

STUDII ȘI COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE II

MARIUS CÂMPEANU
(coordonator)



Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș

**STUDII ȘI COMUNICĂRI
ȘTIINȚIFICE
II**

*Lucrările Sesiunii anuale
a Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș
Baia Mare, 5-7 octombrie 2022*

**MARIUS CÂMPEANU
(coordonator)**

**Editura EUROTIP
Baia Mare
2023**

Consiliul Județean Maramureș



Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș

Baia Mare, str. Monetăriei, nr. 1-3

cod: 430406; jud. Maramureș

Telefon: 0040-262-211924; fax: 0040-262-211927

e-mail: maramuresmuzeu@gmail.com

www.maramuresmuzeu.ro



Editor: Viorel Rusu

Corectură limba română: Lucia Pop

Corectură și traduceri limba engleză: Oana-Alexandra Chirilă

Tehnoredactare: Pécsi Tünde

Coperta 1: Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș
(fotografie aeriană, autor: Zamfir Șomcutean)

© **Toate drepturile rezervate.** Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine exclusiv autorilor. Orice reproducere fără permisiunea în scris a autorilor și a Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș este interzisă.

ISSN 3008-4172

ISSN-L 3008-4172

CUPRINS – CONTENTS – INHALT

ISTORIE

Vasile MĂRCULEȚ, Cătălina MĂRCULEȚ, Ioan MĂRCULEȚ

Elemente ale reliefului terestru surprinse de Shihāb al-Dīn al-Nuwayrī în lucrarea „Ambiția supremă în artele erudiției”

Elements of terrestrial relief captured by Shihāb al-Dīn al-Nuwayrī in the work The Ultimate Ambition in the Arts of Education 7

Nicolae TEȘCULĂ

Metoda pedagogică de stimulare a studiului pentru elevii sighişoreni în secolul al XIX-lea

Pädagogische Methode zur Anregung des Studiums für die Schüler in Schäßburg im neunzehnten Jahrhundert 15

Constantin BĂJENARU

Organizarea administrativă a comitatelor ardelene în epoca dualismului austro-ungar. Studiu de caz: Făgărașul

The administrative organization of Transylvanian counties in the era of the Austro-Hungarian Dualism. Case study: Făgăraș 21

Răzvan Mihai NEAGU

Aspecte ale activității naționale a protopopului Albei Iulia, Ioan Teculescu până la sfârșitul Primului Război Mondial

Aspects of the national activity of the protopope of Alba Iulia, Ioan Teculescu, until the end of World War I 33

Viorel CÂMPEAN, Marta CORDEA

Florian Danciu (1864-1887), un intelectual care promitea mult

Florian Danciu (1864-1887), an intellectual who promised a lot 45

Viorel CÂMPEAN

Familia Breban. Contribuții documentare

The Breban family. Documentary contributions 53

Marta CORDEA

Destine. Dr. Elena Neguș, activități sociale în interbelicul sătmărean

Destiny. Dr. Elena Negus, social activities in the interwar period in Satu Mare 63

Daniela BĂLU, Diana KINCES

Prima Biserică ortodoxă românească din orașul Satu Mare. 85 de ani de la construire. Considerente istorice

85th anniversary of the first Orthodox Church in Satu Mare. History and ecclesiastical heritage 75

Diana IANCU***Universitatea de vară „Iavneh” – Oradea, 1946****The “Iavneh” Summer University – Oradea, 1946* 87**Alexandru BUCUR*****Colectivizarea în localitatea Veștem (jud. Sibiu)****Collectivisation à Veștem location (Sibiu district)* 95**PATRIMONIUL****Sorana MIȘCA*****Sigiliile din colecția veche a muzeului băimărean****Seals from the old collection of the Baia Mare Museum* 107**Marius CÂMPEANU*****Din patrimoniul Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș.******Manuscrise religioase românești din secolul al XVIII-lea****From the patrimony of the County Museum of History and Archaeology Maramureș.**18th century Romanian religious manuscripts* 115**Delia VOINA*****Alexandru Roșu și ASTRA. Fotografii din Țara Lăpușului și Țara Chioarului****Alexandru Roșu and ASTRA. Photographs from the Lands of Lăpuș and Chioar* 129**Lucia POP*****Fondul memorial „Vasile Lucaciu” în colecțiile muzeului băimărean****„Vasile Lucaciu” in the Baia Mare Museum’s Collections* 143**Viorel RUSU*****Memoria documentelor. Înființarea Muzeului memorial „Vasile Lucaciu” din Șişești (1968)****The Memory of Documents. On the Founding of the „Vasile Lucaciu” Memorial**Museum in Șişești (1968)* 159**Felicia OARCEA*****Istoria patrimoniului generației Marii Uniri. Repere arădene****From the history of heritage relating to the Great Union Generation**in the Arad region* 169

ISTORIE

ELEMENTE ALE RELIEFULUI TERESTRU SURPRINSE DE SHIHĀB AL-DĪN AL-NUWAYRĪ ÎN LUCRAREA *AMBIȚIA SUPREMĂ ÎN ARTELE ERUDIȚIEI*

Vasile MĂRCULEȚ*

Ioan MĂRCULEȚ**

Cătălina MĂRCULEȚ***

Abstract: Elements of terrestrial relief captured by Shihāb al-Dīn al-Nuwayrī in the work *The Ultimate Ambition in the Arts of Education*. In “*The Ultimate Ambition in the Arts of Education*”, written by the Mamluk scholar Shihāb al-Dīn al-Nuwayrī at the beginning of the 14th century, the relief is not presented strictly in the current physical-geographic sense as a distinct element of the environment, with its quantitative and descriptive parameters, but is tangentially signaled in the description of other natural and human aspects. Earth - continental, peninsular and island - appears in the form of “seven lands”, one below the other or arranged next to each other. Among the major forms of continental relief, mountains are most frequently indicated. Relief units that Al-Nuwayrī mentions, either directly or indirectly, are: the Kashmir Mountains, the Antiliban Mountains, the Abū Qubays Mountain, the Tibetan Plateau, the Tihama Plain etc.

Keywords: al-Nuwayrī, *The Ultimate Ambition in the Arts of Erudition*, relief, mountains, plateaus, plains.

Lucrarea enciclopedică a autorului mameluk Shihāb al-Dīn al-Nuwayrī, *Ambiția supremă în artele erudiției*, realizată la începutul secolului al XIV-lea, surprinde o serie de elemente ale reliefului terestru, fie cunoscute în mod direct, fie prin intermediul lucrărilor altor autori. În prezentarea respectivelor elemente ale reliefului, autorul mameluk face apel la cunoștințele existente în lumea islamică de la acea vreme. Asupra respectivelor elemente ale reliefului prezentate de Shihāb al-Dīn al-Nuwayrī în lucrarea lui enciclopedică se oprește demersul prezent, cu scopul de a face clarificările necesare.

Al-Nuwayrī, scurte considerații asupra vieții și operei

Pe numele său complet Shihāb al-Dīn ibn 'Abd al-Wahhāb al-Nuwayrī, s-a născut în anul 1278 în orașul Qūs, după unele păreri, respectiv în 5 aprilie 1279 în orașul egiptean Akhmīm, după altele. Familia sa aparținea elitei intelectuale civile din statul mameluk¹. Se pare că tatăl său a fost un cărturar, iar unele rude

* Cercetător independent, doctor în istorie, Mediaș; e-mail: vasilemarculeț@gmail.com.

** Profesor, doctor în geografie, Colegiul Național „I.L. Caragiale” București; e-mail: ioan_marculeț@yahoo.com.

*** Cercetător științific, doctor în geografie, Institutul de Geografie al Academiei Române, București; e-mail: cmarculeț@yahoo.com.

¹ Cf. A. Gacek, *Al-Nuwayrī's Classification of Arabic Scripts*, în „Manuscripts of the Middle East”, 2, 1987, p. 126; Cf. E. Muhanna, *Al-Nuwayrī's Life and Times*, în Shihāb al-Dīn al-Nuwayrī, „The Ultimate Ambition in the Arts of Erudition. A Compendium of Knowledge from the Classical Islamic World”. Edited, Translated, and with an Introduction and Notes by E. Muhanna, e-book, Penguin Books, 2016, p. 14.

au ocupat funcții în administrație². Și-a petrecut cea mai mare parte a copilăriei în orașul Qūs, unul din centrele culturale ale Sultanatului Mameluk. A studiat cu diverși profesori, între care Ibn Daqīq al-Īd, viitorul judecător, care a fost, se pare, și cel care i-a facilitat pătrunderea în cadrul administrației guvernamentale a statului mameluk³.

În anul 1302, la vârsta de 23 de ani, al-Nuwayrī a părăsit Egiptul stabilindu-se temporar în Siria, unde a ocupat funcția de administrator al proprietăților sultanului al-Nāsir Muhammad (1293-1294, 1299-1309, 1310-1341). A rămas în Siria, o regiune de conflict între mameluci și mongoli, timp de doi ani și jumătate. Perioada în care al-Nuwayrī a funcționat în Siria a coincis, de altfel, cu reluarea ostilităților militare dintre Sultanatul Mameluk și Ilhanatul Persiei. Cunoaștem din informațiile avute la dispoziție că în aprilie 1303, al-Nuwayrī însuși a participat la bătălia de la Marj al-Suffar, încheiată cu victoria forțelor mameluke, asupra celor ale Ilhanului Persiei, Ghazan. Victoria obținută avea să pună capăt definitiv invaziilor mongole în Siria⁴.

Al-Nuwayrī a revenit în Egipt, la Cairo, în 1304. Odată cu revenirea a fost încadrat ca funcționar cu rang înalt în cadrul unor instituții guvernamentale înființate de fostul sultan Qalāwūn, tatăl lui al-Nāsir⁵.

În septembrie 1309, al-Nuwayrī a părăsit din nou Cairo alăturându-se lui al-Nāsir, în Siria, la al-Karak, în timpul celui de-al doilea interregnum, dintre domniile acestuia. Revenirea lui al-Nāsir Muhammad la Cairo, în februarie 1310, pentru a-și începe cea de-a treia domnie, nu a fost una benefică pentru al-Nuwayrī. În urma unor intrigi ale administratorului sultanului, un anume Ibn 'Ubāda, în loc să beneficieze de recunoștința sultanului pentru fidelitatea arătată, al-Nuwayrī a căzut într-o oarecare dizgrație⁶. În consecință, spre sfârșitul anului 1310, a fost trimis în orașul Tripoli în calitate de suprintendent al finanțelor armatei și șef al cancelariei de aici. Rămâne la Tripoli până în noiembrie 1312, când revine la Cairo, fiind însărcinat cu administrarea veniturilor financiare a două provincii din Delta Nilului⁷.

Cât timp a exercitat al-Nuwayrī această funcție, nu este cunoscut cu exactitate. Se pare, însă, că în jurul anului 1316 el s-a retras din administrație, dedicându-se, până la sfârșitul vieții, elaborării enciclopediei sale. A încetat din viață, la Cairo, în 17 iunie 1332, după unele opinii mai vechi, sau în 5 iunie 1333, după altele mai noi⁸.

² E. Muhanna, *Al-Nuwayrī's Life and Times*, p. 14.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 15.

⁷ *Ibidem*, p. 15.

⁸ Cf. I. Kratschkowsky, *Al-Nuwayrī*, în „The Encyclopaedia of Islam. A Dictionary of the Geography, Ethnography and Biography of the Muhammadan Peoples”. Edited by M. Th. Houtsma, A.J. Wansink, E. Lévi-Provençal, H.A.R. Gibb et W. Heffening, Leiden-London, 1936, p. 968; Cf. R. Amitai, *Al-Nuwayrī as a Historian of the Mongols*, în „The Historiography of Islamic Egypt (c. 950-1800)”. Edited by H. Kennedy, Leiden-Boston-Köln, 2001, p. 23; Cf. E. Muhanna, *Al-Nuwayrī's Life and*

Opera lui al-Nuwayrī, *Ambiția supremă în artele erudiției*, cu titlul în limba arabă *Nihāyat al-arab fī funūn al-adab*, are, potrivit cercetătorilor, forma unui compendiu universal de cunoștințe. Ea este o lucrare de mari dimensiuni numărând 31 de volume de manuscris și peste 2,3 milioane de cuvinte⁹.

Parcursul lucrării lui al-Nuwayrī ne relevă marea erudiție a autorului. Pentru validarea opiniilor sau a concluziilor exprimate, autorul egiptean face în repetate rânduri recurs la informațiile conținute în lucrările unor autori ai antichității greco-romane și lumii islamice, filosofi, istorici, medici, geografi, teologi, literați (scriitori și poeți), precum Pitagoras, Platon, Aristotel, Galenus, Claudius Ptolemeus, Avicenna, Alī ibn Zāfir, Ibn al-Mutazz, Ibn al-Qurtubiyya, Al-Iskandarī, Muhammad ibn Ahmad al-Tamīmī, Muhammad ibn al-‘Abbās și mulți alții, ale căror opinii le preia și le inserează în lucrarea lui¹⁰.

Vasta lucrare a lui al-Nuwayrī are un caracter enciclopedic. Ea a fost concepută de autorul egiptean pe cinci secțiuni principale: I. *Despre ceruri și pământ*, II. *Despre ființa umană*, III. *Despre fiarele necuvântătoare*, IV. *Despre plante*, V. *O istorie universală*.

În prima parte sunt incluse referiri la pământ, cer, stele, fenomene meteorologice și altele. Partea a doua cuprinde materiale referitoare la fiziologie, genealogie, poezie, femei, muzică, distracții, guvernare politică, atribuții ale cancelariei etc. În partea a treia și a patra sunt incluse subiecte cu privire la diferite plante și fructe, de cultură sau sălbatice, despre o serie de animale domestice sau sălbatice. În partea a cincea, autorul realizează o istorie universală mergând de la Adam și Eva până la evenimentele contemporane cu el¹¹.

Încheiem această prezentare a conținutului enciclopediei lui al-Nuwayrī cu succinta dar consistenta concluzie a istoricului Elias Ibrahim Muhanna, probabil cel mai autorizat cercetător contemporan al operei autorului egiptean. Potrivit

Times, p. 15; M.L. Keegan, *The World in a Book: Al-Nuwayri and the Islamic Encyclopedic Tradition*, Elias Muhanna Princeton NJ: Princeton University Press, 2018 (xiii + 214 pages, bibliography, index, tables, appendices), în „Arab Studies Journal”, XXVI, fall 2018, 2, p. 174; Cf. A. Ghersetti, *The World in a Book: Al-Nuwayri and the Islamic Encyclopedic Tradition*. By Elias Muhanna, Princeton: Princeton University Press, 2018. Pp xiii + 214, în „Journal of the American Oriental Society”, 140, 2020, 3, p. 753.

⁹ E.I. Muhanna, *Encyclopaedism in the Mamluk Period: The Composition of Shihāb al-Dīn al-Nuwayrī's (D. 1333) Nihāyat al-Arab fī Funūn al-Adab*. Doctoral dissertation, Harvard University, 2012, p. 1; Idem, *The Ultimate Ambition in the Arts of Erudition*, în Shihāb al-Dīn al-Nuwayrī, „The Ultimate Ambition in the Arts of Erudition. A Compendium of Knowledge from the Classical Islamic World”. Edited, Translated, and with an Introduction and Notes by E. Muhanna, e-book, Penguin Books, 2016, p. 16; Idem, *The World in a Book Al-Nuwayri and the Islamic Encyclopedic Tradition*, Princeton and Oxford, 2018, p. 1; M.L. Keegan, *op. cit.*, p. 174.

¹⁰ Shihāb al-Dīn al-Nuwayrī, *The Ultimate Ambition in the Arts of Erudition. A Compendium of Knowledge from the Classical Islamic World*. Edited, Translated, and with an Introduction and Notes by E. Muhanna, e-book, Penguin Books, 2016, pass.

¹¹ E.I. Muhanna, *Encyclopaedism in the Mamluk Period: The Composition of Shihāb al-Dīn al-Nuwayrī's (D. 1333) Nihāyat al-Arab fī Funūn al-Adab*, p. 1; Idem, *The Ultimate Ambition in the Arts of Erudition*, p. 16; Idem, *The World in a Book Al-Nuwayri and the Islamic Encyclopedic Tradition*, p. 1; A. Ghersetti, *op. cit.*, p. 751-752.

acestui, „parcursând paginile *Nihāya*, oricine întâlnește subiecte variate ca: substanța norilor; dispozițiile înăscute ale locuitorilor din zone de climă diferite; poezie despre fiecare parte a corpului uman; descrieri ale speciilor de animale, păsări, flori, arbori; calitățile și caracterele bunilor conducători și ale consilierilor acestora; detalii administrative referitoare la biletele la ordin, parteneriate în comun, întreprinderi comerciale, împrumuturi, cadouri, donații, caritate, transferuri de proprietate și multe, multe altele”¹². În consecință, conchide autorul, fiind „un document remarcabil de bogat *Nihāya* este o fereastră spre social, aspecte economice și intelectuale ale unei societăți islamice medievale”¹³.

Elemente ale reliefului terestru

În lucrarea *Ambiția supremă în artele erudiției*, relieful nu este prezentat strict în accepțiunea fizico-geografică actuală (ca „totalitatea formelor pozitive și negative existente la nivelul superior al scoarței terestre”¹⁴), ca element distinct al mediului, cu parametrii săi cantitativi și descriptivi, cum este cazul unor fenomene meteorologice, climei etc., ci este semnalat tangențial în descrierea altor aspecte naturale și umane.

Pentru început, menționăm faptul că uscatul – fie el continental, peninsular și insular – apare sub forma a șapte pământuri (asemănător cu numărul cerurilor și climelor), situate unele sub altele ori dispuse unele lângă altele. În cazul pământurilor suprapuse, distanța între ele este de cinci sute de ani călare, iar pământurile situate unele lângă altele au fost despicate de către creator dintr-un întreg¹⁵. Cele șapte pământuri distribuite unele lângă altele, nu sunt altceva decât teritorii cunoscute de lumea arabă la acel moment. Aceste întinderi sunt: 1 – China; 2 – Khorasan (care cuprinde estul Podișului Iranului și părți din Asia Centrală, la sud-est de Marea Caspică și la sud de Lacul Aral¹⁶); 3 – Sindh¹⁷ și India; 4 – Persia, al-Jibāl¹⁸, Irakul și Peninsula Arabică; 5 – Siria și Armenia; 6 – Egiptul și Ifrīqiya¹⁹; 7 – Peninsula Andaluzia și ținuturile învecinate ale galicienilor (Peninsula Iberică),

¹² E.I. Muhanna, *Encyclopaedism in the Mamluk Period: The Composition of Shihāb al-Dīn al-Nuwayrī's (D. 1333) Nihāyat al-Arab fī Funūn al-Adab*, p. 1; Idem, *The World in a Book Al-Nuwayrī and the Islamic Encyclopedic Tradition*, p. 1.

¹³ E.I. Muhanna, *Encyclopaedism in the Mamluk Period: The Composition of Shihāb al-Dīn al-Nuwayrī's (D. 1333) Nihāyat al-Arab fī Funūn al-Adab*, p. 1; Idem, *The World in a Book Al-Nuwayrī and the Islamic Encyclopedic Tradition*, p. 1.

¹⁴ Mihai Ielenicz (coord.), *Dicționar de geografie fizică*, Editura Corint, București, 1999, p. 357.

¹⁵ „Oare nu văd cei care nu cred că cerurile și pământul au fost împreună și că noi le-am despărțit [...]?” (Traducerea sensurilor Coranului cel Sfânt în limba română, ediția a V-a, Traducere și editare Liga Islamică și Culturală din România, Editura Islam, București, 2010, § 21.30).

¹⁶ În prezent se întinde pe teritoriile statelor: Iran, Afganistan, Turkmenistan, Uzbekistan și Tadjikistan. Mircea Peahă (coord.), *Atlasul geografic al lumii*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1992, p. 102.

¹⁷ Provincie situată în sud-estul Pakistanului de astăzi, la vărsarea fluviului Indus în Marea Arabiei. *Ibidem*, p. 104.

¹⁸ Provincie situată în Munții Zagros, în vestul Iranului, sub califatele omeiad și abbasid. *Ibidem*.

¹⁹ Reprezintă denumirea arabă a provinciei romane Africa (Tunisia, vestul Libiei și estul Elgeriei).

teritoriile populate de longobarzi și de celelalte popoare romane²⁰. Shihāb al-Dīn al-Nuwayrī precizează că „se spune că pământul (cu sensul de uscat, n.n.) stă pe apă, iar apa pe o stâncă, stâncă pe cocoșa unui taur, taurul pe o dună de nisip, duna de nisip pe spatele unui pește, peștele pe apă, apa pe vânt, vântul pe un vâl de întunerice și întunericele pe pământul umed. Aici se termină cunoașterea ființelor create”²¹.

Dintre formele de relief major, munții sunt semnalati mai frecvent. Referiri la numele unor unități montane ori regiuni geografice muntoase se găsesc în subcapitolul *Cele șapte clime*, din prima carte. De aici aflăm că a patra climă „trece peste Tibet, Khotan²², apoi peste munții Kashmir²³, Wakhān²⁴, Tall Hassān²⁵, Kabul, al-Ghūr, Herat, Balkh, Tukhāristān și continuă până la Rayy”²⁶. Tot în acest capitol, autorul precizează că cea de-a șaptea climă „conține o groapă, o prăpastie adâncă în care nimeni nu poate coborî. Dar nici nimeni nu poate ieși din ea din cauza adâncimii sale mari. Există oameni care trăiesc în ea despre care nu se știe nimic; se vede totuși că groapa este locuită, prin fumul care a fost văzut ieșind din ea în timpul zilei și prin focul poate fi văzut noaptea”²⁷. Având în vedere că „această climă trece peste pământurile pecenegilor, bulgarilor, rușilor și slavilor și se termină la Marea Înconjurătoare”²⁸, este posibil „groapa” la care face referire Shihāb al-Dīn al-Nuwayrī să fie o arie depresionară vastă închisă de lanțuri muntoase, precum Depresiunea Transilvaniei, Podișul Boemiei etc.

În capitolul *Natura diferitelor popoare*, Shihāb al-Dīn al-Nuwayrī afirmă că în India sunt munți și că aceștia sunt „plini de rubine”²⁹. Și tot autorul precizează în capitolul *Satan, Păunul și Șarpele* că „Adam a căzut în India, pe unul dintre munții săi, numit Budh”³⁰, care este „un munte care înconjoară țara Indiei”³¹.

Shihāb al-Dīn al-Nuwayrī face referire la relieful Indiei și atunci când prezintă originea lemnului aromat. În acest sens citează pe medicul Muhammad ibn Ahmad al-Tamīmī și pe teologul Muhammad ibn al-‘Abbās. Primul afirmă că „acești copaci sunt sursele acestui produs și sunt găsit și în interiorul Kashmirului,

²⁰ Peninsula Iberică, vestul și centrul Europei aflate sub stăpânire romană.

²¹ Shihāb al-Dīn al-Nuwayrī, *op. cit.*, § 1.4.

²² Kothan a fost un regat budist Saka situat de-a lungul marginii de sud a Deșertului Taklamakan, din Bazinul Tarim. Era traversat de Drumul Mătăsii. M. Peahă, *op. cit.*, p. 94.

²³ Regiune în vestul Munților Himalaya, centrată pe Depresiunea Kashmir. *Ibidem*, p. 104.

²⁴ Regiune accidentată muntoasă din Pamir, Hindukuș și Karakorum. *Ibidem*, p. 102.

²⁵ Deal situat în Orientul Apropiat, în Iordania de astăzi.

²⁶ Shihāb al-Dīn al-Nuwayrī, *op. cit.*, § 1.4.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*. Conform informațiilor vremii, Marea Înconjurătoare sau *Ekkaia* ar fi fost un ocean vast, rece și întunecat care ar fi înconjoară *Arda* (Pământul) (<https://lotrpages.wiki/ro/cuvinte-quenya/ekkaia>).

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Nu am reușit să identificăm muntele la care face referire autorul. Credem, însă, că nu este exclus ca trimiterea să fie făcută la la Buddha.

³¹ Shihāb al-Dīn al-Nuwayrī, *op. cit.*, § 5.1.

Sarandībului³² și Khmerului³³, precum și teritoriile înconjurătoare³⁴. Spusele celui de-al doilea vin ca o completare a descrierii reliefului din regiunea muntoasă nord-indiană unde se găsește Depresiunea Kashmir, anume că „lemn aromat cunoscut sub numele de lemn indian se găsește în văile dintre munți înalți, accidentați, care sunt imposibil de făcut oamenii din cauza terenului lor aspru. Lemnul se găsește în pădurile dese în cadrul acelor văi”³⁵.

O altă referire la munți se face în descrierea regiunii în care trăiește arborele din care se extrage tragacanth³⁶. Potrivit relatării autorului respectivul arbore „se găsește în munții cu vedere la Tripoli, în Siria. L-am văzut crescând pe Muntele Hermon. Crește în încurcături dese, care nu se ridică mai mult de jumătate de cot în lungime deasupra solului”³⁷. Muntele citat, Hermon, este un lanț muntos, lung de cca 50 km și lat de până la 20 km și face parte din Munții Antiliban.

Muntele/dealul Abū Qubays, situat în Peninsula Arabică, la Mecca, apare în descrierea genezei focului. Potrivit lui Shihāb al-Dīn al-Nuwayr, „istoricii au spus, despre crearea focului, că atunci când Adam a căzut la pământ și a plecat în pelerinaj, a coborât dealul Abū Qubays și Dumnezeu i-a coborât doi arbori markh din ceruri. I-a frecat unul de celălalt, au luat foc și de aceea s-a numit dealul Abū Qubays”³⁸.

O serie de referiri indirecte se regăsesc în enciclopedia lui Al-Nuwayrī cu privire la Podișul Tibet. Această regiune este surprinsă, atât în localizarea climei a patra³⁹, cât și în precizarea habitatului în care trăiește ghepardul și de unde provine cel mai bun mosc. Gheparzii trăiesc în „teritoriile dintre Hijāz și Yemen, Hijāz și Irak și între India și Tibet. De asemenea se găsesc și în Bariyyat ‘Idhāb, în împrejurimile orașului Qūs, în Egipt”⁴⁰. Calitatea moscului tibetan este susținută de Shihāb al-Dīn al-Nuwayr prin citarea mai multor autori. Menționăm doar pe cele afirmate de teologul Muhammad ibn al-‘Abbās, care spune: „cel mai bun mosc este Sogdian. Este cumpărat de negustorii din Khorasan, din Tibet și transportat pe uscat către Khorasan, apoi de la Khorasan spre cele mai îndepărtate orizonturi” și că el „provine de la gazelele care pasc un tip de plantă numită alkadahmas, care crește în Tibet și Kashmir, sau într-una sau alta”⁴¹.

Relieful este surprins de Shihāb al-Dīn al-Nuwayrī și în referirile despre Anglia și Andaluzia. Conform cărturarului mameluk, „Insula Angliei are orașe

³² Numele arab pentru Insula Sri Lanka (Ceylon) (<https://www.britannica.com/place/Serendib>).

³³ Cambodgia, în Peninsula Indochina (<https://www.britannica.com/place/Cambodia/The-Khmer-state-Angkor>).

³⁴ *Shihāb al-Dīn al-Nuwayrī, op. cit.*, § 4.5.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Tragacanthul este o substanță, o gumă naturală obținută din seva uscată a mai multor specii de leguminoase din Orientul Apropiat și Mijlociu (<https://www.sciencedirect.com/topics/pharmacology-toxicology-and-pharmaceutical-science/gum-tragacanth>).

³⁷ *Shihāb al-Dīn al-Nuwayrī, op. cit.*, § 4.3.

³⁸ *Ibidem*, § 1.2.

³⁹ *Ibidem*, § 1.4.

⁴⁰ *Ibidem*, § 3.1.

⁴¹ *Ibidem*, § 4.5.

prospere, munți înalți, văi și câmpii. Acolo ploaia este constantă. Între această insulă și continent se află o distanță de douăsprezece mile”⁴². Pentru Andaluzia, citează pe poetul, juristul, filologul și teologul autohton Ibn Hazm: „Țara lui este ca Siria în parfumul ei, ca Tihama în planul terenului său, ca Ahwāz în bogăția și veniturile din impozite, precum Adenul în recompensele coastelor sale, precum China în bogăția minerală și ca India parfumuri și arome”⁴³. Comparația Andaluziei cu Tihama este destul de forțată. Tihama este o câmpie costieră la Marea Roșie, în Peninsula Arabică. Peisajul său este arid, cu areale semi-deșertice, cu dune de nisip și oaze, în timp ce Andaluzia cuprinde o câmpie, pe alocuri deluroasă, fertilă, cu lagune și dune în zona litorală la Oceanul Atlantic⁴⁴.

Considerații finale

Finalizarea prezentului demers, asupra modului de prezentare a diferitelor elemente ale reliefului terestru în lucrarea *Ambiția supremă în artele erudiției*, realizată de cărturarul mameluk Shihāb al-Dīn al-Nuwayrī la începutul secolului al XIV-lea, ne permite formularea următoarelor concluzii:

1. Relieful nu este prezentat strict în accepțiunea fizico-geografică actuală, ca element distinct al mediului, cu parametrii săi cantitativi și descriptivi, ci este semnalat tangențial în descrierea altor aspecte naturale și umane.

2. Uscatul – continental, peninsular și insular – apare sub forma a „șapte pământuri”. Acestea sunt prezentate fie ca fiind așezate unele sub altele, fie dispuse unele lângă altele.

3. Dintre formele de relief major continentale, cel mai frecvent sunt semnalăți munții, iar dintre unitățile de relief sunt amintite, direct sau indirect, Munții Kashmirului, Munții Antiliban, Muntele Abū Qubays, Podișul Tibet, Câmpia Tihama etc.

⁴² *Ibidem*, § 1.4.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Ion Marin, *Continentele – geografie regională*, Editura Universității din București, București, 1995, p. 40.

METODĂ PEDAGOGICĂ DE STIMULARE A STUDIULUI PENTRU ELEVII SIGHIȘORENI ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Nicolae TEȘCULĂ *

Zusammenfassung: Pädagogische Methode zur Anregung des Studiums für die Schüler in Schäßburg im neunzehnten Jahrhundert. Im Mittelalter war Schäßburg eine der wichtigsten Städte Siebenbürgens. Zum Zeitpunkt der Volkszählung von 1522 besaß die Stadt etwa 2.650 Einwohner. Gemäß dieser Volkszählung war hier auch ein Schulmeister, also ein Lehrer, tätig. Seitdem funktioniert diese Lehranstalt in Schäßburg bis heute ununterbrochen. Im Laufe der Zeit wurde die alte Bergschule aufgrund des Niveaus ihres Unterrichts zu einer der wichtigsten Schulen Siebenbürgens. Um den Wettbewerb unter den Schülern anzuregen, wurde eine Klasse in zwei zahlenmäßig gleich große Gruppen eingeteilt. Über einem langen Tisch hing an jeder Seite eine Holztafel mit der Aufschrift: <Romani cum laude victories> /<Romani turpissime victi>, bzw.: <Graeci cum laude victories>/<Graeci turpissime victi>, Zu Beginn des Schuljahres hatte jede Gruppe das Recht, sich auf die Seite <Römer cum laude Siege> bzw.:< Graeci cum laude Siege>; Wenn einer von ihnen eine Frage nicht beantworten konnte, musste er seine Seite ändern, und nun trug er den bedenklichen Namen: <Romani turpissime victi> bzw.<Graeci turpissime victi>. Die Studierenden nannten diese beiden Seiten kurz <Cum laude> und <Turpis>.

Schlüsselwörter: Schule, Schüler, Pädagogik, Schäßburg, Museum.

Pentru comunitățile urbane din Transilvania, încă din Evul Mediu, școala a fost una dintre cele mai importante instituții, cu rol important în dezvoltarea tinerei generații. Existența unei școli la Sighișoara este pomenită pentru prima dată în anul 1522, când unui „rector schole” cu grad academic de „baccalaureus” consiliul orașenesc îi oferă o haină în valoare de patru guldeni pentru meritele sale. Prezența unei școli la Sighișoara poate fi atestată însă mult mai devreme, deoarece în perioada 1445-1522 un număr de 95 de studenți, originari din Sighișoara, au studiat la Universitatea din Viena. Inițial, prima instituție, așa numita „școală latină”, își avea sediul în curtea actualei parohii evanghelice. Abia în anul 1607 ea a fost dislocată în vârful dealului împădurit, care se ridică în mijlocul orașului, unde se găseau Biserica din Deal, Turnul Aurarilor și Turnul Frângerilor. Deoarece noua clădire avea mai mult un caracter de apărare și nu satisfacea cerințele educaționale, în anul 1619, primarul Martin Eisenburger a decis construirea unei alte clădiri, actuala anexă. Aceasta dispunea de un auditoriu boltit cu frumoase fresce și deasupra patru cămăruțe, ca locuință pentru dascăli¹. Astfel se va pune bazele așa numitei Școli din Deal.

* Director, doctor în istorie, Muzeul de Istorie Sighișoara; e-mail: nicolaetescula@gmail.com.

¹ Hermann Baier, *Învățământul sașilor transilvăneni. Școala din Deal din Sighișoara*, în „Marisia. Studii și materiale”, XXIX, 2009, p. 19.

O caracteristică a învățământului sighișorean, în această perioadă, este caracterul său masculin. Învățământul pentru fete nu se ridica la nivelul învățământului pentru băieți. Practic, la nivelul învățământului primar, educația fetelor se reducea, între 6 și 9 ani, la doua clase primare, în care se studiau catehismul, ortografia, istoria, geografia, elemente de matematică, cântatul, desenul și materii casnice².

Revenind la Școala din Deal, aici la Gimnaziul Evanghelic, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, găsim școala sub impactul refomelor realizate de rectorii (directorii) Michael Gotlieb Zey, între anii 1808-1818 și Georg Paul Binder, între anii 1822-1931. Din punct de vedere organizatoric, școala cuprindea clasele elementare, un curs gimnazial inferior cu durata de trei ani având clasele: quarta, tertia, secunda și clasele gimnaziale superioare, care începând cu anul 1813 se diviza în patru clase: Principistae, Synaxistae, Poetae, Rhetoricii, ultimele două clase având fiecare o durată de doi ani³.

La aceea vreme, sistemul de învățământ pune accent pe studiul limbii latine, iar prin reforma realizată un rol important se acorda studiului limbii materne germane, iar elevul în funcție de competențe putea să studieze în cele trei secții independente: Seminarul pentru viitorii învățători sau predicatori din mediul rural; Școala reală sau civilă pentru absolvenții învățământului primar, care urmau mai apoi practicarea unei meserii și Gimnaziul propriu-zis, care urma să-i pregătească pe viitorii intelectuali⁴.

După Revoluția de la 1848, prin Legea nr. 29 din 1850, se pun bazele unui nou sistem educațional. Operă a ministrului Leo Thun, această lege a învățământului preconiza creșterea rolului bisericii în educație și preconiza obligativitatea învățământului elementar în limba maternă pentru copiii de 6-12 ani. Mai mult decât atât, se luau măsuri punitive împotriva părinților care refuzau să-și trimită copiii la școală. Acest lucru s-a reflectat în creșterea exponențială a numărului de școli în perioada neoabsolutistă⁵.

Această reformă va face ca la mijlocul secolului al XIX-lea să avem, în vechiul burg medieval, următoarea situație școlară: „1. un Gimnaziu evanghelic de opt clase și 142 elevi; 2. un Seminar evanghelic de patru clase și 49 elevi; 3. o școală reală evanghelică de trei clase și 61 elevi; 4. o școală elementară evanghelică de 3 clase (...) de 294 elevi. În total 546 elevi; 5. o școală superioară de fete cu 32 eleve; 6. o școală medie de fete cu 58 eleve; 7. trei școli elementare de fete: în Baiergasse cu 88 eleve; în Spitalgasse cu 78 eleve; școala cetății cu 19 eleve; 8. O școală catolică cu 29 băieți și 23 fete, în total 52 elevi și eleve; 9. o școală greco-orientală (românească) cu 61 băieți și 34 fete, împreună 95 elevi și eleve”⁶.

² Richard Ackner, *Das Bacon-Buch. Von Mosel an die Koklel. Familiengeschichte*. Familiendruck und für Siebenbürgische Bibliothek Gundelsheim, 2002, p. 21.

³ Hans Welmann, *Istoria Liceului Joseph Haltrich*, 1971, mss. Muzeul de Istorie Sighișoara, p. 37.

⁴ *Ibidem*, p. 40.

⁵ Iosif Marin Balog, *Dilemele modernizării. Economie și societate în Transilvania 1850-1875*, Internațional Book Acces, Cluj-Napoca, 2007, p. 126.

⁶ Joseph Haltrich, *Culturhistorischen Skizzen aus Schäßburg*, în „Sächsischer Hausfreund”, XXX Jahrgang, Kronstadt, 1868, pp. 84-85.

Cu timpul, vechea Școală din Deal devine, datorită calității învățământului, una dintre cele mai importante școli din Transilvania. După moda vremii, locul ocupat de limba latină în cadrul curriculei școlare este unul esențial. În ultima clasă de școală primară, cea secundară, se realizează și o competiție școlară între elevi. Este un mod prin care sunt stimulați elevii să învețe. Cei meritoși sunt lăudați dându-le apelativul *Cum laude*, iar cei care nu învață sunt etichetați drept *Turpis*, fiind supuși și unei amenzi din partea școlii. Legat de acest aspect, profesorul Daniel Höhr în memoriile sale relatează: „Clasa secundară era împărțită în două grupe numeric egale sau <părți>. Deasupra mesei lungi, din lemn, nevopsite, pe ambele părți ale căreia erau bănci similare, pentru fiecare parte atârna o tăbliță de lemn, de dimensiuni de aproximativ 20x30 cm, vopsită în negru, cu o inscripție pe fiecare parte: <Romani cum laude victories>, respectiv: <Graeci turpissime victi>. Fiecare grupă la începutul anului avea dreptul să stea de partea <Romani>; dacă unul dintre ei se comporta prost, de exemplu, dacă nu știa să răspundă la o întrebare, despre ceea ce se întâmplă pe partea opusă, ea trebuia să întoarcă tableta și acum purta numele neîncrezător al: <Graeci turpissime victi>. Elevii au numit pe scurt cele două părți <Cum laude> și <Turpis>, astfel încât nu a fost neobișnuit să aud: sunt pe: <Cum laude>, dar prietenul meu Hans stă pe <Turpis>. Dacă acesta din urmă continua să se comporte prost, atunci cu o astfel de ocazie, primul părții opuse a <strecurat> o linie groasă de cretă de-a lungul tăbliței, la indicația profesorului; dacă este necesar, urma o a doua și o a treia linie și aceasta era semnul unei dizgrații extreme ale măturii de mestecăan, care a fost atârnată lângă tablă. Toate aceste linii trebuiau folosite împotriva celeilalte părți pentru a obține onorurile vechi ale <Cum laude>. În fiecare sâmbătă era o luptă fierbinte (...). Adversarului i s-au oferit cele mai complexe puzzle-uri gramaticale de rezolvat, Zumpt (! n.n.) a fost redat până la cea mai mică imprimare a notelor de subsol și pentru a afla orice excepție ascunsă, o structură neobișnuită a unei propoziții sau orice altă întrebare dificilă, cu care, dacă era posibil, să-l încuiati pe adversar, pentru a aduce victoria. Câștigătorii au întors apoi <Cum laude>, în timp ce cei învinși au fost nevoiți să țină minte acuzația înfrângerii rușinoase o săptămână întreagă. Patru zile pe săptămână, elevii din școală trebuiau să interacționeze între ei și cu profesorul în probleme personale, exclusiv în latină. Oricine a încălcat <Semnul> a primit o tijă de fier, care a fost mărită la ambele capete pentru a forma un cerc. Era firesc ca nefericitul proprietar al <Semnul> să fie ochi și urechi, oricând este posibil, în timpul pauzelor de curs, să-și aleagă o victimă; apoi cel care, la sfârșitul zilei de școală de la orele 10 dimineața la 4 după amiaza era proprietar al <Semnului> primea un crăițar ca amendă, și dacă până sâmbătă seara rămânea cu acest aspect urât amenda de la școală urma să fie dată tatălui elevului”⁷.

⁷ Adolf Höhr, *Rector Daniel Höhr: Sein Leben und seine Lebensarbeit* în „Programm des Bischof Teutsch Gymnasiums in Segesvár (Schäßburg)”, am Schlusse des Schuljahres 1905/1906 veröffentlicht von dr. Johann Wolff, Rektor, Schäßburg, Buchdruckerei W. Kraft, 1906, pp. 35-36.

În patrimoniul Muzeului de Istorie din Sighișoara avem două obiecte cu numărul de inventar 9.583. Dimensiunile lor sunt identice. Sunt practic două scânduri din lemn de brad, cu lungimea de 29,5 cm, lățimea de 26 cm și grosimea de 3 cm. Ambele sunt vopsite în albastru cu o vopsea în ulei, peste care este pictată cu culoare albă un text în limba latină. Prima piesă are scris în patru rânduri, într-o culoare albă, pe o parte: *Romani/cum laude/victories/1874*, iar pe cealaltă parte în aceeași formă, tot în limba latină, stă scris: *Romani/turpissime/victi/1874*. A doua piesă are scris cu aceeași culoare: *Graeci/cum laude/victories/1874*, iar pe cealaltă parte în aceeași formă, tot în limba latină, stă scris: *Graeci/turpissime/victi/1874*.

După cum vedem, conform mărturiei profesorului Hohr, clasele erau împărțite în două grupe, *Graeci* și *Romani*, existând o concurență între cele două grupări. După cum vedem, această competiție evoluează, fiecare grupare putând să devină câștigătoare sau necâștigătoare în funcție de modul cum au reușit să asimileze cunoștințele dobândite în orele de clasă. Ceea ce a rămas au fost cele două cuvinte, *Cum laude* și *Turpis*.

Prezența acestor obiecte în patrimoniul Muzeului de Istorie din Sighișoara reflectă importanța pe care a jucat-o școala pentru comunitatea sighișoreană în epoca modernă, rolul jucat de Gimnaziul Evanghelic în modelarea tinerei generații.

Existența celor două tăblițe arată, pe de o parte, reminiscentele sistemului de învățământ din Evul Mediu, unde limbile clasice, greaca și latina, jucau un rol important. Pe de altă parte era un mijloc eficient de educație stimulându-se concurența între elevi în cadrul procesului de învățământ fără o mare intervenție din partea corpului profesoral.

Toate acestea se vor reflecta în nivelul ridicat al educației promovate la Gimnaziul Evanghelic, diploma de maturitate sau de bacalaureat obținută la această instituție școlară de către un elev era recunoscută pentru admiterea la universități prestigioase din întreg spațiul german și nu numai.



Placă cu inscripție,
desemnând echipa *Romani*,
cu varianta *Cum laude* câștigătoare - față
(Colecția Muzeului de Istorie Sighișoara,
nr. inv. 9.583).

Placă cu inscripție,
desemnând echipa *Romani*,
cu varianta *Turpis* necâștigătoare – verso
(Colecția Muzeului de Istorie Sighișoara,
nr. inv. 9.583).



Placă cu inscripție,
desemnând echipa *Graeci*,
cu varianta *Cum laude* câștigătoare - față
(Colecția Muzeului de Istorie Sighișoara,
nr. inv. 9.583).

Placă cu inscripție,
desemnând echipa *Graeci*,
cu varianta *Turpis* necâștigătoare – verso
(Colecția Muzeului de Istorie Sighișoara,
nr. inv. 9.583).



ORGANIZAREA ADMINISTRATIVĂ A COMITATELOR ARDELENE ÎN EPOCA DUALISMULUI AUSTRO-UNGAR.

STUDIU DE CAZ: FĂGĂRAȘUL

Constantin BĂJENARU *

Abstract: *The administrative organization of Transylvanian counties in the era of the Austro-Hungarian Dualism. Case study: Făgăraș. After the conclusion of the dualist Austro-Hungarian compromise in 1867 and the forced annexation of Transylvania to the Hungarian side of the dualist Empire (Transleithania), the region was left without autonomous leadership and, through a series of legislative measures including in territorial administration, Transylvania saw significant changes. By using the Făgăraș District (Făgăraș County from 1876 forward) as a case study, it is these changes that constitute the focus of this current research. Officials in Budapest showed a genuine interest in the promulgation of laws and measures intended to strengthen the public administration on modern foundations, as to accomplish the objectives set by the "Hungarian National State". However, even though modernizing elements are obvious, through measures of territorial restructuring, the adopted legislation is discriminatory, aiming to change the ethnic majority in the Romanian space incorporated into Hungary. In accordance to the new vision, the legislators' attempt was to redistribute the spaces with Romanian compact housing so that the proportion of Romanians would be much more limited at the level of the jurisdictions. Representative for the new direction are Article IV of the 1869 Law, through which the Judicial was separated from the Executive power, and Article XLII from the 1870 Law, which referred to the regulation of the jurisdictions (Municipal Law). These normative acts represent the first legislative framework for the new administrative-territorial organization, defining and establishing in detail the territorial and administrative structures, as well as the attributions of the local management and administration bodies. In fact, Article XLII remained fundamental in the field of local administration until 1918, subsequent laws (Article XXXIII from 1876, Article XV from 1883, Articles XXI and XXII from 1886, Article XX from 1901, and Article LI from 1913) producing few essential changes.*

Keywords: *dualism, administration, legislation, county, commune, Făgăraș, 1867-1918.*

După încheierea compromisului dualist austro-ungar la 17 februarie 1867, în Transilvania au survenit schimbări marcante, inclusiv din punct de vedere administrativ, printr-o serie de măsuri legislative care au debutat încă din acel an. Pe plan general, cea mai importantă a constituit-o anularea autonomiei politice a Transilvaniei și anexarea forțată la Ungaria, prin decretul imperial din 9 martie 1867, care hotăra dizolvarea Cancelariei Aulice ardelene din Viena. Peste câteva luni, la 20 iunie, un alt decret suprima și Dieta Transilvaniei, abrogând totodată și legile emise de aceasta în perioada 1863-1865. Lovitura de grație – anexarea

* Cercetător științific, doctor în istorie, Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat”, Făgăraș; e-mail: bjenrcosti@yahoo.com.

efectivă –, a fost dată prin Legea uniunii din 1868, completată la 1 mai 1869 cu o hotărâre a Guvernului maghiar care anula și funcționarea Guberniului transilvănean. În 2 aprilie 1867, Guvernul îl numise pe baronul Emanuel Péchy ca împluternicit al său cu însărcinarea de a conduce și coordona integrarea Transilvaniei în Ungaria până cel târziu în 1872, dar care practic s-a prelungit până la 1876, când a fost promulgată o nouă lege administrativă – Articolul de lege XXXIII¹.

Oficialitățile de la Budapesta au manifestat un interes real pentru promulgarea de legi și măsuri destinate să consolideze administrația publică pe fundamente și structuri moderne, prin care să concretizeze obiectivele preconizate de „statul național maghiar”. Dar, cu toate că elementele modernizatoare au fost evidente, legislația adoptată nu a rămas străină de o serie de discriminări politice, având ca scop principal modificarea majorității etnice din spațiul românesc încorporat Ungariei, prin măsuri de restructurare teritorială. Prin noua viziune s-a încercat redistribuirea spațiilor cu locuire compactă românească astfel încât ponderea românilor să fie mult mai limitată la nivelul jurisdicțiilor. Măsura a avut clar o tentă politică, întrucât prin maniera de repartizare a localităților – în special rurale –, în cadrul entităților teritorial-administrative, s-a încercat certificarea prezenței populației de limbă maghiară.

Patentele de desființare a iobăgiei din anii 1853-1854, iar apoi noua legislație, au facilitat câteva condiții favorabile în privința dezvoltării economice generale, dar au permis și închegarea unei categorii sociale moderne – funcționarii publici –, dând astfel avânt și interesului pentru instrucție și educație. Reprezentative pentru noua direcție în administrație au fost Articolul de lege IV din 1869, prin care justiția era separată de puterea executivă, fiind anulate atribuțiile judecătorești ale municipalităților comitatense, și Articolul de lege XLII, din august 1870, care se referea la „regularea” jurisdicțiunilor² (legea municipalităților).

Aceste acte normative au reprezentat primul cadru legislativ simptomatic pentru noua organizare teritorial-administrativă, definind și stabilind clar structurile teritoriale și administrative, atribuțiile organismelor de conducere și de administrare locală. Astfel, administrația statului imprima un caracter modern, bazat pe sistemul administrativ descentralizat, în cadrul căruia rolul hotărâtor urmau să-l aibă instituțiile municipalităților (comitatele și orașele cu drept de municipiu) și cele comunale. De altfel, Articolul XLII a rămas până în 1918 fundamental în domeniul administrației locale, legile următoare aducând relativ puține modificări de esență. Aceste normative de „statificare” administrativă au constatat în Articolele XXXIII din 1876, privind înființarea comitatelor, XV din 1883, referitor la finanțele acestora, XXI și XXII din 1886 – prima vizând administrația comitatelor și a municipiilor, iar cealaltă administrația comunală –, XX din 1901, pentru simplificarea procedurilor administrative, și LI din 1913,

¹ Pentru mai multe detalii, vezi: Balás Gábor, *L'administration en Transylvanie entre 1867 et 1918*, în „Werwaltungshistorische Studien”, I, Pécs, 1972, pp. 7-32.

² „Federațiunea”, nr. 61 (259), Pesta, 1871, p. 1.

care stabilea durata mandatelor aleșilor comitateneși.

Pentru a avea o imagine coerentă și completă asupra complexității mecanismului administrativ imprimat de lege și spre a înțelege bine miza importantă pe care au avut-o ulterior alegerile comitatense, ca și disensiunile create în cadrul adunărilor (congregațiilor) comitatelor, prezentăm competențele tuturor structurilor și funcțiilor de conducere administrativă din comitatul Făgăraș, de altfel aceleași pentru întreaga Transilvanie, prevăzute de actele normative din anii 1870 și 1876³.

Comitatul. Apărea drept principala unitate teritorial-administrativă, însă, pe lângă cele 11 comitate medievale, legea din 1870 menținea încă cele cinci scaune secuiești, șapte scaune și două districte săsești, trei districte românești – Făgăraș, Năsăud, Chioar (Cetatea de Piatră) –, și cetățile libere regești. Toate erau legiferate ca „municipii” de-sine-stătătoare⁴, prin intermediul cărora Guvernul își exercita puterea în teritoriu, asigurând aplicarea dispozițiilor legislative și a ordinelor ministeriale până la nivelul comunelor.

Municipiul comitatului („a vármegyei törvényhatóság”) se gestiona autonom (având „dreptul guvernării de sine”⁵), prin reprezentanți aleși și de drept, beneficiind de personalitate juridică și stabilind astfel legături directe cu structurile centrale de la Budapesta. În teritoriul administrat, municipiul lua decizii în mod independent, emitea hotărâri și întocmea statute pe care le executa prin organisme proprii, își alegea funcționarii și stabilea cheltuielile⁶. Totodată, transmitea forurilor inferioare ordinele și măsurile luate de administrația de stat. Se ocupa și de alte probleme de interes public sau de stat, pe care le discuta în organismele proprii, iar părerile erau comunicate guvernului; prin petiție se puteau adresa celor două camere ale Parlamentului⁷. Conform §12, municipiul se putea opune, în limitele legii, ordinelor ministeriale care aduceau atingere intereselor locale, însă doar o singură dată și cu motive bine fundamentate⁸.

În special, după emiterea Articolului de lege XXXIII din 1876, comitatul devenea și o importantă instituție politică, prin intermediul căreia Guvernul exercita puterea executivă pe plan local. Prin urmare, comitatul trebuia să intermedieze ducerea la îndeplinire a ordinelor și hotărârilor administrative luate la Budapesta până la nivelul comunelor de sub autoritatea sa.

Comunitatea comitatensă împreună cu reprezentanții aleși și de drept alcătuiau organul administrativ suprem al comitatului – Comitetul sau „Consiliul municipal al comitatului”. Membrii eligibili ai Comitetului erau aleși pe o perioadă

³ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=544> (accesat: 20.10.2022).

⁴ *Ibidem*. Legea a fost publicată și în „Federațiunea”, nr. 61 (259)–65 (533), Pesta, 1871. De asemenea, vezi: Anton Dörner, *Administrația Transilvaniei în perioada anilor 1867-1876*, în „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu»”. Series Historica”, XL, Cluj-Napoca, 2001, pp. 105-122.

⁵ „Federațiunea”, nr. 61 (259), Pesta, 1871, p. 1.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, p. 2.

de șase ani, în proporția de un membru la 500 de cetățeni⁹, constituind jumătate din numărul total, alegerea efectuându-se pe cercuri electorale de către comisii numite special de Comitetul municipal¹⁰. Cealaltă jumătate, conform legii din 1870, era formată din membrii de drept, așa-numiți „viriliști”, aceștia provenind dintre cei cu stare economică bună, care puteau plăti un impozit dublu decât cel mediu, aveau 24 de ani împliniți și locuiau de cel puțin doi ani pe teritoriul comitatului. Nu rareori s-a considerat că aceștia constituiau o frână în calea autonomiei municipale, lezându-i pe români prin aceea că legea era astfel ticluită spre a fi aplicată în mod special pentru Ungaria, nu și în cazul Transilvaniei, permițând astfel configurarea unor majorități ungurești artificiale¹¹.

În comitatul Făgăraș numărul total al acestora a alternat de-a lungul timpului, fără a se ridica, însă, la mai mult de 87. Pe listele refăcute în fiecare an figurau și numeroși români, ponderea acestora variind între 25% și 50%, dintre care cei mai mulți făceau parte din categoria intelectualilor. Dacă în 1884 erau înregistrați 26 de viriliști români din totalul de 87 (ceilalți fiind maghiari, sași și evrei)¹², peste mai mult de un deceniu, în 1896, figurau doar 21, cei mai mulți reprezentând categoriile clericilor și avocaților, urmați de comercianți și economi.

O situație completă în privința viriliștilor comitatului se regăsește în lista oficială pentru anul 1907, în care figurau 41 de români, 15 maghiari, ceilalți fiind sași și evrei¹³. Lista din 1911 cuprindea numai 30 de români, iar în anul declanșării Primului Război Mondial, 1914, numărul viriliștilor de pe lista stabilită pentru 1915 revenise la 87, dintre care doar 28 erau români¹⁴.

Legislația stipula atât condițiile ce trebuiau îndeplinite de către persoanele eligibile în Adunarea generală și comisiile comitatense – cetățeni maghiari, vârsta de 22 de ani împliniți, plătitori de impozit la stat, flotanți sau locuitori de cel puțin doi ani în comitat –, cât și interdicțiile: nu puteau candida cei aflați sub cercetare administrativă, erau în stare de faliment sau sancționați, cei care nu știau să scrie și să citească, și aceia care nu plăteau impozit la stat.

Circumscripția electorală era stabilită de Adunarea generală comitatensă, cuprinzând cel puțin 200 de locuitori cu drept de vot, până la cel mult 600. Alegerile se desfășurau pe baza listelor oficiale întocmite de Comisia centrală a comitatului, fiind coordonate de o comisie electorală locală formată dintr-un „șef” numit de Adunarea generală și patru bărbați de încredere, iar scrutinul se desfășura într-o singură zi. Numărarea voturilor se efectua deschis, la vedere, iar rezultatul se comunica de către șeful comisiei electorale. Maniera de organizare și desfășurare a scrutinului electoral indică rolul eminamente decisiv al

⁹ În §21 al legii din 1870 se specifica inechivoc că numărul total de membri nu putea fi mai mic de 120 și mai mare de 600, în funcție de populația comitatelor.

¹⁰ Întreaga procedură de votare a fost cuprinsă între §25-40 ale legii municipiilor; vezi în: „Federațiunea”, nr. 62 (530), Pesta, 1871, pp. 1-2 și <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5448> (accesat: 20.09.2022).

¹¹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 60, Brașov, 1883, p. 1.

¹² „Tribuna”, nr. 195, Arad, 1884, p. 777.

¹³ „Țara Oltului”, nr. 35, Făgăraș, 1907, pp. 2-3.

¹⁴ „Unirea”, nr. 109, Blaj, 1915, p. 4.

administrației centrale a comitatului, precum și posibilitatea reală de a influența rezultatele alegerilor și a le canaliza în sensul intereselor autorităților. Din acest motiv au apărut nenumărate procese, conflicte și diverse alte manifestări, unele chiar dramatice.

Toți membrii Comitetului municipal își exercitau atribuțiile în cadrul Adunărilor generale ordinare, care se convocaau în mod regulat de două ori pe an – primăvara (când se prezenta raportul financiar pentru anul precedent) și toamna (pentru stabilirea preliminarului de cheltuieli pe următorul an). Alături de aceștia existau și membri din oficiu, precum vicecomite, notar, juristconsult („procurorul municipal”), președintele și asesorii Sedriei orfanale¹⁵, juzi nobiliari (subprefecți de cercuri), casier principal, medic primar, inginer șef, contabil, primarul Făgărașului ș.a., această situație conducând la creșterea numărului membrilor de drept¹⁶. Președintele Adunării era comitele suprem, iar în lipsă sa vicecomitele; în absența ambilor, oficiul de președinte cădea în sarcina primarului reședinței de comitat.

Problemele importante ce urmau a fi discutate în cadrul Adunărilor generale erau pregătite în prealabil de o Comisie permanentă, care se putea întruni și între adunări spre a rezolva probleme mai puțin însemnate care intrau tot în atribuțiile Adunării generale. Comisia era aleasă pe o perioadă de trei ani, fiind prezidată de către vicecomite¹⁷. Ulterior, Comisia permanentă a fost condusă de comitele suprem și numai în absența sa de vicecomite. Acest organism derula activități și avea competențe numai de natură executivă: în perioada dintre sesiunile ordinare pregătea proiectele principale care urmau a fi dezbătute în Adunarea generală, formulând proiectele de decizii și dispoziții. Hotărârile erau adoptate prin vot deschis sau vot secret (doar în cazul măsurilor disciplinare), cel al președintelui fiind decisiv. Nu aveau drept de vot membrii Comisiei aflați sub anchetă disciplinară sau judiciară.

Perioada dintre cele două adunări generale obișnuite era acoperită de către funcționarii superiori: vicecomite, primnotar, notar, juristconsult, casier principal, contabil șef, președintele Sedriei orfanale (ajutat de cel puțin doi asesori și un tutore). Deși, conform legii, funcționarii erau aleși pe șase ani, comitele suprem putea numi pe viață unii dintre funcționari (căpitani de poliție, medicii umani și cei veterinari, contabilii ordinari, arhivarii, registratorii și scribii).

Alături de Comisia permanentă, în cadrul Comitetului municipal mai funcționau și alte comisii speciale subordonate:

- *Comisia de validare*: întocmea lista viriliștilor și verifica rezultatele alegerilor;

- *Comisia permanentă de verificare*: forul de apel al comisiei de validare în

¹⁵ Sedrie orfanală – instanță administrativă constituită pentru supravegherea averii minorilor orfani și pentru rezolvarea chestiunilor de tutelă a acestora.

¹⁶ În general, numărul membrilor Adunării generale a variat între 150 și 200; în 1875 erau 161 de membri (cf. „Gazeta Transilvaniei”, nr. 40, Brașov, 1875, p. 3), iar în septembrie 1914, în afară de funcționari, figurau 87 de membri viriliști și alți 87 aleși (cf. „Olteanul”, nr. 37, Făgăraș, 1914, p. 2).

¹⁷ „Federațiunea”, nr. 63 (531), Pesta, 1871, p. 3.

cazul contestării scrutinului;

- *Comisia de propuneri*: întocmea listele cu funcționarii propuși spre alegere;
- *Comisia centrală*: întocmea listele electorale pentru alegerile de deputați dietali și avea unele atribuții în organizarea alegerii reprezentanților în Adunarea generală comitatensă.

De-a lungul timpului au mai fost înființate și alte organisme (Comisia de disciplină, Comisia de statistică ș.a.), numărul acestora variind însă de la un comitat la altul.

Spre a fi evitate conflictele de competență între instituțiile municipale și administrația centrală, prin Articolul de lege VI din 1876¹⁸ au fost înființate Comitete administrative, formate din 20 de membri, dintre care zece erau aleși de către Adunarea generală, din componența sa, iar ceilalți zece erau considerați membri de drept: vicecomitele (președinte), primnotarul, juristconsultul prim, președintele Sedriei orfanale, medicul prim, inspectorul financiar, inspectorul școlar, procurorul, directorul Poștei și comunicațiilor, și casierul prim; toți aveau sarcina de a coordona întreaga activitate administrativă din comitat¹⁹.

Comitetul administrativ avea competențe preponderent executive, motiv pentru care acționa sub comanda vicecomitelui. Portofoliul de atribuții era complex și se aplica în principal asupra domeniilor economic, social, școlar, cultural, financiar, social, poștal și în comunicații. Avea drept de control asupra funcționarilor comitatensi, adopta dispoziții pentru stabilirea de impozite indirecte locale în vederea majorării bugetului local. De asemenea, atribuții legate de stabilirea cuantumului muncilor obștești pentru construirea și întreținerea drumurilor publice, de soluționare a problemelor de la căile ferate. Monitoriza activitatea din învățământ și intervenea în eliminarea manualelor interzise, supraveghea activitatea din penitenciare, informa ministerele de resort în legătură cu situația economică a comitatului ș.a.

Ca prerogative, legea din 1870 îi consfințea următoarele: întocmirea statutelor (regulamentelor) comitatului; stabilirea cercurilor administrative și a celor electorale; puterea decizională în privința construirii de drumuri și edificii publice; administrarea patrimoniului municipiului și a veniturilor provenite din imobile, taxe, impozite suplimentare etc.; aprobarea cheltuielilor și a muncilor obștești; întocmirea bilanțurilor cu cheltuieli și venituri anuale; stabilirea impozitului suplimentar al municipiului pentru susținerea unor cheltuieli de interes local; contestarea unor impozite votate în prealabil de către Parlament sau a unor ordine ministeriale prin petiții înaintate Guvernului; rezolvarea apelurilor înaintate de către comune; alegerea funcționarilor comitatensi și a comisiilor; reglementarea salariilor; înființarea sau desființarea unor funcții și servicii ș.a.²⁰. Deciziile Adunării generale, precum și dispozițiile emise de ministere, trebuiau puse în aplicare de către întregul aparat funcționăresc al municipiului comitatens.

¹⁸ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5719> (accesat: 03.02.2022).

¹⁹ *Istoria României. Transilvania*, vol. II, Editura „George Barițiu”, Cluj-Napoca, 1997, p. 154.

²⁰ „Federațiunea”, nr. 63 (531), Pesta, 1871, p. 3.

În ceea ce privește structura funcționarilor publici, legea municipalității stabilea două categorii: funcționari centrali și funcționari teritoriali (externi). Funcționarii centrali activau în municipiul-reședință de comitat, această categorie cuprinzând funcțiile: comite suprem, vicecomite, primnotar, șase vicenotari, juristconsult-prim, vice-juristconsult, medic șef, doi practicanți administrativi, arhivar, registrator, expeditor, nouă canceliști, nouă diurniști, inginer drumar principal și 24 de membri ai Sedriei orfanale.

Categoria funcționarilor teritoriali își desfășura activitatea în administrațiile cercurilor (ulterior plășilor), fiind alcătuită din jude nobiliar (primpretor), pretor, medic de plasă, canceliști, drumari, diurniști și practicanți administrativi, numărul acestora fiind diferit în funcție de întinderea și problematica fiecărei plăși.

Funcționarii centrali. Articolul de lege din 1870 statua în rândul acestora pe comitele suprem („főispán”)²¹, vicecomitele („alispán”), primnotarul și ceilalți notari, procurorul municipal (juristconsultul-prim)²². Acestora li s-au mai alăturat casierul-prim, contabilii, președintele Sedriei orfanale, împreună cu cel puțin doi asesori, un tutore public, medicul șef, medicul veterinar șef, inginerul-prim și arhivarul.

Comitele suprem era liderul politic al comitatului, fiind numit de rege la propunerea ministrului de interne. El reprezenta doar interesele puterii executive centrale, nefăcând prin urmare parte din Comitetul municipal și nici nu răspundea în fața acestuia²³. În cazuri de neglijență și de neaplicare a ordinelor guvernamentale, era investit cu dreptul de a lua măsuri disciplinare împotriva acestor abateri, însă pe vicecomite și pe primarul orașului de reședință îi putea suspenda numai cu aprobarea ministrului de interne²⁴.

Trebuia consultat în numirile sau avansările funcționarilor municipali mai importanți – centrali sau externi –, beneficiind de dreptul de a solicita rapoarte scrise de la orice instituție comitatensă și de a dispune măsuri în consecință. În situația în care interesele statului o impuneau, beneficia de dreptul de a emite decrete locale (ordine, dispoziții) cu caracter obligatoriu pentru vicecomite și ceilalți înalți funcționari din comitat; asemenea decrete le putea emite și la solicitarea unui minister. Tot comitele avea dreptul de numire și repartizare a juzilor nobiliari la conducerea cercurilor (plășilor), și îi putea muta periodic dintr-o plasă în alta, în funcție de interesele de moment ale sale și ale executivului central.

Au existat și situații excepționale, când un comite suprem putea cumula demnitatea respectivă în două sau chiar trei comitate (cf. legii din 1870), cum se va întâmpla la un moment dat și în cazul Făgărașului.

Vicecomitele, până la reorganizarea administrativă din 1876, era cel mai important funcționar al municipalității comitatense, fiind ales de Adunarea generală

²¹ În privința Făgărașului, care a funcționat cu denumirea de district până la Articolul de lege XXXI-II din 1876, la conducerea sa era numit un căpitan suprem, secondat de un vicecăpitan ales.

²² „Federațiunea”, nr. 64 (532), Pesta, 1871, p. 2.

²³ *Ibidem*.

²⁴ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5384> (accesat: 02.10.2022).

și conducând efectiv administrația locală. Acesta iniția toate măsurile privitoare la problemele care nu depindeau de hotărârile Adunării generale, rezolva toate spețele de contencios administrativ și verifica lunar casieria comitatului, despre care prezenta informări Adunării. Era subordonat acesteia, trebuind să-i prezinte rapoarte și informări, și să-i pună în aplicare hotărârile adoptate, întocmai ca în cazul celor ministeriale.

Totodată, controla și monitoriza activitatea celorlalți funcționari comitatensi, primea petiții și încerca soluționarea lor, semna documentele oficiale în numele conducerii comitatului. Avea dreptul de a folosi „puterea brahială” (pandurii locali) și jandarmii în vederea menținerii ordinii publice în comitat²⁵, tot el rezolvând și problemele încartuirii soldaților. Efectiv, acestuia îi reveneau toate atribuțiile importante din administrația locală, beneficiind inclusiv de dreptul de a contesta o dispoziție a comitelui suprem, care era în discordanță cu interesele municipiului comitatens²⁶.

Primnotarul, ca dregătorie și importanță, era a treia funcție în comitat. Atunci când vicecomitele absentă din motive obiective sau postul era vacant, primnotarul îl putea înlocui, rezolvându-i toate agendele. Pe de altă parte, îndeplinea rolul de referent al Adunărilor generale și Comisiei permanente, al celorlalte comisii de specialitate și al delegațiilor provizorii; coordona și controla serviciile auxiliare, repartiza notarilor din subordine problemele care trebuiau rezolvate²⁷.

Prim-juristconsultul era funcționarul responsabil cu problemele de drept, cu respectarea legilor, a dispozițiilor și regulamentelor, având misiunea de a verifica legalitatea hotărârilor adoptate de organismele comitatense; totodată era și membru al Sedriei orfanale. Elabora și semna contractele, monitoriza toate documentele emenate de la comitat pentru a fi în spiritul legilor, fiind consultat în direcția stabilirii de pedepse și sancțiuni. Mai avea și calitatea oficială de a reprezenta municipalitatea și comunele în problemele judiciare civile²⁸.

Pe lângă acești funcționari centrali de rang înalt, Articolul de lege LXII și legislația de după 1870 le acorda importanță deosebită și următorilor:

- *Arhivarul*: era numit pe viață de către comitele suprem, îndeplinind funcția de custode și administrator al arhivei comitatului, cu sarcina principală de a depista și păstra în ordine documentele emise la nivelul comitatului, dar, separat, și actele particularilor;

- *Prim-casierul* și casierii subordonați: cu atribuții financiare, aceștia se ocupau cu îndeplinirea bugetului anual aprobat de Adunarea generală, prin încasarea „aruncului comitatens”²⁹, care nu trebuia să depășească 3-5% din darea

²⁵ Dreptul de „putere brahială” proprie formată din panduri a fost anulat prin Articolul de lege III din 1881, care statua crearea corpului de jandarmi, subordonat Ministerului de Interne, acestuia revenindu-i de aici încolo sarcina asigurării ordinii publice (<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5960>; accesat: 03.02.2022).

²⁶ Atribuțiile erau incluse într-un singur paragraf al legii din 1870 – §58 („Gazeta Transilvaniei”, nr. 43, Brașov, 1871, p. 3).

²⁷ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 43, Brașov, 1871, p. 3.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Arunc = dare, taxă.

anuală plătită către stat. De asemenea, repartizau alocațiile bugetare primite de la Guvern pentru acoperirea cheltuielilor administrației comitatului;

- *Medicul-prim/protomedicul*: era specialistul conducerii comitatului în problemele de sănătate publică, din această postură controlând activitatea instituțiilor medicale din comitat, fiind consultat în chestiuni de poliție sanitară. Îndruma și controla activitatea medicilor de plasă și participa personal la verificarea medicală a bărbaților recrutați în armată;

- *Căpitanul de poliție*: cel mai înalt rang al poliției comitatului, calitate care îl obliga să prezinte periodic Consiliului comitatens referate și informări privind ordinea publică.

O categorie specială de funcționari era formată din cei ai Sedriei orfanale, instituție reglementată prin Articolul de lege XX din 1877. În cadrul acesteia erau instituți un președinte, un notar, 2-3 asesori (ajutoare) și personal auxiliar, toți luând în ședințe hotărâri cu majoritate de voturi. Ele erau duse la îndeplinire pe linie administrativă, putând fi atacate numai pe cale judecătorească. Instituția acorda atenție exclusiv problemelor de tutelă și curatelă³⁰, îngrijindu-se cu supravegherea administrării averii orfanilor minori și a celor aflați sub curatelă³¹.

Funcționarii externi (teritoriali)

Cercul a fost conceput la 1870 ca subunitate teritorial-administrativă, dar care prin Articolul de lege XXXIII va fi înlocuit cu termenul de *Plasă*, subdiviziune conținând un anumit număr de localități rurale, care varia după cifra totală a așezărilor din comitat în funcție de structura geografică a teritoriului și de interesele politice ale guvernului maghiar.

Cercurile/ Plășile erau coordonate de un *jude nobiliar*, care funcționa ca intermediar între comitat și comune. Era cel mai înalt funcționar teritorial, având sarcina de a îndruma și supraveghea direct comunele de pe raza sa administrativă, monitorizând aplicarea legilor, hotărârilor și regulamentelor emise de către ministere și municipiul comitatens. Avea dreptul la sigiliu separat, „cu emblema municipiului și cu inscripțiunea ce conține numele cercului”, putându-l folosi în actele emise cu antetul municipiului. Legea prevedea că are dreptul la angajarea unui cancelist, dar în cazuri de necesitate putea încadra și alt personal auxiliar, îndeosebi copişti, toți fiind remunerați din banii municipiului. În cazul unor decizii grele, putea apela la vicecomite și de acolo la ministrul de interne³².

Atribuțiile porneau de jos în sus, el preluând inițiativele sau cerințele stringente ale primăriilor comunale – financiare, de organizare a învățământului de stat și a sănătății publice –, pe care le transmitea vicecomitelui sau direct ministerelor de resort.

Pentru stabilirea cercului de activitate al celorlalți angajați și oficiali, ca și organizarea personalului ajutător, §62 însărcina municipiul, care trebuia să

³⁰ Curatelă = instituție care administrează și ocrotește interesele unui minor sau ale unui adult incapabil.

³¹ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5784> (accesat: 03.09.2022).

³² „Gazeta Transilvaniei”, nr. 43, Brașov, 1871, p. 3.

elaboreze un statut în acest sens, dar numai cu aprobarea ministrului de interne³³.

În privința procedurii de alegere a funcționarilor comitatensi, legea statua ca pentru fiecare post să candideze cel puțin trei persoane, derogare făcându-se doar în cazul neîntrunirii acestui număr. Votarea avea loc „totdeauna la dorința dată în scris a 20 membri comisionali” comitatensi și se realiza în fața uneia sau mai multor delegații electorale numite de comitele suprem.

Vicecomitele trebuia ales cu majoritate absolută de voturi, în caz contrar reluându-se procesul electoral cu primii doi clasați; ceilalți funcționari puteau fi aleși doar cu majoritate relativă. Posturile devenite vacante ulterior se puteau ocupa numai în cadrul Adunării generale ordinare următoare³⁴.

Aflată la baza comitatului, *comuna* rămânea entitatea cea mai stabilă, din care făceau parte toți locuitorii așezării. Organizarea acesteia a fost reglementată separat, prin Articolul de lege XVIII din 1871³⁵, căruia i-au fost aduse câteva întregiri în anii următori. Conform acestei legislații, comunele au fost împărțite, în funcție de rangul acordat, în trei categorii:

- *orașe cu consiliu* (magistrat) regulat, în rândul cărora a fost încadrat și Făgărașul;

- *comune mari* (opiduri/târguri și sate mari, care deși nu aveau un consiliu regulat, erau în stare să ducă la îndeplinire, prin puterea proprie, sarcinile revenite în virtutea legii);

- *comune mici*, care nu erau capabile prin propria putere să ducă la îndeplinire sarcinile impuse prin lege, datorită posibilităților materiale limitate, fiind în acest fel constrânse să se asocieze cu altele aflate în aceeași situație³⁶.

Paragrafele 2 și 3 specificau că aceste unități administrative aveau autonomie, putând să se autoconducă, dar în limitele conferite de legislația centrală și cea municipală. Pe linie administrativă, comunele apelau mai întâi la municipiu și numai ulterior direct la ministere.

Autoritatea comunei se extindea asupra tuturor cetățenilor și a întregii lor averi de pe cuprinsul său, excepție făcând militarii aflați în serviciul activ al armatei, marinei și miliției interne (honvezi) – care intrau sub jurisdicția justiției militare – edificiile care serveau ca locuință regelui și curții sale, și toate construcțiile folosite pentru scopuri militare.

Printre drepturile și obligațiile comunelor, legea stipula următoarele: decid în problemele lor interne și elaborează statute proprii; hotărârile și statutele le execută prin primari și propriile organisme alese; dispun în totalitate asupra averii comunale; impun dări pentru locuitori și se ocupă de strângerea lor; poartă grija drumurilor comunale și a altor mijloace de comunicație; se îngrijesc de școlile comunale (de stat) și altele de aceeași natură; au datoria de a menține ordinea

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, nr. 44, Brașov, 1871, p. 3.

³⁵ Vezi legea integral în: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5484> (accesat: 06.02.2022) și „Gazeta Transilvaniei”, nr. 79, Brașov, 1871, pp. 2-3; nr. 80/1871, p. 3; nr. 81/1871, pp. 3-4; nr. 82/1871, p. 3; nr. 83/1871, p. 3; nr. 85/1871, p. 3.

³⁶ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 79, Brașov, 1871, p. 2.

publică și de a se îngriji de săraci.

În luarea unor decizii importante, îndeosebi cu caracter economic, comuna o putea face doar cu acordul prealabil al municipalității. Erau vizate stabilirea și colectarea dării comunale, înstrăinarea sau dobândirea de avere comună, încheierea unor contracte de arendare pe perioade mai mari de șase ani, recuperarea împrumuturilor, înființarea sau desființarea de oficii, în privința contractelor oneroase, în problematica monumentelor istorice³⁷.

Municipiul se putea amesteca în problemele interne ale comunei doar în cazul unei cereri exprese din partea Reprezentanței comunale. Prin acest organism, comuna își exercita dreptul de autonomie locală, fiind constituit numai din localnici. Jumătate dintre reprezentanți erau aleși, cealaltă fiind constituită din viriliști (membri de drept) – profesori, învățători, membrii unor institute științifice, redactori de ziare și reviste, preoți, medici, avocați, ingineri, farmaciști, chirurghi, pădurari și proprietari deținători de diplome valide.

Pentru comune era stabilit un sistem electoral censitar diferit de al municipiilor, fiind considerați alegători doar locuitorii care plăteau impozit după avere sau impozit direct, fiind excluși cei care plăteau numai impozitul direct pe venit (cazurile ucenicilor și servitorilor). Nu puteau participa la scrutin cei condamnați penal, arendatorii bunurilor publice ale comunelor respective sau cei aflați în relații contractuale cu comuna, militarii și honvezii, funcționarii de stat sau municipali care nu plăteau și un alt impozit în afara celui după salarii.

În privința alcătuirii reprezentanței comunale, se statorea ca un membru să fie ales după fiecare 100 de locuitori, astfel încât numărul acestora (aleși și viriliști) dintr-o comună mică să fie cuprins între 10 și 20, iar în comunele mari între 20 și 40; pentru comunele cu mai mult de 600 de alegători se stipula necesitatea împărțirii în circumscripții electorale. Alegerea se înfăptuia pentru un ciclu de trei ani, cu posibilitate de prelungire până la șase. După expirarea mandatului, reprezentanții aleși erau triați prin tragere la sorți de către președinte în cadrul Adunării generale; cei eliminați prin acest procedeu mai puteau concura o dată, dar nu și în cazul depășirii celor șase ani.

Adunările generale ale reprezentanței comunale se întruneau, cu mici excepții, ca și în cazul adunărilor municipale, de două ori pe an, primăvara și toamna, singura obligație fiind convocarea acestora cu o lună înaintea celor comitatense; președintele adunării, în cazul comunelor mici și mari, era judele comun. Drept de vot în adunări aveau numai personalitățile comunei – primar, jude, notar, șeful poliției, juristconsultul, consilierul, asesorul Sedriei orfanale, casierul, contabilul, tutorul public, medicul și inginerul –, pe când ceilalți reprezentanți nu puteau decât să-și exprime punctul de vedere.

Deciziile adunărilor reprezentanței comunale, aidoma celor venite de la municipiu, erau puse în practică de către Primăria comună („Antistia”), componența acesteia fiind stabilită de lege în funcție de mărimea și statutul localității. Astfel, §64 statua pentru comunele mici un jude, substitutul său

³⁷ *Ibidem*, p. 3.

(asesorul), cel puțin doi consilieri (jurați) și notarul comunal, iar în cazul comunelor mari pe următorii: primar, substitut, cel puțin trei consilieri, casier, notar, notari comunali, tutor și medic comunal. Pentru orașele cu consiliu erau prevăzuți toți membrii consiliului: primar, căpitan de poliție, consilieri, notar prim, notari, juristconsult-prim, ceilalți juristconsulti, asesor orfanal, casier, perceptor, controlor, tutor universal, arhivar, medic-prim, inginer-prim ș.a.

În comunele mici, membrii antistiei se alegeau de către locuitori, iar notarul cercual de către reprezentanțele satelor „confederate”³⁸. Membrii erau aleși pe o perioadă de trei ani în cazul comunelor mici și mari, și pentru șase ani în orașele cu consiliu. Notarii (comunal și cercual) erau aleși pe viață, însă puteau fi destituiți în situații de neîndeplinire a îndatoririlor, indiferență sau abuzuri.

Oficiul de primar nu putea fi refuzat în comunele mici decât în cazuri extraordinare, cel ales fiind obligat să-și ducă mandatul pe o perioadă de cel puțin un an de zile, în caz contrar fiind amendat cu 100 de florini.

În antistie putea fi ales orice locuitor major care îndeplinea condițiile legii comunale, cu excepția preoților, învățătorilor și a unor funcționari comitatensi sau de stat indicați de legiuitor. Alegerile se efectuau prin vot sau prin aclamare, legea prevăzând ca în cazul în care zece alegători doresc votare președintele electoral să fie obligat a o organiza; toți membrii antistiei trebuiau aleși cu majoritate absolută.

În perioada următoare anului 1870 au fost adoptate numeroase măsuri legislative privind activitatea administrativă, care, în general, au vizat întărirea puterii centrale și a controlului asupra populației, accentuarea subordonării organismelor locale ale comitatelor, plășilor, orașelor și comunelor față de guvernul central, concomitent cu minimalizarea funcțiilor autonome ale acestora. Datorită atribuțiilor variate ale Comitetului administrativ, însă, întărirea puterii centrale în detrimentul celei locale s-a manifestat și în domenii de natură economică, financiară, socială și culturală. În special, din a doua parte a deceniului opt al secolului al XIX-lea, printr-o înșiruire de legi și dispoziții ministeriale din ce în ce mai multe organisme ale jurisdicțiilor comitatense vor intra sub controlul direct al ministerelor de la Budapesta. Această acțiune concertată a autorităților centrale s-a petrecut permanent sub supravegherea comiților supremi, ca reprezentanți ai Guvernului în teritoriu.

³⁸ *Ibidem*, nr. 8, Brașov, 1871, p. 3.

ASPECTE ALE ACTIVITĂȚII NAȚIONALE A PROTOPOPULUI ALBEI IULIA, IOAN TECULESCU PÂNĂ LA SFÂRȘITUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Răzvan Mihai NEAGU*

Abstract: *Aspects of the national activity of the protopope of Alba Iulia, Ioan Teculescu, until the end of World War I. The purpose of this study is to describe the main coordinates of the life and activity of a great representative of Romanian Orthodoxy, Ioan Teculescu. After training as an intellectual at the Orthodox Gymnasium in Brașov and at the Andreian Seminary in Sibiu, Teculescu went on to become protopope of Alba Iulia. In this capacity, Teculescu distinguished himself as one of the main proponents of the Great Union of December 1st 1918. He was a priest dedicated to his vocation, building, renovating, and consecrating numerous churches and confessional schools. Teculescu supported the Romanian school in Transylvania and was one of the voices of the Romanian national movement. In the interwar period, he became a bishop, then turned into a monk, pastoring the Army bishopric and later the diocese of Cetatea Albă-Ismail in Bessarabia.*

Keywords: *Great Union, protopope, Alba Iulia, national movement, bishop.*

Cea mai importantă personalitate clericală ortodoxă din comitatul Alba de Jos, care a contribuit și participat la Marea Unire a fost protopopul Albei Iulia, **Ioan Teculescu** (1865-1932), viitorul episcop Iustinian. El va deveni o figură reprezentativă a Ortodoxiei românești, iar în perioada interbelică, a fost episcop al Armatei și episcop al Cetății Albe și Ismailului. S-a născut în 1 noiembrie 1865, la Covasna (Scaunul secuiesc Orbai, ulterior comitatul Trei Scaune), într-o familie numeroasă (din părinții Matei și Paraschiva) cu zece copii. Inițial, a studiat în localitatea natală iar studiile preuniversitare le finalizează în anul 1885 la Gimnaziul Ortodox din Brașov¹. Ioan Teculescu a optat pentru slujirea la altar, iar între anii 1885-1888 a studiat teologia la Seminarul Andreian din Sibiu². În perioada studiilor la seminar, a fost membru al Societății de lectură „Andrei Șaguna”, care îi grupa pe tinerii teologi sibieni. În anul școlar 1887-1888, Ioan Teculescu a fost ales în funcția de vicepreședinte (președinte activ dintre teologi) al acestei asociații studențești³. De asemenea, tot în perioada studenției, viitorul ierarh a publicat mai multe poezii în revista *Musa* de la Sibiu⁴. Va fi, de-a lungul timpului, foarte atașat de Seminarul Andreian, instituție de învățământ, care l-a format ca preot și intelectual.

* Profesor, doctor în istorie, Colegiul Tehnic Turda; e-mail: neagumihai20@yahoo.com.

¹ Andrei Bârseanu, *Istoria Școalelor Centrale Române Gr. Or. din Brașov scrisă din incidentul jubileului de 50 ani ai Gimnaziului*, Tipografia Ciurcu & Comp., Brașov, 1902, p. 569.

² Eusebiu Roșca, *Monografia Institutului Seminarial Teologic-Pedagogic „Andreian” al Arhidiecezei Gr. Or. Române din Transilvania*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1911, p. 158.

³ Mircea Păcurariu, *230 de ani de învățământ teologic la Sibiu 1786-2016*, Editura Andreiana, Sibiu, 2016, p. 477.

⁴ *Ibidem*, p. 284.

Deși a fost propus pentru o bursă de studii în străinătate, fiind sprijinit de arhimandritul Gherasim, tânărul Ioan Teculescu a fost nevoit să renunțe la această oportunitate, din cauza precarității situației financiare a părinților săi⁵. A trecut peste acest eșec, continuându-și viața și activitatea, care într-o primă fază a fost strâns legată de Transilvania.

Debutul carierei lui Ioan Teculescu s-a petrecut la Râșnov, unde a fost numit, inițial, învățător la școala confesională ortodoxă din această localitate, în 25 octombrie 1888⁶. În anul 1891, Ioan Teculescu se căsătorește cu Eliza Comănescu, fiica preotului Iosif Comănescu din Codlea, cu care va avea șapte copii: Septimia, Dorina, Horea, Ionel, Bujor, Draga și Olga⁷. La 18 septembrie 1894, Teculescu a fost hirotonit preot paroh pe seama parohiei Râșnov (inclusă în tractul protopopesc al Branului)⁸, unde va funcționa până în 1901.

Primul moment foarte important în prodigioasa sa carieră a avut loc în anul 1901, când a devenit protopop al Alba Iuliei, demnitate ecleziastică pe care a avut-o la Marea Unire. Momentul în care a ajuns protopop, la începutul secolului al XX-lea, este unul extrem de important în istoria Ortodoxiei din Transilvania deoarece atunci au fost aduși la conducerea tractelor protopopești, o serie de personalități remarcabile, care s-au evidențiat, atât pe teren național, cât și plan bisericesc, revigorând viața acestei comunități de credință. Ilustrăm această aserțiune cu următoarele exemple: în anul 1901, ajunge protopop la Turda, Iovian Mureșan (care a mutat sediul protopopiatului respectiv din satul Vișoara, în orașul Turda)⁹, tot în 1901, Ioan Stroia (viitor episcop al Armatei în perioada interbelică) este ales protopop de Săliște, iar în anul 1902 devine protopop al Târgu-Mureșului, Ștefan Rusu, care a dat un nou impuls vieții comunității ortodoxe din acele locuri¹⁰.

Revenind la Ioan Teculescu, el a fost ales în cadrul sinodului electoral al tractului Alba Iulia, condus de comisarul consistorial Ioan Papiu, din 23 octombrie 1901. Cei doi candidați au fost parohul de Râșnov (care a primit 48 de voturi) și parohul de Lancrăm, Avram Păcurariu (care a primit 8 voturi)¹¹. Ioan Teculescu a fost numit la 3 decembrie 1901. Hirotesirea a avut loc la 10 decembrie 1901¹²

⁵ Luminița Cornea, Constantin Catrina, Ioan Lăcătușu, *Teculeștii din neam în neam*, Editura Angustia, Sfântu Gheorghe, 2008, p. 19.

⁶ *Ibidem*, p. 21.

⁷ *Ibidem*, pp. 21-22.

⁸ Arhiva Arhiepiscopiei Sibiului, *Registrul hirotoniilor*, nepaginat, litera T, Teculescu Ioan, poziția 12.

⁹ Despre Iovian Mureșan a se vedea, Răzvan Mihai Neagu, *Preoții Marii Uniri*. vol. 1 *Preoți din comitatele Turda-Arieș, Târnava Mare și Târnava Mică la Marea Unire*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2019, pp. 54-56.

¹⁰ Despre Ștefan Rusu a se vedea, Răzvan Mihai Neagu, *Personalități ale Marii Uniri. Protopopul Târgu-Mureșului, Ștefan Rusu, figură importantă a Ortodoxiei din Transilvania*, în „Tabor”, anul XIII, nr. 8, Cluj-Napoca, august 2019, pp. 65-72.

¹¹ „Telegraful Român”, anul XLIX, nr. 119, Sibiu, 25 octombrie/7 noiembrie 1901, p. 485.

¹² *Ibidem*, anul XLIX, nr. 138, Sibiu, 11/24 decembrie 1901, p. 561.

iar instalarea a survenit la 23 decembrie 1901¹³. Orașul Alba Iulia, unde a ajuns protopop Ioan Teculescu, era un centru urban provincial din comitatul Alba de Jos (care avea reședința la Aiud). Comunitatea românească din Alba Iulia nu avea în acel moment o vigoare deosebită, astfel că activitatea lui Ioan Teculescu a cuprins și acest palier, în sensul că a fost un animator al acesteia, fapt dovedit prin acțiunile la care a participat și pe care le-a inițiat. Pe de altă parte, a ajuns la conducerea unui tract protopresbiterial mare, care avea în componență 40 de parohii¹⁴.

S-a îngrijit îndeaproape de preoții din subordinea sa și mai ales a dezvoltat un adevărat program de construcție sau reparare de biserici parohiale din tractul său, fiind deosebit de activ în această privință. La 17/30 martie 1902, protopopul l-a instalat în oficiul de preot paroh la Totoi pe Ioan Bogdan¹⁵. În calitate de mandatar al mitropolitului Ioan Meșianu de la Sibiu, Ioan Teculescu a oficiat numeroase sfințiri de biserici. Se remarcă activitatea sa din anul 1903. La 9/22 februarie 1903, a sfințit lucrările de renovare ale bisericii din Geoagiu de Sus (azi în com. Stremț, jud. Alba)¹⁶, iar la 24 iunie 1903, a târnosit biserica din satul Tecșești (azi în com. Întregalde, jud. Alba)¹⁷.

Tenace și de neoprit în activitatea sa, protopopul Teculescu și-a continuat programul edilitar, iar la 30 august 1903, a sfințit lucrările de renovare și noul turn al bisericii din Pâclișa (azi parte componentă a municipiului Alba Iulia)¹⁸.

Pe lângă biserică, un rol primordial în gândirea și acțiunea lui Ioan Teculescu, l-a avut școala românească, fapt care va fi o constantă pe toată durata vieții sale. La 1 noiembrie 1903, a sfințit școala confesională ortodoxă din Țelna (azi în com. Ighiu, jud. Alba)¹⁹. O altă biserică sfințită de protopopul Ioan Teculescu este cea din Stremț (azi comună în jud. Alba), în data de 8/21 noiembrie 1903²⁰. În orașul minier Zlatna, protopopul Albei Iulia a sfințit noua pictură a bisericii ortodoxe, la 26 octombrie 1904²¹.

Ioan Teculescu a participat la un mare eveniment al Ortodoxiei din Transilvania, sfințirea Catedralei Mitropolitane „Sfânta Treime” din Sibiu (13 mai 1906), onorată cu prezența de mitropolitul Ioan Meșianu, episcopul Aradului, Ioan Ignatie Papp și mulți alți clerici dintre care îi amintim pe arhimandriții Ilarion Pușcariu, Vasile Mangra (viitor mitropolit) și Augustin Hamsea, protosinghelul Eusebiu Roșca, asesorii consistoriali Nicolae Ivan (viitorul episcop al Vadului, Feleacului

¹³ Aurel Pentelescu, Ionuț-Constantin Petcu, *Episcopii Armatei Române. Biografii. Documente (1921-1948)*, Editura Militară, București, 2016, p. 52.

¹⁴ *Calendariu pe anul comun dela Christos 1903*, anul al cincideci și doilea, Editura și tiparul tipografiei archidieceșane, Sibiu, pp. 50-52.

¹⁵ „Telegraful Român”, anul L, nr. 37, Sibiu, 2/15 aprilie 1902, p. 148.

¹⁶ *Ibidem*, anul LI, nr. 22, Sibiu, 25 februarie/10 martie 1903, p. 90.

¹⁷ *Ibidem*, anul LI, nr. 74, Sibiu, 5/18 iulie 1903, p. 306.

¹⁸ *Ibidem*, anul LI, nr. 98, Sibiu, 4/17 septembrie 1903, p. 402; „Tribuna”, anul VII, Arad, 8/21 noiembrie 1903, nr. 205, p. 3.

¹⁹ „Telegraful Român”, anul LI, nr. 129, Sibiu, 25 noiembrie/8 decembrie 1903, p. 527.

²⁰ *Ibidem*, anul LI, nr. 134, Sibiu, 6/19 decembrie 1903, p. 547.

²¹ „Tribuna”, anul VIII, nr. 208, Arad, 3/16 noiembrie 1904, p. 5.

și Clujului), Elie Miron Cristea (viitorul patriarh), Matei Voileanu, protopopii Galaction Șagău (de la Reghin), Ioan Stroia (din Sibiu), Romul Furdui (de la Câmpeni) și Sergiu Medean (de la Sebeș)²². La scurt timp de la acest important moment, la 24 iunie 1906, la Alba Iulia s-au serbat 40 de ani de la bătălia de la Custozza (24 iunie 1866, în care Imperiul Habsburgic a învins Italia) și s-a sfințit un monument comemorativ în cetate, de către episcopul romano-catolic de Transilvania, Majláth Gusztáv Károly, iar la banchetul dat cu această ocazie și ținut la Casina militară (viitoarea Sală a Unirii) a fost invitat și a participat, printre alții, și protopopul ortodox Ioan Teculescu, care a ținut un discurs în limba română²³. Peste 12 ani, tot în acea sală, Ioan Teculescu își va pune semnătura pe actul Marii Uniri.

Distinsul și energicul protopop s-a remarcat și prin bogata sa activitate filantropică, donând de-a lungul timpului sume de bani pentru diverse cauze. În anul 1905, a contribuit cu două coroane la Muzeul istoric și etnografic ASTRA²⁴. În anul 1907, a donat zece coroane pentru școala din Sărăcsău²⁵, iar în același an a făcut o donație tot de zece coroane pentru Gimnaziul Inferior din Brad, cu ocazia unui concert dat pentru această instituție de învățământ de Reuniunea meseriașilor și economilor din Alba Iulia (6 mai 1907)²⁶.

Un eveniment important pentru coeziunea societății românești din Alba Iulia a avut loc în 7 aprilie 1908 când, alături de parohul bisericii din Maieri, Florian Rusan, protopopul Ioan Teculescu a sfințit steagul Reuniunii a II-a de înmormântare Deva, filiala Alba Iulia. La eveniment a participat un mare număr de persoane, printre care și Ignat Borza, casierul asociației (tatăl viitorului mare savant botanist Alexandru Borza)²⁷.

O preocupare recurentă a activității lui Ioan Teculescu a fost școala românească, grav afectată de legislația educațională promovată de contele Apponyi Albert. Protopopul a depus eforturi în vederea salvării școlilor confesionale. Un exemplu în acest sens este cel din satul Bucerdea Vinoasă, unde Teculescu a sosit în 12/25 martie 1908, în încercarea de a-i convinge pe locuitori să achite salariul învățătorului pentru ca școala confesională ortodoxă de acolo să nu fie etatizată. În cadrul comitetului parohial și apoi în cadrul sinodului parohial, Teculescu a convins comunitatea românească să susțină școala și învățătorul. Interesant este faptul că au participat și reprezentanții comunității greco-catolice, care au promis și ei că vor susține școala românească de acolo²⁸.

Ioan Teculescu, așa cum s-a arătat și mai sus, a promovat relații amicale, de prietenie și colaborare cu toate comunitățile etnice și religioase din Alba Iulia, fiind un membru respectat al comunității românești. Un alt fapt care vine în sprijinul celor

²² „Biserica și Școala”, anul XXX, nr. 19, Arad, 7/20 mai 1906, p. 1; „Tribuna”, anul X, nr. 86, Arad, 6/19 mai 1906, p. 3.

²³ „Libertatea”, anul V, nr. 31, Orăștie, 22 iulie/4 august 1906, p. 3.

²⁴ „Gazeta Transilvaniei”, anul LXVIII, nr. 286, Brașov, 30 decembrie 1905, p. 3.

²⁵ „Libertatea”, anul VI, nr. 7, Orăștie, 3/16 februarie 1907, p. 2.

²⁶ *Ibidem*, anul VI, nr. 20, Orăștie, 5/18 mai 1907, p. 3.

²⁷ „Gazeta Transilvaniei”, anul LXXI, nr. 102, Brașov, 9/22 mai 1908, p. 6.

²⁸ „Libertatea”, anul VII, nr. 14, Orăștie, 22 martie/4 aprilie 1908, pp. 4-5.

afirmate este prezența sa în comitetul de organizare al unui bal mascat, organizat de comunitatea mozaică din Alba Iulia, în 8 martie 1909, cu ocazia sărbătorii evreiești Purim, cu scopul de a strânge fonduri pentru ajutorarea familiilor sărace²⁹.

Animator al vieții românești din Alba Iulia, Ioan Teculescu s-a făcut remarcat în diverse ocazii. Între 19-20 septembrie 1909, a fost organizatorul principal al adunării generale a Societății pentru crearea unui fond de teatru, care a avut loc în orașul de pe Mureș, onorată cu prezența de personalități precum: Ioan Mihu (președinte), Octavian Goga, Vasile Goldiș, canonicul de la Blaj Augustin Bunea, avocatul și senatorul Rubin Patiția, avocatul din Deva Francisc Hossu-Longin, preotul greco-catolic și cărturarul Ion Agârbiceanu, protopopul greco-catolic de Reghin Ariton Popa, avocatul și omul politic din Câmpeni Zosim Chirtop și mulți alții³⁰.

În anul 1909, Ioan Teculescu s-a remarcat din nou prin activitatea caritabilă: donând două coroane pentru masa studenților din Brad³¹ și o coroană la Fondul *Gazetei Transilvaniei*³².

Un eveniment deosebit de trist în viața lui Ioan Teculescu a avut loc la 24 noiembrie 1909, când soția sa Eliza Teculescu a trecut la Domnul, având doar 37 de ani³³. Pierderea a fost ireparabilă, iar ca urmare, în perioada interbelică, Ioan Teculescu a intrat în cinul monahal, fapt care îi va deschide calea spre ierarhia superioară bisericească.

Activitatea și mai ales lupta sa pentru drepturi în cadrul mișcării naționale a românilor din Transilvania, au făcut din protopresbiterul Albei Iulia, o figură cunoscută și apreciată de elita intelectuală a vremii sale, atât de dincoace, cât și dincolo de Carpați. Astfel, savantul Nicolae Iorga a făcut un apel la profesorul sibian Onisifor Ghibu, care la 14 iunie 1910 trimitea la București o listă cu 27 de persoane, propuse pentru a fi membrii corespondenți al Ligii pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor (creată în 1890), printre numele vehiculate acolo, fiind și cel al lui Ioan Teculescu³⁴.

La nivel local, din punct de vedere politic, Ioan Teculescu a fost unul dintre membrii români ai Congregației generale a comitatului Alba de Jos, afirmându-se și acolo ca o voce puternică a comunității naționale din care făcea parte. Una dintre memorabilele sale intervenții a avut loc în 10 octombrie 1910. Teculescu a discutat în limba română despre urmărirea și persecutarea de către autorități a românilor care poartă steag tricolor, ca un ornament la îmbrăcăminte³⁵. Prin atitudinea sa curajoasă și fermă, protopopul s-a dovedit un adevărat apărător al simbolurilor naționale românești.

²⁹ „Tribuna”, anul XIII, nr. 38, Arad, 19 februarie/4 martie 1909, p. 5.

³⁰ „Libertatea”, anul VIII, nr. 39, Orăștie, 12/25 septembrie 1909, pp. 2-3; „Tribuna”, anul XII, nr. 194, Arad, 8/21 septembrie 1909, pp. 2-5.

³¹ „Gazeta Transilvaniei”, anul LXXII, nr. 42, Brașov, 24 februarie/9 martie 1909, p. 3.

³² *Ibidem*, anul LXXII, nr. 135, Brașov, 23 iunie/6 iulie 1909, p. 3.

³³ „Libertatea”, anul VIII, nr. 48, Orăștie, 14/27 noiembrie 1909, p. 6.

³⁴ Vasile Netea, *Spre unitatea statală a poporului român. Legături politice și culturale între anii 1859-1918*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 234, nota 134.

³⁵ „Gazeta Transilvaniei”, anul LXXIII, nr. 217, Brașov, 3/16 octombrie 1910, p. 2; *Ibidem*, anul LXXIII, nr. 218, Brașov, 5/18 octombrie 1910, p. 2; *Unirea*, anul XX, nr. 43, Blaj, 22 octombrie 1910, p. 355.

Așa cum am afirmat anterior, Ioan Teculescu a fost foarte apropiat de Seminarul Andreian, cea mai importantă școală teologică ortodoxă din Transilvania. Această instituție de învățământ și-a serbat centenarul la 15/28 septembrie 1911. Cu această ocazie protopopul Albei Iulia a compus un imn dedicat special acestei sărbătoriri³⁶. Autorul acestor rânduri a decis să redea acest frumos imn de slavă închinat instituției de învățământ sibiene de către unul dintre foștii săi elevi, protopopul Alba Iuliei, pus pe note de profesorul Timotei Popovici³⁷:

Pioasă, profundă ca psalmul credinței

Ce tu o-ai păzit,
Cântare `ntreită azi ție-ți aducem
Lăcaș preacinstit.

E darul din darul, ce tu ni l-ai dat
Mărețul irmos,
Ce azi ți-l aduce prinos, tot poporul
Cel dreptcredincios...

Să te bucuri unuia
Ție se cuvine,
Azi când: aliluia
Cântăm jur de tine.

Mărirea ta vrednică
Cânte-o toată strana,
Răsune puternică
Cântarea: osana!

Osana, lăcaș preasfânt,
Cămin de lumină,
Primește al nostru cânt
Din inimă plină...

Prin valuri și neguri, tu far de lumină
Ai fost ne'ncetat,
Cărarea cea dreaptă a legii străbune
Tu o-ai luminat...

Și neamului preoți: cârmacii isteți
Și-ai legii străgeri,
Și dascăli strădalnici, ai slovei cuminte
Cinstiți pioneri.

³⁶ „Biserica și Școala”, anul XXXV, nr. 38, Arad, 18 septembrie/1 octombrie 1911, p. 5.

³⁷ Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 143.

Un secol dearându-l, ca raze din soare,
Tu singur i-ai dat...
Pe toți din potirul credinții și-al limbii
I-ai cuminecat,...

Tu nu ai portaluri mărețe, pompoase
Și turle înalte,
Dar duhul mai sfânt și mai mare e ,n tine
Ca-n oricare alte.

De-aceea spre Domnul genunchii smeriți
Azi toți îi plecăm
Și rugă pioasă din suflet pornită
Lui îi înălțăm:

Păzește lăcașul sfânt
Și de-aci ,nainte.
El legea ta pe pământ
O `nvață, Preasfinte!

Cetate pentru popor
Fie `n infinit....
Iar înger apărător
Andrieu cel slăvit!³⁸

Ioan Teculescu a avut o mentalitate deschisă, în pas cu epoca în care a trăit. Această calitate reiese din faptul că, în nume propriu, a donat la sfârșitul anului 1912, suma de 20 de coroane pentru construirea aeroplanului Vlaicu III, după proiectul marelui inginer Aurel Vlaicu³⁹.

La 7 noiembrie 1913, Ioan Teculescu a participat la Iași, la congresul Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române, la care au mai luat parte, printre alții, președinta Alexandrina Cantacuzino, figură reprezentativă a feminismului românesc, mitropolitul Pimen Georgescu al Moldovei și Sucevei, episcopii Teodosie al Romanului și Nicodim al Hușilor (viitorul patriarh), marele om de cultură A. D. Xenopol⁴⁰.

Iubitor al teatrului și președinte al filialei Alba Iulia a Societății pentru crearea unui fond de teatru, Ioan Teculescu i-a primit în 27 septembrie/10 octombrie 1913, la gara din localitate, pe membrii Trupeii „Victor Antonescu”, aflați în

³⁸ „Biserica și Școala”, anul XXXV, nr. 39, Arad, 25 septembrie/8 octombrie 1911, p. 4; „Revista Teologică”, anul V, nr. 14-19, 15 august-15 octombrie 1911, pp. 385-386; „Tribuna”, anul XV, nr. 203, Arad, 17/30 septembrie 1911, p. 1.

³⁹ „Românul”, anul II, nr. 269, Arad, 6/19 decembrie 1912, p. 5.

⁴⁰ „Biserica și Școala”, anul XXXVII, nr. 48, Arad, 1/14 decembrie 1913, p. 3.

turneu în Transilvania. Peste o zi, actorii au interpretat două piese: *Legea iertării de Landay și Năpasta de Caragiale*⁴¹.

Pe lângă diversele activități culturale și naționale în care era implicat, Ioan Teculescu și-a continuat programul de încurajare a ridicării de bisericii ortodoxe în tractul protopresbiterial pe care îl conducea. Astfel, la 23 noiembrie 1913, în calitate de mandatar al mitropolitului de la Sibiu, a sfințit biserica din Sărăcsău⁴².

La 25 martie 1914, protopopul Albei Iulia a participat la Sibiu, alături de reprezentanții elitei românilor din Transilvania, la sărbătorirea poetului Octavian Goga, cu ocazia premierei piesei sale *Domnul notar*, la Teatrul Național din București (16 februarie 1914)⁴³. În discursul rostit cu această ocazie, Teculescu a făcut elogiul piesei amintite și i-a făcut următoarea urare autorului ei: „să-i dorim să meargă tot înaintea încununat de succese tot mai mari și s’ajungă o zi, care noi o știm, că trebuie să urmeze după patimi. Dorim s’ajungă să cânte odată după cântarea pătimirii și ziua învierii neamului nostru”⁴⁴.

Pe plan politic, Ioan Teculescu a fost membru al Partidului Național Român. La 31 mai 1914, la Alba Iulia, s-a desfășurat o mare adunare a românilor, la care au participat, potrivit presei vremii, aproximativ 8.000 de persoane. Președinte al adunării a fost declarat protopopul Teculescu. La eveniment au luat parte deputații români din Parlamentul de la Budapesta: Alexandru Vaida-Voevod, Teodor Mihali, Aurel Vlad, dar și conducerea centrală a Partidului Național Român (Iuliu Maniu, Valer Moldovan, Valeriu Braniște, Romul Boilă etc.). Parlamentarii români au susținut discursuri în care au criticat guvernul maghiar, astfel că adunarea a fost dizolvată la intervenția jandarmeriei, sub acuzația de agitație⁴⁵. După dizolvarea fără temei a adunării, alături de Iuliu Maniu, Ioan Teculescu a semnat un protest oficial, trimis prin telegraf prim-ministru guvernului ungar, ministrului de interne și vicecomitelui comitatului Alba de Jos. În acest protest, Teculescu și Maniu afirmau: „Aducem la cunoștință, că adunarea poporală din Alba-Iulia, la care au luat parte 8000 cetățeni, a fost dizolvată de jandarmerie fără nici un motiv, fără prealabilă provocare cerută de lege, și fără ca reprezentantul poliției care a fost de față să fi făcut vre-o obiecțiune asupra vorbirilor ținute. Ajutorul de primar a stat într’ajutor jandarmilor în această procedură ilegală, iar jandarmii au bătut pe mai mulți inși din mulțimea ce se împrăștia în liniște. Protestând împotriva acestui procedeu revoltător de ilegal și brutal cerem pedepsirea slujbașilor călcători de legi”⁴⁶. Vajnic apărător al drepturilor românilor din Transilvania, protopopul Teculescu a condus în mod magistral această adunare românească, apelând mereu la calm și la respectarea tuturor normelor impuse unor astfel de acțiuni, însă nu s-a

⁴¹ „Gazeta Transilvaniei”, anul LXXVI, nr. 217, Brașov, 4/17 octombrie 1913, p. 3.

⁴² „Libertatea”, anul XII, nr. 55, Orăștie, 21 noiembrie/4 decembrie 1913, p. 4.

⁴³ Octavian Goga, *Corespondență primită*, vol I 1900-1918, ediție îngrijită, note și comentarii, prefată, notă asupra ediției de Dr. Gheorghe I. Bodea, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2003, p. 84.

⁴⁴ „Românul”, anul IV, nr. 62, Arad, 18/31 martie 1914, p. 3.

⁴⁵ „Gazeta Transilvaniei”, anul LXXVII, nr. 109, Brașov, 20 mai/2 iunie 1914, p. 1; „Libertatea”, anul XIII, nr. 23, Orăștie, 22 mai/4 iunie 1914, pp. 1-2; „Unirea”, anul XXIV, nr. 54, Blaj, 2 iunie 1914, p. 2.

⁴⁶ „Românul”, anul IV, nr. 109, Arad, 20 mai/2 iunie 1914, p. 4.

ferit să spună adevărul despre tratamentul la care erau supuși românii de guvernul budapestan, la fel cum au făcut și ceilalți reprezentanți ai românilor. Acest fapt a fost interpretat de autorități ca agitație. Răspunzând telegramei lui Teculescu și Maniu, ministrul de interne Sándor János a spus că din rapoartele pe care le-a primit de la vicecomitele comitatului Alba de Jos, rezultă că la acea adunare s-a instigat la agitație, fiind incriminat mai ales discursul deputatului Aurel Vlad, care s-a exprimat virulent la adresa legislației electorale⁴⁷.

Activitatea antebelică a lui Ioan Teculescu a cuprins și un palier economico-financiar. Astfel, încă de când a fost preot la Râșnov, el a condus agentura locală a companiei de asigurări de viață *The Mutual Life Insurance Company of New York*⁴⁸. Transferându-se la Alba Iulia, Teculescu a intrat în anturajul Băncii „Iulia” (creată în 1892), iar începând cu anul 1904 este ales membru al Direcțiunii acesteia, calitate în care va activa până în anul 1918, când a fost ales președinte al Direcțiunii⁴⁹. O altă instituție de credit, în cadrul căreia a activat protopopul Alba Iuliei, a fost Banca „Lumina” din Sibiu, (creată în 1910), care și-a ținut prima adunare generală în 16 februarie/1 martie 1910, în Comitetul de supraveghere ales atunci pe trei ani, figurând și Ioan Teculescu⁵⁰. Ulterior, el ajunge președintele Comitetului de supraveghere al Băncii „Lumina”⁵¹.

Analiza activității lui Ioan Teculescu include și domeniul cultural, unde a depus o neobosită muncă pentru ridicarea românilor din comitatul Alba de Jos. Ca orice intelectual român respectabil, el a făcut parte din asociațiunea ASTRA, academia națională a românilor transilvăneni, cu un rol capital în promovarea valorilor culturale. Între anii 1905-1923, Teculescu a condus în calitate de președinte Despărțământul Alba Iulia al ASTRA, pe care l-a revitalizat⁵². El a știut să-i atragă lângă sine pe membrii elitei intelectuale a românilor din Alba Iulia, împreună cu care a lucrat pentru interesul general al națiunii din care făcea parte.

În timpul Primului Război Mondial, Ioan Teculescu a rămas în Alba Iulia. Nu a fost deportat, însă a fost mereu supravegheat de autoritățile maghiare și obligat să facă vizite dese la sediul jandarmeriei locale. La 31 ianuarie/13 februarie 1916, a reușit să participe în Sibiu, la înmormântarea mitropolitului Ioan Mețianu⁵³.

Protopopul ortodox al Albei Iulia, Ioan Teculescu, s-a numărat printre cei care au avut o contribuție deosebită și decisivă, din punct de vedere logistic și tehnic, la pregătirea Marii Adunări Naționale din 1 decembrie 1918 de la Alba Iulia, unde s-a votat unirea Transilvaniei cu România, asigurându-se că totul va

⁴⁷ *Ibidem*, anul IV, nr. 112, Arad, 24 mai/6 iunie 1914, p. 7.

⁴⁸ *Anuarul Băncilor Române*, anul II, 1901, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1900, Sibiu, p. 152.

⁴⁹ *Anuarul Băncilor Române*, anul VI, 1905, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1904, p. 80; *Anuarul Băncilor Române*, anul XX, 1919, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1918, p. 41; „Revista Economică”, anul VI, nr. 13, Sibiu, 6 martie 1904, p. 125.

⁵⁰ „Tribuna”, anul XIV, nr. 38, Arad, 19 februarie/4 martie 1910, p. 8.

⁵¹ *Anuarul Băncilor Române*, anul XV, 1914, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1913, p. 89.

⁵² Dragoș Lucian Curelea, *Despărțământul Alba Iulia al Astrei (1870-1948)*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2019, pp. 270, 277.

⁵³ „Biserica și Școala”, anul XL, nr. 5, Arad, 31 ianuarie/13 februarie 1916, pp. 5-6.

decurge normal și în mod pașnic, fără incidente⁵⁴. Din punct de vedere oficial, protopopul Ioan Teculescu a fost președintele Consiliul Național Român din orașul Alba Iulia constituit la 4 noiembrie 1918⁵⁵. De asemenea, la 9/22 noiembrie 1918, Teculescu a condus, în calitate de președinte, adunarea electorală a Reuniunii învățătorilor greco-orientali din Abrud, care s-a desfășurat la Alba Iulia și în cadrul căreia au fost aleși delegații acestei asociații pedagogice la evenimentul din 1 decembrie 1918, Dumitru Magda din Galați și Matei Morușca din Presaca⁵⁶. Tot ca președinte și tot în data de 9/22 noiembrie 1918, protopopul Ioan Teculescu a condus adunarea electorală a Cercului electoral Alba Iulia, în cadrul căreia au fost votați delegații acestui cerc pentru Marea Adunare Națională din 1 decembrie 1918: avocatul Ioachim Fulea, farmacistul Virgil Vlad, medicul Alexandru Fodor, inginerul Aurel Stoica și avocatul Camil Velican. Supleanți au fost desemnați: preotul Nicolae Cadariu și Antonie Cricovean⁵⁷. Foarte bun organizator, s-a ocupat și de cazarea (cuartirea) delegaților, care urmau să sosească în orașul unirii, dovadă fiind telegramele primite de la unii dintre viitorii participanți. Astfel, la 14/27 noiembrie 1918, protopopul Brașovului Vasile Saftu, președintele Sfatului Național Român din Brașov, se adresa într-o telegramă protopopului Teculescu, rugându-l să se ocupe de cazarea celor 50 de delegați din comitatul Brașov, care vor sosi în orașul unirii vineri seara⁵⁸. În aceeași zi, Nerva Cosma din Oradea, membru al Gărzii Naționale Române, se adresa printr-o telegramă lui Ioan Teculescu, cerând cazare în ziua de 29 noiembrie, pentru opt persoane⁵⁹.

La 1 decembrie 1918, dimineață, la biserica ortodoxă din Alba Iulia, serviciul divin a fost oficiat de Ioan Ignatie Papp, episcopul Aradului, asistat de vicarul episcopesc, Roman Ciorogariu (viitor episcop al Oradiei), de protopopii Ioan Stroia al Sibiului și Ioan Teculescu al Albei Iulia, dar și de alți clerici⁶⁰.

Ioan Teculescu a avut marea onoare și cinste să participe la marele moment din 1 decembrie 1918, în organizarea căruia a avut o importantă contribuție. El a participat în calitate de delegat de drept, reprezentând Protopopiatul Ortodox

⁵⁴ „Alba Iulia”, anul I, număr ocazional, 18 noiembrie/1 decembrie 1918, p. 2; Nicolae Josan, *Cărturarii județului Alba în slujba unirii Transilvaniei cu România*, în „Apulum”, XXXVII/2, Alba Iulia, 2000, p. 193.

⁵⁵ *1918 la români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România 1 Decembrie 1918*, volumul VII, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 103; Mihai Gligor, *Activitatea consiliilor naționale din județul Alba în slujba desăvârșirii unității statale românești la 1918*, în „Buletinul Cercurilor Științifice Studențești”, Arheologie-Istorie, nr. 1, Alba Iulia, 1995, p. 208; Tudor Roșu, Ioana Rustoiu, Liviu Zgârciu, Marius Cristea, *Zece personalități ale Unirii*, Editura Vertical, Alba Iulia, 2017, p. 21.

⁵⁶ *1918 la români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România 1 Decembrie 1918*, volumul X, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 48.

⁵⁷ *1918 la români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România 1 Decembrie 1918*, volumul VIII, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, pp. 19-22.

⁵⁸ *1918 la români*, vol. X, p. 241.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 246.

⁶⁰ „Biserica și Școala”, anul XLII, nr. 48, Arad, 25 noiembrie/8 decembrie 1918, p. 1.

Alba Iulia⁶¹. În aceeași zi, distinsul protopop a fost ales membru în Marele Sfat Național Român (organism provizoriu de conducere cu rol legislativ)⁶².

Considerații finale

Ioan Teculescu a fost un exemplu tipic de preot ortodox român din Transilvania la cumpăna dintre secolele XIX și XX. Format ca intelectual la Brașov și Sibiu, două centre importante ale românismului din Transilvania, Teculescu își începe prodigioasa carieră la Râșnov, unde a funcționat ca învățător și preot, după care devine protopop al Albei Iulia, oraș care în anul 1918 va găzdui unirea Transilvaniei cu România. Activitatea sa a fost una plurivalentă, harnicul preot fiind deosebit de activ și pe plan național, social, economic, cultural, caritativ. Protopopul Teculescu și-a adus o contribuție esențială la revitalizarea comunității românești din Alba Iulia. Având o mare deschidere spre ecumenism, Teculescu a promovat relații amicale, de respect și înțelegere cu celelalte comunități etnice și de credință din orașul de pe Mureș, cum au fost credincioșii romano-catolici sau cei de religie mozaică. În perioada interbelică, în granițele României Mari, Ioan Teculescu va face pasul spre ierarhia bisericească devenind episcop.

⁶¹ „Gazeta Oficială”, publicată de Consiliul Dirigent la Transilvaniei, Banatului și părților românești din Ungaria, nr. 7, Sibiu, 19 ianuarie/1 februarie 1919, p. 35; Aurel Galea, *Formarea și activitatea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria (2 decembrie 1918-10 aprilie 1920)*, Editura Tipomur, Târgu-Mureș, 1996, p. 421; Dragoș Ursu, Tudor Roșu (coord.), *Dicționarul personalităților Unirii. Delegații Adunării Naționale de la Alba Iulia*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2019, p. 70; Gelu Neamțu, Mircea Vaida-Voevod, *1 decembrie 1918. Mărturii ale participanților*, vol. I, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 358; Mircea-Gheorghe Abrudan, *Episcopi, protopopi și preoți ortodocși deputați ai Adunării Naționale de la Alba Iulia*, în „Tabor”, anul XII, nr. 12, Cluj-Napoca, decembrie 2018, p. 80.

⁶² Aurel Galea, *op. cit.*, p. 435; Cornel Sigmirean, *Elita românilor din Transilvania la 1918: educație, proiecte și opțiuni politice*, în „Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca”. Series Historica, Supliment 1, 2016, *Elites of the modern period in the Romanian historical research (18th century to 1948)*, editors: Iosif Marin Balog, Vlad Popovici, p. 205.

FLORIAN DANCIU (1864-1887), UN INTELECTUAL CARE PROMITEA MULT

Viorel CÂMPEAN*
Marta CORDEA**

Abstract: Florian Danciu (1864-1887), an intellectual who promised a lot. *Our article brings to light information on the short life of Florian Danciu (1864-1887), a Greek Catholic teacher. Born in Seini, Danciu only worked as a Greek-Catholic confessional teacher in Baia Sprie. Danciu stands out for collecting folklore from his native places as well as from Baia Sprie and its surroundings, publishing these pieces of popular art in magazines such as "Familia" and "Gazeta poporului".*

Keywords: Florian Danciu, Baia Sprie, Seini, Sătmăr folklore.

Soarta este uneori nedreaptă, smulgând din mijlocul unui popor oameni foarte talentați, aflați la vârste fragede. Despre un astfel de tânăr dorim să vorbim. Tânărul dascăl Florian Danciu a fost un harnic culegător de folclor. Ni-l putem închipui ca pe un entuziast aducător de lumină în mințile și sufletele copiilor de la Școala confesională greco-catolică din Baia Sprie, acolo unde a predat doar doi ani. Nu împlinise încă 24 de ani, când moartea l-a răpit de lângă tânăra lui soție, însărcinată cu fructul iubirii lor. Și, după ce i-am urmărit activitatea, putem spune că și românii din părțile nordice au pierdut o personalitate, care s-ar fi adăugat celor care au luptat pentru emanciparea națională.

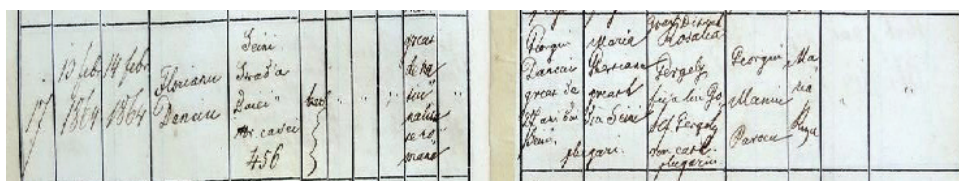
Florian Danciu s-a născut în 13 februarie 1864, la Seini. A fost botezat a doua zi după naștere de către protopopul George Maniu (o personalitate a celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, în părțile Sătmărului)¹. Părinți i-au fost plugarul George Danciu (n. 1837) și Maria Gherțian (n. 1842), iar nași Ioan Ditrich și Rozalia Gergely, plugari și ei, dar de confesiune romano-catolică. Din însemnarea de mai jos, mai aflăm că familia lui George Danciu locuia pe strada Băii (aici în sensul de mină)².

* Bibliotecar, doctor în istorie, Biblioteca Județeană Satu Mare; e-mail: viorel_campeanu@yahoo.com.

** Bibliotecar, doctor în istorie, Biblioteca Județeană Satu Mare; e-mail: marticordea@yahoo.com.

¹ **George Maniu** (1820-1876). Și-a perfecționat studiile de teologie la Viena. Cunoștea limbile engleză, germană, franceză și maghiară. Hirotonit în 1844. A fost preot la Gherța Mică, apoi la Tăuții de Jos, iar pe urmă, până la repausare la Seini. A îndeplinit succesiv funcții de conducere în district, culminând cu cele de vicearhidiacon, inspector al școlilor confesionale românești și asesor consistorial. A fost prezent la majoritatea evenimentelor la care intelectualii români sătmăreni ai vremii sale au luat parte, fiind unul dintre primii membri ai ASTREI pe meleagurile sătmărene. În necrologul din „Familia” se preciza că a fost unul dintre puținii preoți din comitatul Sătmăr cu simțăminte românești. Vezi Viorel Câmpean, *200 de ani de la nașterea lui George Maniu*, în „Eroii Neamului”, an VII, serie nouă, nr. 4 (45), Satu Mare, decembrie 2020, pp. 71-74.

² Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale, *Colecția Matricole Confesionale*, reg. 1560, ff. 83 v.-84 r.



Florian era primul născut într-o familie întemeiată la 12 februarie 1863, în Seini, la cununia celor doi miri unul dintre martori fiind învățătorul Grigore Hengye de 29 de ani³. Părinții celor doi miri se numeau Ionuț Danciu (decedat la data cununiei) și Ana Rusu (n. 1813), respectiv, Ignățiu Gherțian (decedat și el deja) și Maria Goge (n. 1814). La data cununiei, mamele celor doi tineri locuiau pe aceeași stradă a Băii.

Florian Danciu a absolvit, în 1885, Institutul Preparandial din Gherla, fiind coleg cu viitorii învățători: Vasile Haiduc, Petru Mihuț ori Gabriel Nodiș⁴.

Singura școală unde a activat a fost cea din Baia Sprie, unde îl găsim, alături de parohul Ștefan Papp⁵. Acest preot este, de asemenea, o figură interesantă a epocii, dar spre deosebire de Florian Danciu, a avut o viață mult mai lungă.

Florian Danciu s-a căsătorit cu localnica din Baia Sprie, Ana Remetean, evenimentul fericit având loc în data de 13 februarie 1887⁶.

din Ersekujvár. — Dl Florian Danciu, învățător în Baia-Sprie, comitatul Sătmar, la 13 l. c. s'a cununat cu dra Ana Remetean de acolo. — Dl Ioan Dologu.

A fost un pasionat culegător de folclor; nu putem ști cât a reușit să adune. În schimb, știm că a reușit să publice în presa transilvăneană, între anii 1886-1887, peste 50 de creații populare⁷.

O relație deosebită a avut cu „Familia” lui Iosif Vulcan, după cum se vede și din articolul nostru. A colaborat și la „Gazeta poporului”, Dumitru Pop opinând că Florian Danciu s-a dovedit a fi prolific⁸. Textele din „Gazeta poporului” au fost în anul 2008 publicate, dimpreună cu câteva care au apărut în „Familia”⁹. Dar, fără doar și poate, performanțele lui Florian Danciu sunt neînsemnate în raport

³ *Ibidem*, reg. 1566, ff. 119 r.-20 v.

⁴ *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Szamosujvárensis graeci ritus catholicorum pro anno a Christo nato 1882*, Typis Typographiae dioeceseane, Gherla, 1882, p. 252.

⁵ *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Szamosujvárensis graeci ritus catholicorum pro anno a Christo nato 1886*, Typis Typographiae dioeceseane, Gherla, 1886, p. 196.

⁶ „Familia”, an XXIII, nr. 7, Oradea, 15/27 februarie 1887, p. 83.

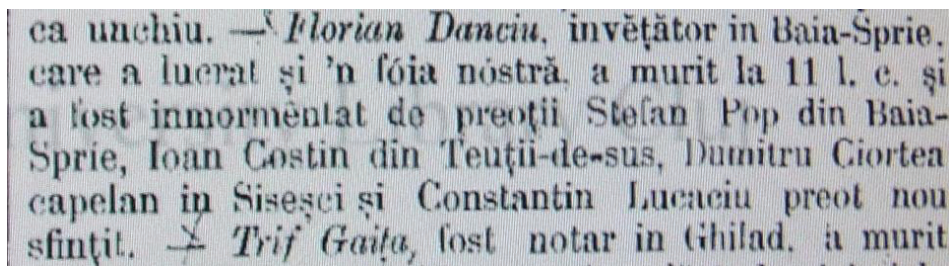
⁷ Marian Nicolae Tomi, *Maramureșul istoric în date*, Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2005, p. 131.

⁸ Dumitru Pop, *Folcloristica Maramureșului*, Editura Minerva, București, 1970, p. 40.

⁹ Dumitru Iuga, *Maramureș, Țară veche. Antologie de folclor de pe Cursul Superior al Tisei (1672-1908)*, Editura Cybela, Baia Mare, 2008, pp. 50-58.

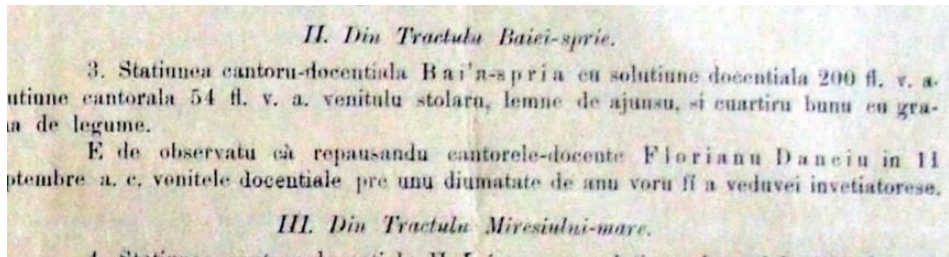
cu culegerile care se publicau de B.P. Hașdeu, G. Dem. Teodorescu și Simeon Fl. Marian¹⁰. Dar a și trăit foarte puțin...

A decedat la o vârstă foarte tânără, în 11 septembrie 1887¹¹. Din „Familia” aflăm că a fost înmormântat în cimitirul din Baia Sprie, slujba fiind oficiată de către preoții Ștefan Pop (Baia Sprie), Ioan Costin (Tăuții de Sus), Dumitru Ciortea (capelan în Șișești) și Constantin Lucaciu („preot nou sfințit”)¹².



ca unchiu. — *Florian Danciu*, învățător în Baia-Sprie, care a lucrat și 'n foia noastră, a murit la 11 l. e. și a fost înmormântat de preoții Ștefan Pop din Baia-Sprie, Ioan Costin din Teuții-de-sus, Dumitru Ciortea capelan în Șișești și Constantin Lucaciu preot nou sfințit. *Trif Gaița*, fost notar în Ghilad, a murit

Dintr-un document aflat într-o colecție particulară, aflăm că ierarhia bisericească a hotărât ca vreme de o jumătate de an văduva să se bucure de veniturile care se cuveneau răposatului ei soț. Se preciza acest lucru în anunțul făcut pentru concursul care urma să fie făcut în vederea ocupării postului vacant de cantor-docent la Baia Sprie.



II. Din Tractula Baiei-sprie.

3. Stațiunea cantoru-docentului Baia-sprie cu soluțiune docentia 200 fl. v. a. utiune cantorală 54 fl. v. a. venitul stolaru, lemne de ajunsu, și cuartru bunu cu grăa de legume.

E de observatu că repausandu cantorele-docente *Florianu Danciu* în 11 ptembrie a. e. venitele docentiale pre unu diumatate de anu voru fi a veduvei invetiatorese.

III. Din Tractula Miresiului-mare.

Singurul copil al familiei lui Florian Danciu, Florian Vasile, s-a născut după moartea tatălui, la 24 februarie 1888. A ajuns mașinist la minele „erariale” (de stat) din Baia Sprie. Încorporat în Regimentul 5 Infanterie Satu Mare, a fost trimis pe front în Galiția, încă de la declanșarea Primului Război Mondial. A fost luat prizonier, în august-septembrie 1915, figurând pe listele celor internați în lagărul de la Innokentiewskaia, Guvernământul Irkutsk. Se pare că s-a întors sănătos din prizonierat.

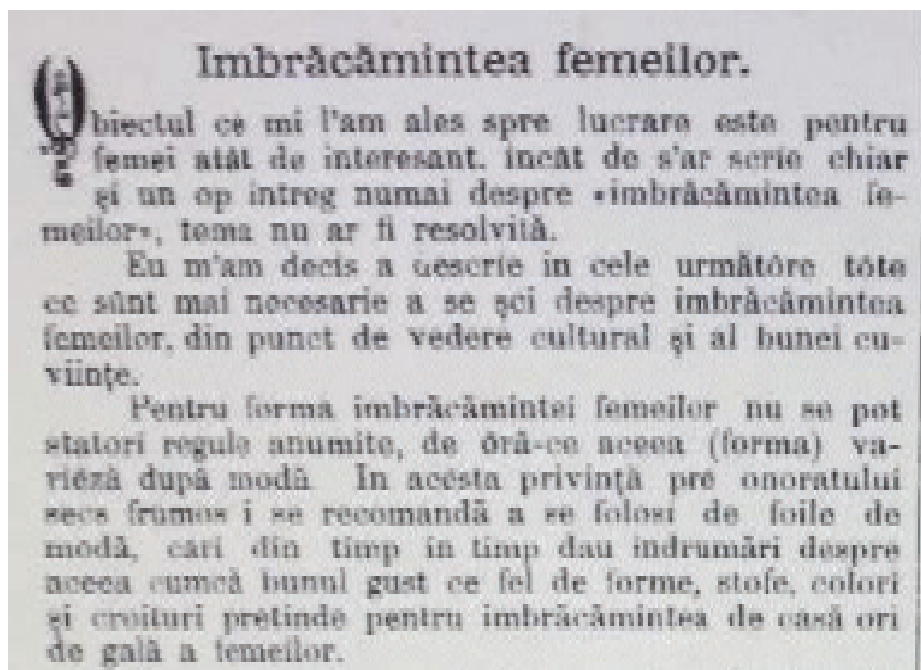
Dacă am pomenit despre o relație deosebită cu redactorul „Familiei”, am făcut-o pentru că Florian Danciu nu s-a limitat doar la culegerea de folclor. Astfel,

¹⁰ Dorin Ștef, *Istoria folcloristicii maramureșene*, Editura Ethnologica, Baia Mare, 2006, p. 17.

¹¹ Gheorghe Muntean, *Orașul Baia Sprie în perioada Marelui Război. 1914-1918*, Editura Marist, Baia Mare, 2020, p. 198.

¹² „Familia”, an XXIII, nr. 36, Oradea, 6/18 septembrie 1887, p. 432.

în cadrul rubricii *Probleme în educație*, îl găsim semnat cu articolul *Mișcarea corpului*¹³. De asemenea, la rubrica *Sănătate. Igienă. Alimentație*, a semnat articolul *Curățenia corpului*¹⁴. Dar, cu cele mai multe articole îl găsim la rubrica *Modă*, unde a publicat un set de cinci articole: *Îmbrăcămintea în genere*¹⁵, *Despre culoarea îmbrăcămintei*¹⁶, *Despre mănuși*¹⁷, *Despre ornamente*¹⁸, *Îmbrăcămintea femeilor*¹⁹.



O simplă și fugară lectură a acestor articole ne arată un intelectual matur, un educator pregătit să lumineze și să emancipeze tinerii care ar fi avut norocul să îl aibă ca dascăl. Dar, prolific la o vârstă tânără, suntem siguri că și în aceste domenii contribuția sa la publicistica vremii nu ar fi fost minoră.

Noi ne-am propus, acum, să readucem din filele îngălbenite ale „Familiei” lui Iosif Vulcan, contribuția lui Florian Danciu la culegerea folclorului din părțile Sătmărilor²⁰.

Presupunem că zona din care a cules folclor Florian Danciu este cea a obârșiei sale, orașelul Seini și împrejurimile, pe atunci aparținătoare comitatului Sătmăr.

¹³ *Ibidem*, an XXIII, nr. 18, Oradea, 3/15 mai 1887, pp. 210-211.

¹⁴ *Ibidem*, an XXII, nr. 44, Oradea, 2/14 noiembrie 1886, pp. 526-527.

¹⁵ *Ibidem*, an XXII, nr. 47, Oradea, 26 noiembrie/5 decembrie 1886, pp. 562-563.

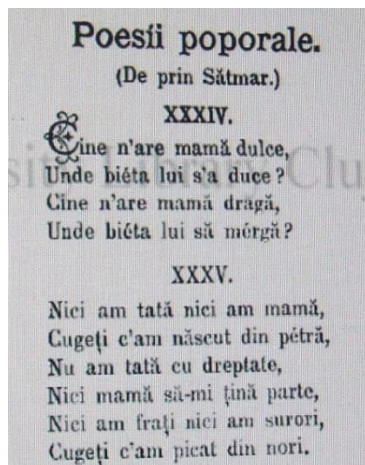
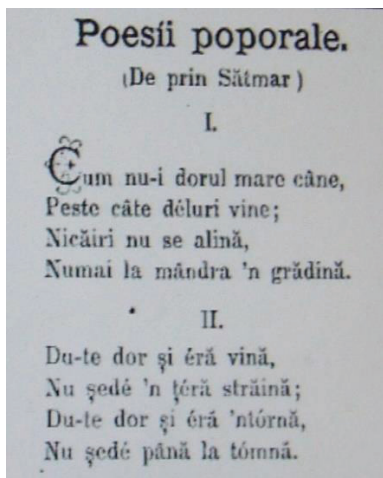
¹⁶ *Ibidem*, an XXII, nr. 48, Oradea, 30 noiembrie/12 decembrie 1886, p. 575.

¹⁷ *Ibidem*, an XXII, nr. 49, Oradea, 7/19 decembrie 1886, p. 587.

¹⁸ *Ibidem*, an XXII, nr. 50, Oradea, 12/24 decembrie 1886, p. 598-599.

¹⁹ *Ibidem*, an XXIII, nr. 11, Oradea, 15/27 martie 1887, p. 127; *Ibidem*, an XXIII, nr. 12, Oradea, 22 martie/3 aprilie 1887, pp. 138-139.

²⁰ Pentru facilitarea lecturii am renunțat la despărțirea cuvintelor cu apostrof.



Credem că Florian Danciu face parte din stirpea acelor culegători de folclor, care ar fi putut aduce multe foloase culturii noastre, dar s-au stins prea devreme din viață. De aceea, am așternut aceste rânduri despre câte au fost, dar gândul ne zboară la câte ar fi putut să fie...

Poesii populare
(De prin Sătmă)

I.
Cum nu-i dorul mare câne,
Peste câte dealuri vine;
Nicăiri nu se alină,
Numai la mândra-n grădină.

II.
Du-te dor și iară vină,
Nu ședea-n țară străină;
Du-te dor și iară-ntoarnă,
Nu ședea până la toamnă.

III.
Cătunire-aș cătuni,
Numai pușca de n-ar fi;
D-ar fi pușca de hemei²¹,
Și compania de femei.

IV.
De străin și de sărac,
Toate crengile mă trag.

V.
Pentru tine mândrulucă,
Nici-s gazdă nici-s slugă,
Nici mă pot prinde de muncă.

VI.
Cătu-i veara de frumoasă,
Nu prinsei picior de coasă,
Ci-alesei umbra de groasă
Și mândruța de frumoasă.

VII.
De jucat-is cum-i focul
Și de lucru ca butrugul,
Când e vremea de lucrat
Eu-s atunci beteag în pat;
Când îi zi de sărbătoare,
Nici capul nu mă doare.

²¹ Hamei, formă învechită.

VIII.

Șcii tu mândră ce Ț-am spus
Aseară coala din sus;
Șcii tu mândră de mai an,
Cât de dragi ne mai eram,
Dintr-un măr ne săturam.

IX.

Pentr-un sărutat în gură
Făcui popii furcitură;
Pentr-un sărutat în dinți
Făcui popii trei căpiți.

X.

Fostu-mi-o lumea pe mână
Și n-am știut de ce-i bună;
D-a fi mândra mea cu minte,
Deac-aș muri să mă cânte,
Cu trei zile mai nainte,
Cu curechiu și cu plăcinte.

XI.

Colo-n sus la răsărit,
Este-o morișcuță-n vânt
Macină aur și argint,
Nevestele gură vând,
Și fetele nu-și dau rând.

„Familia”, an XXIII, nr. 1,
Oradea, 4/16 ianuarie 1887, p. 8.

*Poesii populare
(De prin Sătmar)*

XII.

D-aș trăi numai un an,
Să pui mâna pe dușman;
Să-i fac capul ca bumbacul
Și trupul ca chepeneagul.

XIII.

Ciuntă Doamne ce-i ciunta,
Rădăcina dela flori'
Și ciuful dintre feciori!

XIV.

De ciudă și de mânie,
Mă dusei la cununie,
Cu propteaua gardului,
Cu urâtul satului;
Bate Doamne pe popa,
Că mi-a cununat mândra!

XV.

Supărate-s fetele,
C-au trecut cârșlegile;
Vine săptămâna albă,
Nime-n lume nu le-ntreabă.

XVI.

Mărita-m-aș mărita,
Pâne nu știu frământa;
Mărita-m-aș și eu bată,
Că de mult-s și eu fată;
Și părul prin clop să-i iasă,
Numai să mă văd mireasă,
Să mă puie după măsură.

XVII.

Mă uitai într-o fântână,
Mă văzui fată bătrână;
Ce vedeam că-nbătrâniam,
D-acea mai tare fugiam.

XVIII.

Dare-ar Dumnezeu o moarte,
Să moară mândrele toate;
Numai una să rămâie,
Care îmi place și mie;
Tot acele mi-au plăcut,
Cari au fost dulci la sărut;
Tot acele mi-au fost dragi,
Cari au fost cu poale largi.

XIX.

Înălțate împărate,
Nu te mai atâta bate,
Numai maice supărate
Și fete nemăritate.

XX.

Săruta-ț-aș lele gura.
Seara când despărțești ciurda;
Ț-aș săruta ochii tăi,
Seara despărțind viței.

XXI.

Dimineața când me scol,
Plinu-mi-i capul de dor:
Las să fie și să treacă,
Că mi-a fost mintea buiacă.

XXII.

Din care satu-s și eu,
Nici e popă nici birău,
Că i-a bătut Dumnezeu;
Pe popă pentru popie,
Pe birău pentru porție.

„Familia”, an XXIII, nr. 2,
Oradea, 11/23 ianuarie 1887, p. 19.

Poesii populare
(*De prin Sătmăru*)

XXIII.

Nici nu văd nici n-oi vedea,
Mândrulucă ca ș-a mea;
Mândrulucă ce-am avut.

XXIV.

Treacă-ți lele de mânîe,
C-acum mi-a trecut și mie;
Zi-mi o horă până-s beat,
Să-mi treacă de supărat.

XXV.

Fost-am om d-a fire-n lume,
M-a stricat două nebune;
Fost-am om de bună treabă,
M-a stricat o blăstămată.

XXVI.

Când am prins a ne iubi,
Puținei ne-a putut ști;
Când am prins a ne lua,
Șciutu-ne-a și lumea.

XXVII.

Urâta să n-aibă leac,
Numai trei scânduri de brad
Și pământul măsurat.

XXVIII.

Codrule cu frunza lată,
Pice bruma, nu te bată;
Codrule cu frunza lungă,
Pice bruma, nu te-ajungă.

XXIX.

Fost-am pruncul desmierdat,
De nime n-am ascultat;
Ș-am făcut ce mi-o plăcut,
Tot acele m-au bătut.

XXX.

Cine zice că mi-i bine,
Mute-și casa lângă mine;
Și se uite pe fereastă,
Vează binele din casă.

XXXI.

Haide lele după mine,
Că Ț-a fi destul de bine,
Că mi-s cotărcile pline.

XXXII.

De mi-i da de nu mi-i da,
Da-ne-a frunza și iarba,
Și dumbrava săraca.

XXXIII.

Vai de mine ce să fac,
Că mi-a dat dorul de cap;
Cetera și palinca,
Acele mi-a fost mama.

„Familia”, an XXIII, nr. 3,
Oradea, 18/30 ianuarie 1887, p. 30.

*Poesii populare
(De prin Sătmar)*

XXXIV.

Cine n-are mamă dulce,
Unde bieata lui s-a duce?
Cine n-are mamă dragă,
Unde bieata lui să meargă?

XXXV.

Nici am tată nici am mamă,
Cugeți c-am născut din peatră,
Nu am tată cu dreptate,
Nici mamă să-mi țină parte,
Nici am frați nici am surori,
Cugeți c-am picat din nori.

XXXVI.

Eu mă duc codrul remâne,
Frunza plânge după mine;
Ea zice să plâng și eu,
Plânge-oi eu când mi-a fi rău.

XXXVII.

Ne-am iubit mândră p-ascuns,
Cine ne-a văzut ne-a spus;
Las să spue el așa,
Pentr-acea nu ne-om lăsa;
Noi atuncia ne-om lăsa,
Când a face plopul pere
Și răchita vișinele.

XXXVIII.

Dragu-mi-i omul frumos
Și de față și de dos;
Omul frumos l-am iubit,
Iear pe cel hâd l-am urât.

XXXIX.

Prinsei patru boi la car,
Merg în lume dup-amar;
Mâni alalt oi prinde doi,
Ș-oi duce amaru-napoi.

„Familia”, an XXIII, nr. 4,
Oradea, 25 ianuarie/6 februarie 1887,
p. 44.

*Poesii populare
(De prin Sătmar)*

XL.

Tuturor lumea li-i dragă,
Mie mi-i cerneală neagră;
O, lume, lume, lumuță,
Tuturor li ești mămuță,
Numai mie vitreguță.

XLI.

Dragostile și dorul
Aceste strică omul,
Și pe mine m-a stricat
O fată mândră din sat.

„Familia”, an XXIII, nr. 5,
Oradea, 1/13 februarie 1887, p. 56.

FAMILIA BREBAN. CONTRIBUȚII DOCUMENTARE

Viorel CÂMPEAN*

Abstract: The Breban family. Documentary contributions. *This article highlights the activity of several members of the meritorious Breban family, whose roots can be found in the town of Chiuzbaia (Maramureș county). Most of the family members have been Greek-Catholic priests and spouses of Greek-Catholic priests, but also notaries or lawyers. In general, the Brebans' activity was dedicated to the national emancipation of Romanians from the North of the country. While some controversial moments or attitudes can be found in their biographies, specific circumstances are yet to be clarified. However, the Breban family's traces in the history of Chiuzbaia are undoubtful.*

Keywords: *Greek-Catholic, Breban family, Alexandru Breban, Nicolae Breban, Chiuzbaia.*

Ne-am propus în cele ce urmează să vorbim despre câțiva membri din familia Breban. O familie din care s-a ridicat cunoscutul romancier, Nicolae Breban, membru titular al Academiei Române din anul 2009.

Originea acestei familii este în localitatea Chiuzbaia, acolo născându-se primii doi membri despre care vom vorbi. Însă, se pare că strămoșii lor erau la origine, așa cum le spune numele, din Breb, adică din Maramureșul istoric. Chiuzbaia, astăzi localitate componentă a orașului Baia Sprie, deci în județul Maramureș, a fost în epoca modernă în componența comitatului Sătmar. O localitate interesantă, din care s-au ridicat multe personalități cu activitate remarcabilă pe plan cultural și național.

Antoniou Breban s-a născut în 1832, la Chiuzbaia, într-o veche familie românească. A absolvit teologia la Muncaci¹. S-a căsătorit cu Antonia Manu, descendentă dintr-o familie nobiliară românească din Maramureșul istoric, cu ramificații și în Sătmar². A fost hirotonit în 1857³. Între anii 1861-1877, cel puțin, a fost paroh la Rona de Jos, în districtul Sighet. S-a zbatut mult pentru ca limba oficială a comunei să fie declarată româna, antistia comunală hotărând acest lucru în data de 5 mai 1869⁴.

* Bibliotecar, doctor în istorie, Biblioteca Județeană Satu Mare; e-mail: viorel_campean@yahoo.com,

¹ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkácsiensis pro Anno Domini MDCCCLVI*, Kassovia, [1856], p. 251.

² Alexandru Filipașcu, *Enciclopedia familiilor nobile maramureșene de origine română*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2015, pp. 383-384.

³ *Șiematismulu Veneratului Cleru a nou înființatei diecese a Gherlei pre anulu dela Christosu 1867*, Gherla, 1867, pp. 217, 239.

⁴ *Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională: Documente. 1848-1918*, București, 1981, pp. 140-141.

În această localitate, s-au născut în familia Breban mai mulți copii. În 1861 fiul Nicolae, viitor preot greco-catolic, despre care vom vorbi mai pe larg; în 1865 fiica Elena, asupra personalității căreia de asemenea vom stărui. A urmat Alexandru, născut în 1871, student al Academiei de Drept din Oradea, apoi în cadrul Universității din Budapesta⁵. A fost judecător la Curtea de Apel din Cluj, decedat în 29 iulie 1926, la vârsta de 55 de ani. Fusesse căsătorit cu Ida Papp de Sătmăr⁶. Se pare că Antoniu Breban a mai avut trei copii, Iuliu (n. 1866), Maria (n. 1876) și Vasile.

După plecarea din Rona de Jos, a slujit în parohia Târșolț, cu filia Aliceni, din 1879 până la repausare⁷. A trecut la cele veșnice în 2 iunie 1884 (aprindere de plămâni), fiind înmormântat în cimitirul bisericii din Târșolț. Nu a rămas avere de pe urma lui, decât o asigurare în valoare de 1.000 de florini⁸.

Avram Breban s-a născut în 1845, tot la Chiuzbaia. A absolvit liceul la Beiuș în 1869⁹, unde a fost coleg cu preotul Ștefan Creșneac și cu viitorul medic din Seini, Alexandru Ștețiu. Ulterior, a urmat teologia la Gherla, absolvind în 1873¹⁰. A activat în cadrul Societății „Alexi-Șincaiene”, deținând funcția de controlor. S-a căsătorit cu Roza, fiica fostului paroh de Cămărzana, Mihail Demeter¹¹. Cununia a fost anunțată în foile românești ale vremii¹². A fost hirotonit în 1873.

După hirotonire a funcționat, începând din ianuarie 1874 interimar la Cămărzana, până în luna septembrie a aceluiași an. A slujit apoi ca administrator parohial la Someșeni, din noiembrie 1874 până în februarie 1883. Aici s-au născut fiii Alexandru Ilie Eugen (fi alocăm și lui spațiu în acest material), Aureliu Corneliu (23 iulie 1878, student al Academiei de Drept din Oradea și, mai târziu, al Universității „Ferencz József” din Cluj, unde a obținut titlul de doctor în științe politice în 17 iunie 1905¹³) și Traian Iuliu (9 februarie 1880, teolog, vom mai vorbi și despre el).

⁵ Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, p. 369.

⁶ „Patria”, an 8, nr. 165, Cluj, 31 iulie 1926, p. 2.

⁷ Vasile Pop, *Istoricul parohiei Târșolț*, manuscris, 1970, p. 3.

⁸ Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale, Fond Episcopia Greco Catolică Cluj-Gherla, *Protocolul preoților repausați ai Diecezei Gherla (1856-1948)*, ff. 64 r.-65 v.

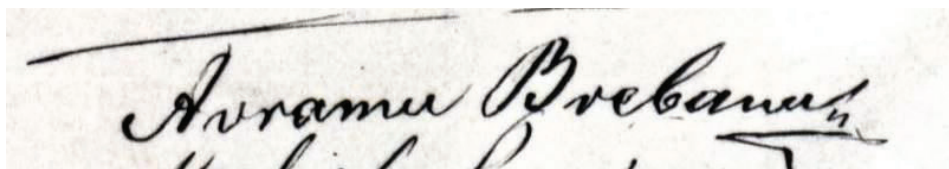
⁹ Constantin Pavel, *Școalele din Beiuș. 1828-1928. Cu o privire asupra trecutului Românilor din Bihor*, Tiparul Tipografiei „Doina”, Beiuș, 1928, p. 183.

¹⁰ *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Szamosújváriensis graeci ritus catholicorum pro anno a Christo nato 1877*, Gherla, 1877, pp. 176, 216.

¹¹ Mihai Demeter senior (1827-1873). Preot greco-catolic, asesor consistorial. A studiat teologia la Esztergom. Hirotonit în 1853, între 1855 și 1865 a fost paroh la Nănești. A slujit la Cămărzana, din 1865, până la mutarea la cele veșnice. A militat pentru păstrarea caracterului confesional, adică românesc al școlii din localitate Vezi: Viorel Câmpean, *Preoți din Sătmăr*, manuscris; Szabó Miklós, *Erdélyiek Magyarországi Egyetemeken 1848 előtt*, Marosvásárhely, 2005, p. 64.

¹² „Familia”, an IX, nr. 39, Pesta, 25 noiembrie/7 decembrie 1873, p. 452; „Federațiunea”, an 6, nr. 71-796, Pesta, 4-16 noiembrie 1873, p. 280.

¹³ Cornel Sigmirean, *op. cit.*, pp. 473, 636.



A semnat și el, în 20 noiembrie 1882, alături de alți intelectuali români sătmăreni, adeziunea la *Memoriul explicativ*, publicat de George Barițiu la Sibiu¹⁴. S-a situat între fruntașii reprezentanți ai intelectualității, care au susținut emanciparea școlară a românilor de pe aceste meleaguri, alături de Ioane Marcu, Ștefan Biltiu, Simion P. Desseanu, Mihail Lucaciu etc.¹⁵

Avram Breban s-a numărat printre membrii fondatori ai Despărțământului Sătmăr al ASTREI¹⁶. În data de 16/28 noiembrie 1894 îl găsim la Sibiu, alături de Antoniu Gitta, la adunarea prin care intelectualii români ardeleni protestau împotriva interzicerii activității Partidului Național Român¹⁷.

A avut o atitudine curajoasă, ca martor, în procesul părintelui dr. Vasile Lucaciu din anul 1889¹⁸. Alături fiind de memorandiști, în 1893 a organizat adunări ale românilor din părțile Băii Mari¹⁹. De asemenea, a donat și pentru sătenii din Amați care au avut de suferit în urma alegerilor din anul 1906²⁰. În 1892 a contribuit în favoarea școlii din Copalnic-Mănăstur²¹. În 23 noiembrie 1905 a fost, alături de fiul său Cornel, la Seini, printre membrii fondatori ai Clubului alegătorilor din Partidul Național Român comitatens Satu Mare²².

Va fi, ulterior, multă vreme atașat parohiei Mocira, districtul Baia Mare, cel puțin din 1883 până la repausare. A făcut parte din comitetul de conducere a Băncii „Perșeia” din Chiuzbaia, înființată în 10 ianuarie 1887²³.

A îndeplinit, totodată, și funcția de notar districtual. În 1903 figurează și ca administrator interimar al parohiei Baia Mare. S-a distins ca unul dintre membrii cei mai activi ai Partidului Național Român de pe aceste meleaguri. A trecut la cele veșnice în 1 iunie 1907²⁴, fiind înmormântat la Mocira.

¹⁴ *Lupta românilor din județul Satu Mare pentru făurirea Statului național unitar român. Documente 1848 – 1918*, București, 1989, p. 213.

¹⁵ Doru Radosav, *Aspecte ale învățământului românesc din secolul XVIII-XIX*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, IV, Satu Mare, 1980, p. 178.

¹⁶ „Transilvania”, an 28, nr. 9-10, Sibiu, 1 noiembrie 1897, p. 35.

¹⁷ „Tribuna”, an 11, nr. 244, Sibiu, 16 noiembrie 1894, p. 1.

¹⁸ *Ibidem*, an 6, nr. 151, Sibiu, 5 iulie 1889, p. 598.

¹⁹ *Ibidem*, an 10, nr. 69, Sibiu, 28 martie 1893, p. 278.

²⁰ *Ibidem*, an 10, nr. 130, Arad, 9 iulie 1906, p. 6.

²¹ *Ibidem*, an 9, nr. 188, Sibiu, 22 august 1892, p. 751.

²² *Maramureșenii în lupta pentru libertate și unitate națională: Documente. 1848-1918*, București, 1981, pp. 251-252.

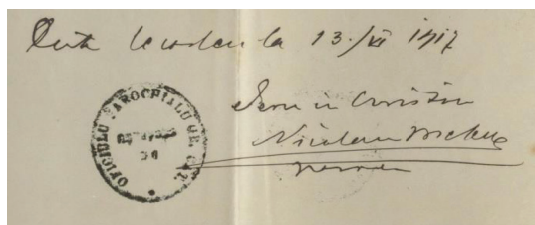
²³ Vasile Bele, *Toponimia satului Chiuzbaia*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2008, p. 18.

²⁴ *Șematismul Veneratului Cler al Diecezei greco-catolice Române de Gherla pe anul 1914*, Gherla, 1914, p. 279.



Revenim acum la copiii părintelui Antoniu Breban. Începem cu primul născut, **Nicolae**, care a văzut lumina zilei la Rona de Jos în 17 decembrie 1861. A absolvit liceul la Sighet, iar teologia la Gherla, în 1884. S-a căsătorit cu Elena, fiica parohului de Cicârlău, Teodor Roman de Jugastra și a Elenei Oros. Interesant este că Elena Cornelia Roman se născuse în 14 martie 1869, la Chiuzbaia, loc de unde au pornit în viață cei doi întemeietori ai familiilor preoțești Breban. Nicolae Breban a fost hirotonit în anul 1886.

A început prin a fi cooperat în Cicârlău, iar din 1895 a devenit administrator parohial în aceeași parohie²⁵. Avea să slujească în această parohie până la trecerea în veșnicie. A reușit să ctitorească biserica de zid și, de asemenea, a contribuit la construcția unui nou edificiu școlar.



A avut mai mulți copii. Trei dintre fete au fost căsătorite cu preoți. Fiica Silvia-Valeria (1886-1974), elevă la Școala Civilă de Stat din Sibiu, pentru care cerea în anul 1900 scutire de la „didactru” (taxă școlară)²⁶, avea să se căsătorească cu preotul George Tohătan²⁷. Irina (n. 1897), a fost căsătorită cu Valentin Pinte, preot paroh la Curtuișu Mare, Fericea și Satulung, iar Iuliana s-a căsătorit cu

²⁵ *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Szamosujváriensis graeci ritus catholicorum pro anno a Christo nato 1900*, Gherla, 1900, p. 288.

²⁶ „Transilvania”, an 31, nr. 10, Sibiu, 12 ianuarie 1900, p. 27.

²⁷ „Familia”, an 41, nr. 7, Oradea, 13 februarie 1905, p. 83; „Gazeta de Duminică”, an II, nr. 2, Șimleu, 22 decembrie/9 ianuarie 1905, p. 7.

preotul Lazăr Gherghel, care a slujit la Cicârlău.

Acum câteva cuvinte despre **Elena Breban**. S-a căsătorit cu preotul Alexandru Pop (1860-1930), originar dintr-o veche familie preotească, cu titlu nobiliar „de Aliceni”²⁸. Alexandru Pop a absolvit liceul la Sighet, iar teologia la Gherla. A fost hirotonit în 1884. A slujit la Târșolț, Băbășești (prin hotărâre și hărnicie inițiind și reușind construirea bisericii cu hramul „Sf. Dumitru” în 1893 și a unei clădiri pentru școala confesională) și Apa.

În familia lor s-au născut copiii: Valeriu Alexandru (1885-1928, preot), Alexandrina Veturia (1887-1967, căsătorită cu preotul Artemiu Anderco), Alexandru (1889, preot), Vasile-Traian (1892-1966, preot profesor), Lucreția Maria (1894-1964, căsătorită cu medicul Ivan Dan), Elena (1897-1966, decedată la Satu Mare, căsătorită cu preot profesor Vasile Herman) și Cornelia Irina (1900-1968, decedată la Satu Mare, căsătorită cu avocatul Mihai Seucan).

Membru al Partidului Național Român comitatens Satu Mare, a fost ales în comitetul cercului electoral Medieșu Aurit. În noiembrie 1918, Alexandru Pop a fost ales în Consiliul Național Român cercual, conducând organizația din Apa. Elena Breban a trecut la cele veșnice în 15 august 1932. A fost înhumată în cimitirul bisericii din Apa²⁹.



Elena Pop, născută Breban

Fiul preotului Nicolae Breban senior, Nicolae Aurel, era în 1918 angajat al Căilor Ferate Maghiare. A lucrat apoi în cadrul CFR. În 1939 locuia la Oradea și era căsătorit cu Silvia Foriș. În fine, fiul Eugen era în 1938 funcționar la Casa Cercuală Baia Mare iar Antoniu, absolvent de studii juridice, era în 1938 director al Casei cercuale Satu Mare.

²⁸ Viorel Câmpean, *Familia Pop de Aliceni*, în „Mărturii culturale”, an I, nr. 1, Satu Mare, ianuarie-martie 2016, pp. 14-18.

²⁹ „Satu Mare”, an XIV, nr. 36, Satu Mare, 21 august 1932, p. 5.

În 1905 Nicolae Breban a contribuit cu o donație pentru Muzeul ASTRA din Sibiu³⁰. Între anii 1906-1912 era membru al ASTREI³¹ și al Institutului de credit „Sătmăreana” din Seini³². A rămas văduv în 14 martie 1914, soția decedând la vârsta de 45 de ani³³. În ultima parte a vieții a intrat în deficiență. A trecut la cele veșnice în 25 februarie 1936 la Cicârlău, acolo unde este înmormântat³⁴.

Exceptându-l pe academicianul Nicolae Breban³⁵, nicio altă personalitate din familia Breban nu este atât de cunoscută precum cel care avea să devină prepozit, **Alexandru Breban**. S-a născut în 1 august 1876 la Someșeni, în familia parohului local Avram Breban și a Rozei Demeter. Naș de botez i-a fost canonicul Ștefan Biltțiu, ceremonia fiind oficiată de către protopopul George Maniu, paroh în Seini.

A absolvit Liceul „Samuil Vulcan” din Beiuș în anul 1894. Teologia a studiat-o la Oradea și Gherla, terminând în 1898. A fost hirotonit ca preot celib în 1899. La început a fost numit administrator parohial și protopop la Baia Mare. Din 1931 a fost numit canonic și prepozit al Episcopiei Greco-Catolice a Maramureșului. El a militat mult pentru înființarea acestei eparhii.

S-a afirmat și pe plan politic, în cadrul Partidului Național Român, fiind ales vicepreședinte al Consiliului Național Român comitatens Satu Mare în 12 noiembrie 1918. A fost delegat al Protopopiatului Greco-Catolic Baia Mare la Marea Unire³⁶.

S-a numărat printre membrii fruntași ai ASTREI³⁷. În 1907 i se reproșa că nu s-a prezentat la o adunare a Despărțământului ASTREI la Mocira, parohia în care repausase tatăl său. Semnatarul știrii, „Tini”, opina că Alexandru Breban a lipsit „poate pentru a nu se strica cu inteligența străină din Baia Mare”³⁸. Alături de canonicul Florian Stan și de protopopul Augustin Antal a fost prezent în grupul de greco-catolici care au făcut un pelerinaj la Roma în 1908³⁹. În 1910 a candidat cu program social-creștin în Șomcuta Mare.

După plecarea la București a părintelui Lucaciu, a scris câteva articole în presa sătmăreană maghiară, atacându-l pe „Leul de la Șișești”, care nu l-au

³⁰ „Transilvania” - Analele, nr. 1, Sibiu, 15 ianuarie 1905, p. 16.

³¹ „Transilvania”, an 40, nr. 4, Sibiu, 15 iulie 1909, p. 525; „Transilvania”, an 43, nr. 5, Sibiu, 15 septembrie 1912, p. 343.

³² „Tribuna”, an 19, Sibiu, 30 ianuarie 1902, p. 80.

³³ „Unirea”, an XXIV, nr. 29, Sibiu, 21 martie 1914, p. 5.

³⁴ *Șematismul Veneratului Cler Român Unit al diecezei de Maramureș pe anul 1936*, Tipografia „Dacia”, Baia Mare, 1936, p. 162.

³⁵ După afirmațiile academicianului, se pare că a fost botezat de către prepozitul Alexandru, astfel că, cele două ramuri de Breban din Chiuzbaia erau înrudite.

³⁶ *Dicționarul personalităților Unirii: Trimișii românilor transilvăneni la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Editura Altip, Alba-Iulia, 2003, pp. 233- 234.

³⁷ „Transilvania” - Analele, nr. 4, Sibiu, 1 iulie 1906, p. 105; „Transilvania”, an 40, nr. 4, Sibiu, 15 iulie 1909, p. 525; *Ibidem*, an 43, nr. 5, Sibiu, 15 septembrie 1912, p. 343.

³⁸ „Tribuna”, an 11, nr. 176, Arad, 23 august 1907, p. 4.

³⁹ „Răvașul”, an VI, nr. 9-10, Cluj, mai 1908, p. 302.

onorat⁴⁰. Dar, imediat după înfăptuirea Marii Uniri, într-o broșură nesemnată, intitulată *Condamnarea unui trădător prin înseși faptele și scrierile sale* îi este înfierată atitudinea față de frații Lucaciu.

Din 1919 a fost numit comisar guvernamental, delegat pe lângă comitetele școlare din județele Maramureș, Satu Mare și Ugocea. În 1921 a fost ales deputat de Satu Mare pe listele Partidului Național Român. A fost membru al Despărțământului Sătmar-Ugocea al ASTREI. În 1924 a înființat Despărțământul Arduș al ASTREI, el fiind conducătorul Despărțământului Baia Mare⁴¹.



Pr. ALEXANDRU BREBAN, (1876-1944) Preot și Canonic, Dr. de Roma, proprietar al minei Herja-Bonae-Spei, construiește Catedrala din Baia Mare str.V. Lucaciu, și a îndeplinit o scurtă perioadă calitate de primar al municipiului Baia Mare. În 19.02.2009. a fost decorat cu diplomă post mortem de cetățean de Onoare al municipiului Baia Mare.

În vara anului 1925, la Congresul studenților baimăreni a anunțat că până la sfârșitul vieții va depune în contul acelei societăți 5.000 de lei anual, în vederea strângerii fondului pentru înființarea și întreținerea căminului lor⁴².

După 1926 a ocupat funcții de conducere în Partidul Național Țărănesc, fiind chiar președintele organizației județene între 1925-1927, când a fost ales vicepreședinte și membru în comitetul executiv.

În 4 septembrie 1929 a fost ales președinte a *Asociațiunii preoților români uniți din diecezele Oradea și Gherla a județelor Satu Mare și Maramureș*.

În octombrie 1930 a fost înălțat la rangul de canonic onorar al Bisericii Romano-Catolice din București. A fost pentru prima dată în istorie când un preot român a fost ridicat la acest rang în Biserica Romano-Catolică⁴³. Desigur, adversarii politici, liberalii, au contestat această înălțare în rang, amintind de atitudinea

dușmănoasă a protopopului față de frații Lucaciu, care trecuseră munții⁴⁴.

⁴⁰ Greta Peter, *Presa sătmăreană despre intrarea României în Primul Război Mondial*, „Satu Mare. Studii și comunicări”, nr. XXXII/II, Satu Mare, 2016, p. 159.

⁴¹ „Transilvania”, an 55, nr. 10-11, Sibiu, 1 octombrie 1924, p. 415.

⁴² „Dimineața”, an 21, nr. 6721, București, 6 august 1925, p. 6.

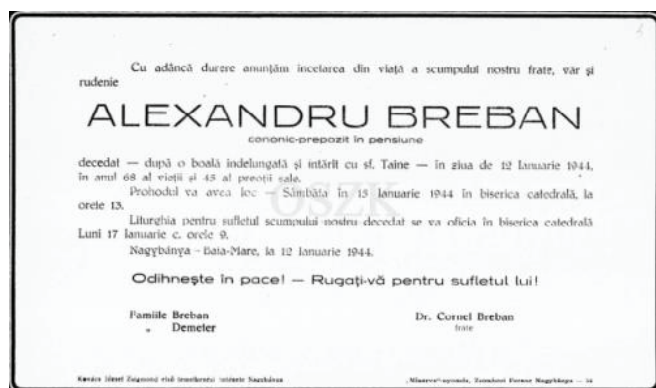
⁴³ „Patria”, an 12, nr. 212, Cluj, 5 octombrie 1930, p. 5; „Satu Mare”, an XII, nr. 40, Satu Mare, 5 octombrie 1930, p. 3.

⁴⁴ „Viitorul”, an 22, nr. 6806, București, 12 octombrie 1930, p. 4.

A îndeplinit și funcția de primar al orașului Baia Mare. În 1932 a fost reales în Camera Deputaților. Pentru întreaga-i activitate a fost decorat cu ordinul „Steaua României” și comandor al ordinului „Coroana României”⁴⁵. În toamna anului 1940 a fost arestat și deținut la Satu Mare de trupele horthyste.

A repausat în 12 ianuarie 1944⁴⁶, fiind înmormântat în cimitirul catedralei greco-catolice din Baia Mare, lăcaș care a fost construit sub păstorirea lui între anii 1905-1910, așa cum este precizat și pe mormântul său⁴⁷. Decesul său a fost anunțat și în presa bucureșteană, de către Augustin Caliani⁴⁸. După câteva zile, refugiații băimăreni din București au organizat un parastas la Biserica „Eroilor”⁴⁹.

Despre ultimii ani din viață și despre importante hotărâri luate, publicația „Unirea” relatează: „Era numai firesc ca după dictatul dela Viena să-și ia partea din insultele și temnițele celebrei «civilizații» a ocupanților. Nici o clipă totuși optimismul lui robust n-a șovăit; a murit cu certitudinea apropiatei biruinți românești. Tot așa de firesc era să-și încheie firul celor 68 ani, din cari 45 în slujba altarului, printr-un act de ultimă voință, prin care întreaga sa avere o lasă Mitropoliei Blajului, ca fundațiune pentru înalte scopuri naționale. Astfel nu va înceta să lucreze nici după moarte pentru binele și fericirea poporului său. Fie-i partea cu dreptii!”⁵⁰.



Fratele său mai mic, **Traian Iuliu**, s-a născut în 9 februarie 1880, la Someșeni, în familia parohului local Avram Breban și a Rozei Demeter. A urmat gimnaziul și liceul la Baia Mare, în cadrul instituției de stat. A fost apoi student teolog la Gherla, fiind coleg, printre alții, cu viitorii preoți Emil Ostate, Victor Ștețiu și

⁴⁵ „Dreptatea”, anul 5, nr. 1007, București, 15 februarie 1931, p. 3.

⁴⁶ <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/359931>

⁴⁷ Robert Tökölyi, *Personalitățile Unirii din zona Baia Mare*, în „Revista Arhivei maramureșene”, an XI, nr. 11, Baia Mare, 2018, pp. 218-223.

⁴⁸ „Universul”, an 61, nr. 15, București, 16 ianuarie 1944, p. 3.

⁴⁹ *Ibidem*, an 61, nr. 25, București, 26 ianuarie 1944, p. 8.

⁵⁰ „Unirea”, an LIV, nr. 4, Blaj, 20 ianuarie 1944, p. 1.

Emil Deac⁵¹. Din păcate, în anul III de studenție, a repausat, exact în ziua în care a împlinit 22 de ani⁵². A fost înmormântat la Mocira.

Încheiem incursiunea noastră în tezaurul uman al familiei Breban cu câteva rânduri despre tatăl academicianului de astăzi, preotul **Vasile Ioan Breban**, care s-a născut la 17 ianuarie 1906 în familia preotului Nicolae Breban. După cum afirmă nepotul său, academicianul Nicolae Breban, a fost mezinul familiei, în care s-au născut 13 copii⁵³.



Pr. Vasile Ioan Breban

Vasile Ioan Breban a fost căsătorit cu Constanța Esthera Olga Bohmler. Între 1934-1941 a slujit la Recea. La 1 februarie 1934 s-a născut fiul Nicolae, reputat romancier, conducător de reviste literare.

În toamna anului 1940, părintele Vasile Ioan Breban a fost arestat la Oradea, fiind maltratată. S-a refugiat apoi la Turda și Lugoj. A fost angajat după aceea la Episcopia din Arad⁵⁴. A trecut la cele veșnice în anul 1962.

Aceste informații despre o parte dintre membrii celor două ramuri ale familiei Breban nu sunt, desigur, complete. Considerăm însă că am deschis o cale de cercetare. Chiar dacă cei doi cunoscuți reprezentanți ai familiei Breban, au fost și sunt și astăzi incluși printre personalitățile controversate ale istoriei noastre, meritele lor nu pot fi contestate, așa cum nici realizările celorlalți membri ai familiei Breban nu pot fi puse sub semnul întrebării.

⁵¹ *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Szamosujváriensis graeci ritus catholicorum pro anno a Christo nato 1900*, Gherla, 1900, p. 257.

⁵² *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Szamosujváriensis graeci ritus catholicorum pro anno a Christo nato 1903*, Gherla, 1903, p. 239.

⁵³ <https://adevarul.ro/stil-de-viata/cultura/interviu-nicolae-breban-scriitor-nu-sunt-1478845.html>

⁵⁴ Robert Tökölyi, *op. cit.*, p. 262.

DESTINE. DR. ELENA NEGUȘ, ACTIVITĂȚI SOCIALE ÎN INTERBELICUL SĂTMĂREAN

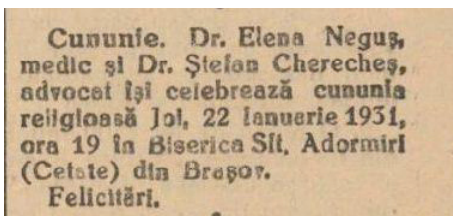
Marta CORDEA*

Abstract: Destiny. Dr. Elena Neguș, social activities in the interwar period in Satu Mare. *This article presents fragments from the activity of dr. Elena Neguș Benea, medic and wife of the liberal mayor of Satu Mare in the interwar period, Ștefan Benea Cherecheș, born in Chiuzbaia (Maramureș). Coming from the parts of Brașov, Dr. Elena Neguș, however, activated in the women's societies of Satu Mare, and left her mark on the social, cultural, sports, and charitable life of the city.*

Keywords: *dr. Elena Neguș, Ștefan Benea Cherecheș, Satu Mare, women's societies, social activities.*

În perioada interbelică, mai mulți intelectuali din Brașov s-au stabilit în Satu Mare și și-au legat destinele de aceste locuri. Dintre aceștia îi amintim pe Emil Tișcă¹, Gheorghe Dragoș², Aurel Simtion, Elena Neguș prin căsătoria cu Ștefan Benea.

În anul 1931 are loc căsătoria dintre primarul sătmărean, născut la Chiuzbaia, Ștefan Benea Cherecheș și dr. Elena Neguș. Presa brașoveană consemnează: „Cununia dintre Dr. Elena Neguș, medic și Dr. Ștefan Cherecheș, avocat, joi, 22 ianuarie



1931, ora 19 în Biserica Sf. Adormiri (Cetate) din Brașov”³. Evenimentul este consemnat și în periodicul sătmărean țărănist „Satu Mare”⁴.

Soțul Elenei Neguș, Ștefan Benea Cherecheș (n. 6 ianuarie 1889, Chiuzbaia – m. 5 februarie 1961, Satu Mare) a fost doctor în drept, primjuristconsult al Băncii Românești, decan al baroului avocaților, președinte al Camerei de Comerț, președinte al organizației Partidului Național Liberal Satu Mare. Din 18 decembrie 1933 devine primarul Sătmărulei. Va întreprinde o serie de activități benefice orașului: a contribuit la ridicarea Casei Naționale, a cumpărat terenul

* Bibliotecar, doctor în istorie, Biblioteca Județeană Satu Mare; e-mail: marticordea@yahoo.com.

¹ Emil Tișcă (n. 9 septembrie 1881, Șimon-Bran - m. 1 aprilie 1965, Satu Mare). Vezi Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, *Caietele liberale sătmărene. I, Emil Tișcă (1881-1965)*, Editura Argonaut, Editura Muzeului Sătmărean, Cluj-Napoca, Satu Mare, 2011.

² Gheorghe Dragoș (n. 1898, Satulung, jud. Brașov – m. 1972, Săcele).

³ „Gazeta Transilvaniei”, an 94, nr. 8, Brașov, 21 ianuarie 1931, p. 4.

⁴ Starea civilă: 31 decembrie 1930; căsătoria religioasă a fost anunțată în publicația „Satu Mare”, an XIII, nr. 3, Satu Mare, 18 ianuarie 1931, p. 3. Vezi și Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, *Caietele liberale sătmărene. II, Ștefan Benea (1889-1961)*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2014, p. 54.

pentru construirea Palatului Prefecturii (actuala clădire a Muzeului Județean Satu Mare), a demarat lucrările pentru deschiderea Bulevardului Eliberării, a contribuit la organizarea „Lunii Sătmăruului”; tot în perioada în care a fost primar, s-au amenajat și reparat străzi⁵.

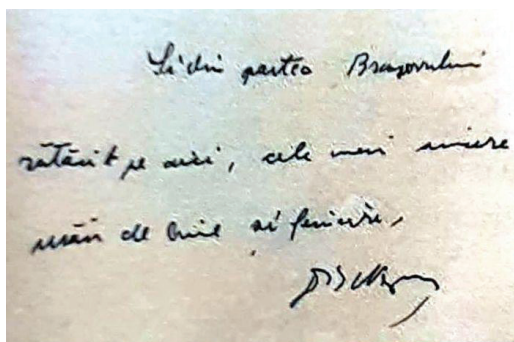
Nu am reușit să identificăm nicio fotografie cu Elena Neguș, în schimb, semnătura ei o avem dintr-un Album aniversar – la împlinirea a 50 de ani al lui Emil Tișcă. Probabil că Albumul s-a făcut la inițiativa unui alt venit din părțile Brașovului, Aurel Simtion, care a deținut într-o vreme funcția de viceprimar al municipiului Satu Mare. De asemenea, a fost președinte general al Micilor Industriași și Comercianți Români.

Emil Tișcă a fost președinte al Camerei de Comerț și Industrie din Satu Mare (1934-1938), a făcut parte din conducerea Băncii Românești a ASTREI, a fost președinte al Reuniunii de cântări și muzică „Vasile Lucaciu”, președinte al secției de tenis a Clubului Olimpia R.F.R., președinte al Sfatului Negustoresc, vicepreședinte al Clubului Sportiv Olimpia etc. A avut un rol primordial în edificarea noului lăcaș de cult al ortodocșilor în Satu Mare, fiind primepitrop și casier al bisericii ortodoxe.

Tot din părțile Brașovului provenea și Gheorghe Dragoș (n. 1898, Satulung, jud. Brașov – m. 1972, Săcele), economist, profesor, absolvent al Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București, funcționar la Banca Națională a României. Între 1923 și 1929 a deținut funcția de director al Școlii Superioare de Comerț din Satu Mare. De asemenea, a fost membru fondator al ziarului „România de Nord” și a făcut parte din comitetele de conducere ale „Astra”, „Crucea Roșie” și „Cercetășia”. Liceul Economic din Satu Mare îi poartă în prezent numele. După plecarea din Satu Mare a devenit profesor universitar și rector al Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj.

Probabil din Bran a venit la Satu Mare dr. Octavian Pop, secretar al Prefecturii Satu Mare în timpul marii guvernări liberale, căci semnează „Brăneanul”. Tot printre personalitățile venite din zona Brașovului trebuie amintit și Zeno Spârchez.

În Albumul aniversar, Elena Neguș are două urări adresate lui Emil Tișcă, una în nume personal: „Și din partea Brașovului rătăcit pe aici, cele mai sincere urări de bine și fericire, Dr. E. Neguș” și alta scrisă împreună cu soțul ei: „Dacă-n 50 de toamne zi senine n-ai avut/Să-ți dea Dumnezeu de acum înainte! Dr. Șt. Cherecheș și soția 8. IX.1931”.



La din partea Brașovului
rătăcit pe aici, cele mai sincere
urări de bine și fericire,
Dr. E. Neguș

⁵ Vezi Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, *Caietele liberale sătmărene. II, Ștefan Benea (1889-1961)*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2014.

Teritoriile locuite de români au beneficiat în perioada interbelică, prin urmare, de contribuția unor personalități venite din alte părți ale țării sau autohtone, aflate sau nu în slujba câte unui partid. În subsidiar a existat însă și munca mai puțin vizibilă a unora dintre soțiile acestora. Acestea au activat mai ales în cadrul societăților și a asociațiilor pentru femei.

În Sătmăr a funcționat, mai întâi, Asociația Femeilor Sătmărene, patronată de femeile greco-catolice, sub conducerea Lucreției Barbul, soția primului director român al Bibliotecii Universitare din Cluj, Eugen Pavel Barbul.

După un „stagiul” de 15 ani în viața culturală clujeană, Lucreția Barbul avea să ia parte în mod activ la activitățile dedicate scopurilor culturale și filantropice ale femeilor din Satu Mare și chiar să aibă un rol decisiv în constituirea unor instituții destinate femeilor, similare cu cele în cadrul cărora și-a desfășurat activitatea la Cluj. Lucreția Barbul afirma că scopul înființării asociației este ridicarea națională a elementului românesc din orașul și județul Satu Mare, atât religios, cât și cultural sau social și că „întâia activitate a societății gândesc să fie ridicarea unei catedrale întru preamărirea lui Dumnezeu. Cine ne-a păstrat români 1000 de ani, cine ne-a păzit limba și obiceiurile strămoșești dacă nu biserica? Deci unul dintre scopul societății noastre trebuie să fie clădirea bisericii românești la Satu Mare. Acest oraș, devenit capitală de județ, se va desvolta și sperăm s-ajungă un centru ca și Oradia și Aradul și trebuie să se transforme în centru românesc”⁶.

Și femeile ortodoxe din Satu Mare erau grupate într-o societate, care se numea „Altarul”. Cornelia Rujdea, soția preotului Ioan Rujdea, născută Hopărtianu, urmașă a unei vechi familii preotești era membră activă în comitetul Societății „Altarul” „conlucrând intens și în toate celelalte societăți de binefacere existente aci”⁷.

Mai funcționa în Sătmăr Societatea „Crucea Roșie”, președinta societății fiind Sabina Calefariu, „neobosită luptătoare a reușit să realizeze un lung șirag

⁶ Lucreția Barbul (n. 13 ianuarie 1891, comuna Hălmagiu, județul Arad – m. 1978; a fost înmormântată la Bagneux, una dintre suburbiile pariziene). A fost inițiatoarea și președinta „Asociației Româncelor Sătmărene”, instituție cu frumoase realizări în interbelicul sătmărean. Eugen Pavel Barbul (n. 23 ianuarie 1875 – m. 1960, Lipău). A studiat între anii 1897-1900 la Facultatea de Litere și Filosofie din Budapesta, obținând doctoratul în litere și filosofie. A funcționat ca profesor secundar în orașul studenției, Budapesta, între 1900-1902. Din 1901 a îndeplinit și funcția de bibliotecar al Universității din Budapesta. În semestrul II al anului universitar 1902/1903 și semestrul I al anului universitar următor îl găsim frecventând cursurile facultății de Drept și Științe Politice din Budapesta, unde va studia și fratele său, Ilie Carol Barbul (1883-1946), viitor doctor în drept, subprefect și prefect al județului Satu Mare. În anii 1919-1921 și 1926-1927, Eugen Pavel Barbul a fost deputat, din partea formațiunii averescane, în Parlamentul României. În anul 1927 a fost decorat cu Ordinul „Steaua României” în grad de ofițer. În 1920 a fost numit director al Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj, fiind primul român care a deținut acest post, funcție pe care o deține până în anul 1935. Prieten cu Octavian Goga, Eugen Pavel Barbul a deținut funcția de prefect al județului Arad, în timpul efemerei guvernări Goga-Cuza. Vezi Marta Cordea, *Lucreția Barbul, inițiatoarea și președinta „Asociației Româncelor Sătmărene*, în „Eroii Neamului”, 6 (s.n.), nr. 3 (20), Satu Mare, 2014, pp. 46-49; Viorel Câmpean, Marta Cordea, *Eugen Pavel Barbul, un bibliolog născut pe plaiuri sătmărene*, în „Libraria”, Anuar XII, Studii și cercetări de bibliologie, Târgu. Mureș, 2013, pp. 249-267.

⁷ Horia I. Gheorghiuță, *Satu-Mare. Oameni și fapte*, [s.n.], Satu Mare, 1935, p. 243.

de fapte mărețe opere caritabile”⁸, secondată de doamna Otilia Cinca, secretara generală a societății.

Dintr-un act de donație din 1932 reiese că din comitetul asociației, prezidate de Lucreția Barbul, făceau parte și femei ortodoxe, dr. Elena Neguș fiind una dintre vicepreședinte. Se făceau, pe atunci, demersuri pentru înălțarea unei noi biserici: „văzând că biserica veche în care adus-a jertfe sfinte și părintele VASILE LUCACIU, nu este încăpătoare pentru marele număr de credincioși facem danie suma de 3.135.000 Lei pentru ridicarea unui nou și măreț Locaș lui Dumnezeu. – Noi nu ne facem titlu de glorie din împlinirea datoriei noastre de românce, dar cu multă smerenie dăm ajutorul nostru astăzi ca să se poată pune piatra de temelie clădirii celei noi, care va fi nu numai o casă sfântă a Sionului românesc aici la granița de vest a țării, ci va fi o podoabă a acestui oraș. – Aceasta este mândria și îndestularea noastră”⁹.

Până să ajungă să-și desfășoare activitatea în Satu Mare, Elena Neguș, se pare că a avut o activitatea susținută în Brașovul natal. Mergând pe urmele ei, am găsit câteva dintre activitățile susținute de Elena Neguș, evidențiate în presă, până la stabilirea în Satu Mare.

În articolul din 1923, intitulat *Activități extrașcolare*, este menționată și o Elena Neguș. „Muncă destul de obositoare, care pretinde pricepere, voință și dragoste caldă pentru înaintarea neamului; aceste calități corpul nostru de aici le posedă în special d-na Maria Platoș, d-l Traian Gavrilescu și d-soara **Elena Neguș**. Acești luminători ai poporului, ajutați și de câțiva elevi dârstari cari urmează la liceul dr. I. Meșotă și la liceul A. Șaguna din Brașov sprijiniți și de comitetul și epitropia parohială din loc, au jertfit și timp și osteneală, pentru a fi folositori neamului cât mai bine și în modul acesta”¹⁰.

Tot din presă, avem informația că în anul 1924 a fost nașă de cununie, împreună cu Ștefan Navrea, subdirector la Banca „Cetatea”, la căsătoria lui George Gluvelca, funcționar de bancă și Eufrosina Căpățână, la 13 iulie 1924, în Biserica „Sfânta Treime” din Brașov¹¹.

Activitățile Elenei Neguș, puse în slujba societăților de femei, datează încă din 1926, mărturie stând o *Mulțumită publică* tocmai din partea Reuniunii Femeilor Române Sătmărene: „Mulțumită publică. Reuniunea Femeilor Române Sătmărene de sub înaltul patronaj al Măiestății Sale Regina Maria împreună cu reuniunile din Șimleul-Silvaniei adânc mișcate de mizeria nenorociților, pe care dezastrul inundării i-a despoiat și de mijloacele cele mai necesare traiului lăsându-i în miez de iarnă fără adăpost, fără haine și fără alimente, pentru a le alina suferințele, a pornit o acțiune de ajutorare. Această acțiune a fost sprijinită de societate cu acea căldură a dragostei umanitare și altruism superior, care aduce jertfe așa, că cu scumpe satisfacții și mulțumiri le-am putut întinde mâna cu gestul de alinare la 87 de familii sinistrate. Puterile noastre însă, pe lângă toate

⁸ *Ibidem*, p. 246.

⁹ „Satu Mare”, anul 14, nr. 41, Satu Mare, 25 septembrie 1932, p. 2.

¹⁰ „Gazeta Transilvaniei”, anul 86, nr. 132, Brașov, 6 iunie 1923, p. 4.

¹¹ *Ibidem*, anul 87, nr. 71, Brașov, 7 decembrie 1924, p. 4.

sforțările s-au dovedit prea mici față de mărimea dezastrului, cu toate că suma distribuită trecuse sute de mii. Dovadă, că ajutorul de Sus miraculos vine când nevoia e mai mare, ne sosi suma de 20.000 lei transmisă prin dsoara Cornelia Maniu dela patru surori anonime din vechiul Regat. Milostivirea în taină făptuită cu adâncă înțelegere a tainelor sfinte și a dragostei creștinești, așa, precum dulcele Isus, Dumnezeu iubirei l-a propagat, se ridică preste virtuți ca parfumul suav al modestelor viorele ascunse sub tufiș. Jertfa dragostei lor creștinești în bun loc a ajuns. Tainicele șoaapte de ce mai înaltă mulțumire – ca divină răsplată – să le dea pace sufletească. Tot atunci, după ce ajutoarele s-au distribuit unde era mai mare mizeria și se mai prezentau rugări tot cu cazuri grave, nobila prezidentă a Uniunii Fem. Rom., dna Maria Baiulescu ne trimise suma de 12.229 lei pentru ajutorarea sinistratilor. Această sumă a fost trimisă spre acest scop U. F. R. Dela următoarele Reuniuni: Reuniunea Fem. Rom. „Regina Maria”, din Baia-Mare prin prezidenta sa dna Marta Iepure 5000 lei; Reuniunea Fem. Rom. Școala profesională Brașov prin prez. dna Maria B. Baiulescu 1000 lei; Reuniunea Fem. Pentru ajutorarea văduvelor Brașov prin prez. Dna Elena Sabadeanu 1000 lei; Reuniunea Fe. Rom. Brașov-Scheiu prin prez. Dna Maria Maximilian 1000 lei; domnul paroh Ioan Broșu din Dârste cu ajutorul dsoarelor **Elena Neguș** și Mărioara N. Bârsan au colectat 3229 lei. În numele acelor nefericiți precum și a comitetului unit al R. F. Din Șimleul-Silvaniei și îndeosebi în numele comitetului R. F. R. S. mulțumesc tuturor pentru aceste jertfe. Atât dnei prezidente a U. F. R. Maria B. Baiulescu, comitetului de direcție, dșrei Cornelia Maniu și celor patru surori anonime, precum și mărinimoșilor donatori cari au contribuit la aceste colecte le zic: Cerul să vă răsplătească. Șimleul Silvaniei, martie, 1926. Elena dr Aciu, prezidenta R. F. R. S¹².

Anul 1929 este cel în care Elena Neguș beneficiază de o bursă, acordată de primăria din Brașov studenților universitari: „Delegația permanentă a municipiului Brașov a hotărât în ședința din 5 martie 1929 acordarea de burse tinerilor, pe baza cererii lor. Nu toate cererile au fost luate în seamă. Printre cei care au primit bursă s-au numărat și Elena Neguș, Nicolae Milotay, Virginia Șoneriu etc”¹³.

Dr. Elena Neguș a fost numită în 1929 preparatoare la Clinica neurologică din Cluj, în același timp cu dr. Prack Wilhelm, ajuns asistent la aceeași clinică¹⁴.

Diploma de la Facultatea de Medicină din Cluj a fost înregistrată la Arhivele Naționale din Satu Mare, în dosarul cu numărul 41/1938, într-un Tabel cuprinzând medicii înscriși în Colegiul Medicilor din Județul Satu Mare – 12 august 1938 la poziția 58 – Neguș Elena, medic practician, str. Decebal nr. 7, Facultatea la Cluj, diploma numărul 632 din 15 martie 1930. Monitorul Oficial, Nr. 235 din 18 X 1930.

În toamna anului 1931, Elena Neguș a fost reconfirmată în postul de „mamoș” (medic neonatolog) și ginecolog al Casei cercuale din Satu Mare¹⁵. În 1936 cabinetul medical ginecologic al Elenei Neguș, figura pe adresa familiei din Satu Mare, pe str. Decebal nr. 7 (azi, str. Iuliu Maniu). Dădea consultații gratuite

¹² „Patria”, anul 8, nr. 82, Cluj, 16 aprilie 1926, p. 2.

¹³ „Gazeta Transilvaniei”, anul 92, nr. 30, Brașov, 20 martie 1929, p. 2.

¹⁴ „Cuvântul”, anul 5, nr. 1441, București, 27 aprilie 1929, p. 5.

¹⁵ „Gazeta Transilvaniei”, anul 92, nr. 30, Brașov, 20 martie 1929, p. 2.

pentru femeile și copiii orfani de toate naționalitate, luni, miercuri și vineri între orele 11,1/2 și 1.

Cum era și firesc, dr. Elena Neguș s-a implicat în activitățile Asociației Femeilor Ortodoxe din Satu Mare, contribuind la activitățile desfășurate de această asociație și în calitate de medic, oferind consultații familiilor aflate în nevoie.

Cu ocazia zilei de 1 decembrie 1932, în prezența a 15.000 de oameni, ministrul Mihai Popovici rostește de la balcon un discurs: „Sunt fericit că de aici de la frontieră pot trimite salutul poporului românesc Poloniei, Cehoslovaciei și Jugoslaviei libere de azi”¹⁶. Printre vorbitori s-a aflat și Elena Neguș, din partea femeilor române. „Au mai vorbit d-nii dr. Elie Barbul decanul baroului, dr. Osianu prefect de județ, d-na dr. Elena Neguș în numele femeilor române și țăranul Ioan Barla în numele poporului dela sate, D. Ioan Matei în numele învățătorilor, d-na Lavinia și d. Darius Pop în numele întemnițaților”¹⁷.

După terminarea adunării, „cele 15.000 de țărani au defilat pe străzile orașului până la casa în care a locuit și a murit Vasile Lucaciu, oficiindu-se acolo un parastas, vorbind părintele protopop Dragoș și dr. Octavian Pop, secretarul general al județului. A avut loc și un banchet de «300 de tacâmuri», unde s-a toastat în sănătatea majestății Sale Regele. Seara corul Vasile Lucaciu a dat un concert în sala teatrului”¹⁸.

De Ziua Mamei, în 1931, Societatea „Altarul” a organizat un program. Elena Neguș a vorbit despre sacrificiile și meritele mamelor din diverse timpuri, cu accent asupra mamele române și despre lupta femeilor pentru emancipare.

În publicația „Universul” din 1933 este consemnat Festivalul Sportiv desfășurat la Satu Mare, organizat de „Clubul sportiv român-Olimpia”, care avea pe atunci o activitate de 11 ani și care devenise centrul mișcărilor sportive din regiune. Clubul avea o echipă excelentă de fotbal, secții de tir, tenis și box. În 15 ianuarie 1933 s-a desfășurat festivalul sportiv, în sala Primăriei Satu Mare, fiind deschis de ing. Flaviu Șuluțiu, președintele clubului. S-au desfășurat atunci și două conferințe, una având ca temă „Istoricul Clubului Olimpia”, iar cealaltă „Naționalismul în sport”. S-au ținut mai multe cuvântări, printre cei care au luat cuvântul numărându-se dr. Elena Neguș, dr. Octavian Pop, Emil Tișcă, Titu Demian, primar¹⁹.

Tot în 1933, „Universul” consemnează activitățile Societății „Altarul” a femeilor române ortodoxe, când s-a ținut adunarea generală sub președinția doamnei Băleanu. Elena Neguș a citit o dare de seamă asupra activității dispensarului asociației, ea fiind cea care a condus efectiv dispensarul²⁰. De asemenea, Elena Neguș a fost prezentă și la Balul „Crucii Roșii” în 1934²¹.

¹⁶ „Dreptatea”, anul 6, nr. 1559, București, 5 decembrie 1932, p. 3.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ „Universul”, anul 50, nr. 17, București, 20 ianuarie 1933, p. 10.

²⁰ *Ibidem*, nr. 87, București, 31 martie 1933, p. 10.

²¹ *Ibidem*, anul 51, nr. 88, București, 31 martie 1934, p. 10.

SATU-MARE

FESTIVAL SPORTIV. — De unsprezece ani activează în orașul nostru „Clubul sportiv român-Olimpia”, și în acest timp, a devenit centrul mișcărilor sportive din întreaga regiune.

Dispunând de o excelentă echipă de foot-ball, care a câștigat șampionate în repetate rânduri, organizând frumosi strand someșani, secțiile de tir, tenis și box, clubul constituie o reală mândrie a românilor sătmăreni.

Duminică, 15 Ianuarie, clubul sportiv a dat un mare festival sportiv în sala primăriei din localitate.

În acest scop s'a convocat o adunare a tuturor sportmanilor români din oraș, spre a se demonstra însemnătatea sporturilor în viața națională și a se face un larg apel pentru noui adepți.

Festivalul a fost deschis de d. ing. Flaviu Șulufiu, președintele clubului.

A urmat o interesantă conferință a d-lui dr. Emilian Giurgiu, despre: „Istoricul Clubului Olimpia”, cu spicuiri foarte reușite, din anii trecut.

A doua conferință: „Naționalismul în sport”, ținută de d. dr. Lucian Brătan, secretarul general al clubului, a dovedit că sporturile sportive, în special la graniță, egalează cu ridicarea pre-

tigiului românesc în fața minoritarilor, servind de o excelentă propagandă națională.

Ca încheiere, d. ing. Șulufiu a făcut o scurtă comunicare asupra proiectelor pentru viitor, apelând la conștient moral și material al românilor sătmăreni.

Cuvântările aceste, au produs o entuziasmată impresie asupra publicului prezent. Rând pe rând, ca la un îndemn intern, au lăsat cuvântul în afară de programul oficial, d. dr. Octavian Pop, în numele prefecturii; d. dr. Emil Tișcu, în numele asociațiilor românești; d. dr. Titu Demian, primar; d. Matei, în numele învățătorilor și d-na dr. Elena Neguș, în numele românelor sătmărene.

S'a accentuat în unanimitate necesitatea intensificării activității sportive, asigurându-se clubului întreg concursul.

O excelentă impresie a făcut cuvântarea d-lui colonel C. Papadopol, comandantul garnizoanei, care salutând clubul în numele otților din garnizoană, fiind întrerupt mereu de aplauzele entuziasmate ale participanților.

Festivalul s'a terminat într-o atmosferă înalță, care constituie chezașul unui bun proiect pentru activitatea sportivă românească din acest oraș.

NOUL COMITET AL SOCIETĂȚII „ALTARUL”

Societatea femeilor sătmărene și-a ales noul comitet de conducere, în urma demisionării d-nei Aida Focșa din președinție.

Noul comitet este format din d-ra Lida maior Buznea președintă, d-nele: Elena dr. Neguș-Benea, Aurelia ing. Stoian, Adnia judecătoare Pretorianu, vicepreședinte, d-na Cor

O regăsim pe Elena Neguș printre persoanele care au activat în Societatea Femeilor Sătmărene Ortodoxe „Altarul”, care în 1936 își alegea noul comitet de conducere, în urma demisionării lui Aida Focșa din funcția de președinte. Noul comitet era format din „d-ra Lida maior Buznea președintă, d-nele: **Elena dr. Neguș-Benea**, Aurelia ing. Stoian, Adnia judecătoare Pretorianu, vicepreședinte, d-na Cornelia Bujodea secretară și d-na Ana dr. Rotărescu casieră. Printre membre sunt consemnate în presă doamnele: Felicia maior Tudoran, Mia col. Nicolici, Sabina dr. col. Calefariu, Anuța Țucra, Victoria Georgescu, Virginia Pop, Elisa Ionescu, Eugenia Cocea, Elena dr. Predescu, Elena Troteanu, Ortensa Zaharia, Maria col. Pârvulescu, Elena Nan, Dumitra Dumitrescu, Anuța Nicoară, Aura ing. Paulescu, Maria Stavrat, Maria căp. Zidariu, Olimpia Ștefu, Duduna Huzum, Maria maior Turtureanu, Maria Cosma, Maria Dascălu, Elena insp. Ban, Maria Stratilat și Aida Focșa²².

Documentele ne dezvăluie că de-a lungul timpului, conlucrarea dintre femeile române din Sătmărean, de diferite confesiuni, deși cu unele sincope, a fost strânsă. În articolul, intitulat *Confesionalism*, Augustin Dragomir²³, fratele mai cunoscutului Gabriel Ștrempel²⁴, consemnează faptul că Lucreția Barbul a ridicat sensibilă problemă a confesionalismului. Distinsa prezidentă s-a ridicat deasupra

²² „Curentul”, anul 9, București, 23 noiembrie 1936, p. 252.

²³ Augustin Dragomir (1915-1985) a fost primul redactor al cotidianului „Biruința română”, care apărea la Satu Mare, cu sediul pe str. Gheorghe Lazăr, la numărul 5, unde se afla și Tipografia „Balogh” care imprima cele șase pagini ale ziarului. Vezi Nae Antonescu, *Din presa sătmăreană de altădată*, ediție îngrijită, note și indici de Viorel Câmpean și Marta Cordea, Editura Citadela, Satu Mare, 2013, p. 181; Marta Cordea, *Unirea face puterea. Un articol al lui Augustin Dragomir din 1938 despre confesionalism*, în „Eroii neamului”, Serie nouă, anul 14, Nr.4 (53), Satu Mare, 2022, pp. 77-79.

²⁴ Gabriel Ștrempel (n. 8 septembrie 1926, Pomi – m. 1 decembrie 2020, București), bibliolog, director al Bibliotecii Academiei Române din București. Vezi Viorel Câmpean, *Oameni și locuri din Sătmărean*, volumul 2, Editura Citadela, Satu Mare, 2010, pp. 127, 134, 269.

egoismului de castă, reușind să înlăture, pentru un moment, acel zid, care se opune totalei fuziuni a spiritului românesc. Și aceasta i-a reușit întrucât s-a bucurat de o dublă calitate, care a dispensat-o de toga confesiunii. Mai întâi ca prezidentă activă a Asociației Româncelor Sătmărene – un fel de catolicism românesc de caritate – și ca președintă de onoare a Societății „Altarul”, un pur ortodoxism de bine facere.

„Deși confesionalismul acestor societăți n-a fost piatră de temelie la înființarea lor, coloratura religioasă a comitetului, mai întâi sub o inocentă aparență și după aceea printr-o treptată tendință de accentuare, au contribuit la ridicarea stindardului religios, deasupra altarelor de fapte bune. Și când mâna milosteniei cunoaște fiorii unei selecționări a năpăstuiților, noblețea faptei pierde din măreția-i divină. De ce două asociații de binefacere românești într-un oraș în care ar trebui să pulseze sufletul național în cea mai perfectă solidaritate și armonie. Multiplicarea fronturilor prin fărâmițarea forțelor, nu însemnează oare o intrare fatală în avalanșa unor neșanse pânditoare? Cele două asociații românești au colaborat și până acum și s-au ajutat reciproc. Majestoasele cupole ale celor două sfinte lăcașuri românești din Sătmar, răspândesc în dangăt sfânt cuvântul lor ctitorial. Atunci de ce n-ar da mâna pentru unirea forțelor și pentru nutrirea acelei iluzii crescânde a zidului confesional ce desparte sufletul românesc?”²⁵.

După cum reiese și din alte materiale de presă, dar și din două articole prezente în numărul inaugural al „Biruinței române”, cele două societăți conlucrau intens, contribuind la numeroase acțiuni de binefacere. Printre donatorii către Asociația Femeilor Sătmărene greco-catolice, se numără și femeile române ortodoxe din cadrul Societății „Altarul” și dr. Elena Neguș Benea, care a donat și medicamente în calitate de medic²⁶.

Tot în cotidianul „Biruința română” se consemnează faptul că a avut loc serata Societății „Altarul”, în scop de binefacere și de ridicare a noului edificiu de închinare al românilor ortodocși, adică actuala catedrală „Adormirea Maicii Domnului” din Satu Mare.

De asemenea, Lucreția Barbul, președinta asociației greco-catolice de femei, era și președinta de onoare a Societății „Altarul”, ortodoxă²⁷.

Din păcate, cariera profesională, dar în aceeași măsură și viața Elenei Neguș Benea au fost umbrite de un caz de așa-zis malpraxis. Bănuim că acesta a fost amplificat de răuvoitorii de sorginte politică ai soțului ei. Necunoscând alte aspecte legate de caz, nefiind menționate amănunte nici în presă, redăm în continuare articolul apărut în „Patria”, organ al Partidului Național Țărănesc, pe atunci țărâniștii fiind adversari politici ai liberalilor, Ștefan Benea, activând ca primar liberal.

„Un senzațional denunț penal: Soția primarului din Satu-Mare acuzată de omucidere. Din faptele unei doctorițe cumularde, protejată a regimului.

²⁵ „Biruința română”, anul 1, nr. 1, Satu Mare, 8 februarie 1938, pp. 4-5.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ „Conștiința română”, anul 3, nr. 3, Satu Mare, 5 ianuarie 1940, p. 5.

Municipiul Satu Mare a fost dat de către regimul liberal în stăpânirea avocatului dr. Kerekeș-Benea, unul dintre aghiotanții dlui dr. Valeriu Pop. Faptele acestuia, săvârșite la adăpostul „calității” de primar și proprii mentalității de parvenit și îmbogățit fără scrupule, au scandalizat profund societatea sătmăreană.

Un capitol special al activității desfășurate de d. Dr. St. Kerekeș Benea este săltarea soției sale dna dr. Elena Neguș Benea, în nenumărate posturi salarizate, fără considerare la interesele legitime profesionale sau sociale ale altor medici și ceea ce e mai grav, fără respectarea normelor de pregătire profesională.

Astfel regimul liberal a gratificat pe dna. Dr. Elena Neguș-Benea cu posturi la: 1) Laboratorul de chimie; 2) Casa Asigurărilor sociale; 3) Liceul de fete; 4) Școala profesională de fete; 5) Spitalul de Stat, ca medic secundar și în plus delegație de medic primar gynecolog fără să aibă examenul de specialitate pentru gynecologie; 6) la unul din dispensarele primăriei.

Delegația pentru gynecologie la spitalul de Stat a obținut-o prin alungarea a doi medici români de valoare și cu examene de specialitate, a dlor dr. J. Santai și dr. A. Demian, înlăturați spre a-și netezi în modul acesta calea spre situația visată: medic primar la spitalul de Stat din Satu-Mare. Însă socoteala imorală s-a răsbunat.

Parchetul din Satu-Mare a primit de curând un denunț penal împotriva doctorilor: dr. Elena Neguș-Benea și dr. Ștefan Schwartz, pentru fapta prevăzută de art. 291 din Codul Penal combinat cu art. 290 (omor din imprudență), înaintat de către Batori Paul, bărbatul victimei Estera Vaș.

Victima Estera Batori-Vaș, suferind de „anexită”, a consultat la Casa Cercuală pe dna Elena Nuehuș-Benea, care după un tratament prealabil a sfătuit-o să intre în spital. După o ședere de cca 2 săptămâni la spital dna dr. Benea a spus pacientei că trebuie să se opereze. Operația a fost executată de dna Benea, ajutor fiind dr. S. Schwartz în ziua de 8 August 1936, iar în ziua de 9 August, adică a doua zi, femeia a încetat din viață, după ce înainte de operație avusese temperatura 36,6, pulsul 80 și nu prezenta nici o leziune, nici la aparatul respirator și nici la cel circulator.

Iată ce spune denunțul penal:

1) Precum s-a stabilit prin diagnosticul de spital, soția suferea de anexită. Această boală o avea și înainte și s-a vindecat complet fără operație, deci în primul rând nu trebuia să i se facă intervenție chirurgicală mai ales că ea n-a cerut acest lucru.

2) Dna dr. Elena Neguș-Benea nu este specialistă nici în chirurgie, nici în gynecologie, ea în viața ei nu a făcut astfel de operație, deci nu era permis să facă experiență cu costul vieții unui om. Dna dacă vrea să facă experiență să o facă pe cadavre ori pe iepuri. Legile santiare [sic!] referitoare prevăd clar și categoric că o astfel de operație nu o poate face decât un specialist cu pregătire și experiență verificată prin examenul de medic primar, ori dna Benea este medic secundar și în consecință ea din capul locului nu este permis să se apuce de o astfel de operație.

3) Tot din cauza nepriceperei profesiunei, operația aceasta s-a efectuat în așa fel, încât moartea a fost inevitabilă și fatală și anume: operația a ținut dela ora 7 și

jumătate până la ora 11, deci în tot timpul acesta a durat narcotizarea care ea însăși, prin durata ei excepțională, era proprie de a produce o moarte sigură.

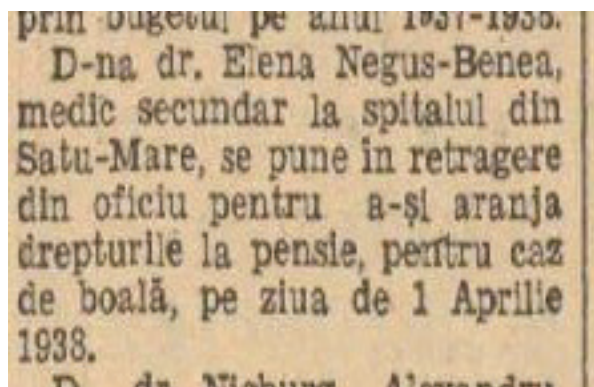
4) Drept diagnostic se arată anexita bilaterală. Ori la anexită adnexectomie se face numai în extremis fiindcă este o operație foarte gingoasă și la nici un caz nu era permis să-i se facă soției mele (care avea abia 27 de ani) adnexectomie bilaterală, deoarece chiar dacă nu murea prin aceasta s-ar fi nenorocit pe toată viața, rămânând o idioată... În cel mai bun caz putea să se apuce la o adnexectomie unilaterală și la nici un caz bilaterală.

5) Culmea nepriceperei în executarea meseriei este modul cum [a] decurs operația²⁸.

Urmează o expunere lungă, care evidențiază greșelile comise în timpul operației, din care reproducem: „Dacă au fost așa de pricepuți că au tăiat intestinul, n-au știut să facă entero anastomoză. În cursul operației au tăiat mațele în mai multe locuri, fecalele au curs în abundență între intestine, cu toate acestea au închis rana, n-au lăsat loc de scurgere cu tub, cum se procedează în atare cazuri. Acest denunț penal este viu comentat de toate cercurile medicale cari nu se sfiesc să condamne ușurința și nepriceperea criminală de care a dat dovadă dna Benea, ea însăși victimă a ambiției sale precum și a concepției politicianiste a bărbatului ei care a făcut-o să-și închipuie că totul îi este permis și posibil. – Vom reveni. DAN²⁹.

După cum spuneam, nu există vreo continuare în presă a celor consemnate mai sus. Cert este, însă, că viața Elenei Neguș a fost profund afectată, ea îmbolnăvindându-se grav, înainte de a se pensiona de boală.

În prima fază a fost înlocuită cu dr. Maria Cristea, lucru de asemenea menționat în presă: „D-na dr. Maria Cristea a fost numită în urma concursului depus, pe ziua de 1 Februarie, definitiv medic primar al secției de ginecologie și obstetrica de la spitalul din Satu-Mare, în locul d-nei dr. Elena Neguș, care ocupă postul provizoriu”³⁰.



Presa consemnează pensionarea sa: „D-na dr. Elena Negus-Benea, medic secundar la spitalul din Satu-Mare, se pune în retragere din oficiu pentru a-și aranja drepturile la pensie, pentru caz de boală, pe ziua de 1 Aprilie 1938. Mișcare în corpul medical Pensie 1938”³¹.

²⁸ „Patria”, anul 18, nr. 227, Cluj, 13 decembrie 1936, p. 2.

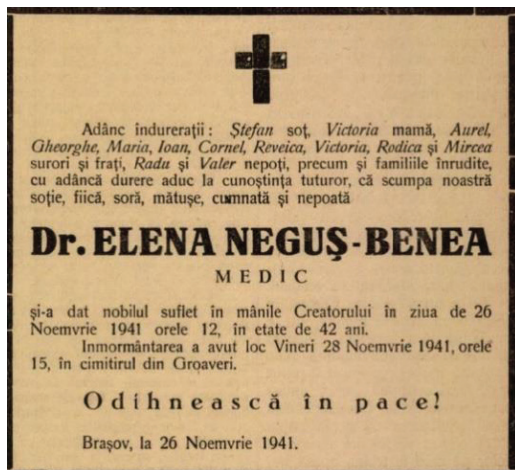
²⁹ *Ibidem*.

³⁰ „Universul”, anul 53, București, 27 ianuarie 1936, p. 13.

³¹ *Ibidem*, anul 55, București, 30 martie 1938, p. 10.

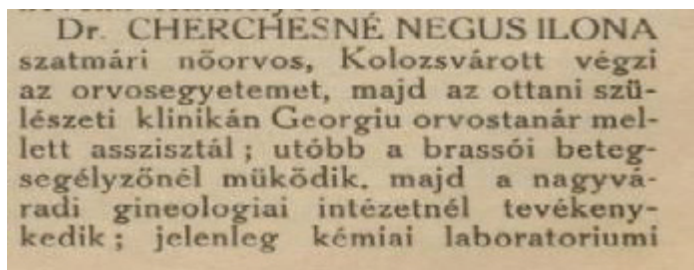
Știri despre viața ei mai găsim în presă, legate de evenimente din familie, de pildă, de parastasul de 10 ani al tatălui său, Gheorghe Neguș (22 ianuarie 1939, Biserica Sf. Nicolae, Brașov)³².

După august 1940, Elena Neguș împreună cu soțul ei și întreaga familie iau calea refugiului, stabilindu-se în Brașov. Ștefan Benea va sta o vreme și la București, dar când au început primele bombardamente revine la Brașov. Se pare că Elena Neguș s-a îmbolnăvit grav la Brașov și în scurtă vreme a decedat în 1941³³. Consemnarea decesului său apare în presa brașoveană.



Considerăm că este important de precizat, că activitatea ei apare menționată și în *Lexiconul* lui Damó Jenő³⁴ apărut la Timișoara – Arad, 1931.

Deși articolul de față consemnează doar frânturi din activitatea Elenei Neguș, considerăm că acestea ar putea fi de folos ca bază pentru alți cercetători dornici să contureze un profil mai bogat al doctoriței merituoase, dar cu un destin nefericit, care s-a stabilit pentru o vreme în Sătmăr.



³² „Gazeta Transilvaniei”, an 101, nr. 6, Brașov, 22 ianuarie 1939, p. 4.

³³ Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, *Caietele liberale sătmărene. II, Ștefan Benea (1889-1961)*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2014, pp. 140-141.

³⁴ Damó Jenő (red.), *Ki kicsoda. Az Erdélyi és Bánsági közélet lexikonja*, A „Lexika” kiadó vállalat kiadása, Timișoara-Arad, 1931, col. 166-167.

PRIMA BISERICĂ ORTODOXĂ ROMÂNEASCĂ DIN ORAȘUL SATU MARE. 85 DE ANI DE LA CONSTRUIRE. CONSIDERENTE ISTORICE

Daniela BĂLU*
Diana KINCES**

Abstract: 85th anniversary of the first Orthodox Church in Satu Mare. History and ecclesiastical heritage. The 85th anniversary of the “Assumption of the Blessed Virgin Mary” Cathedral, the first Romanian Orthodox church built in the city of Satu Mare, offers us the opportunity, but also the noble duty, to remember its past, in a necessary historical and religious endeavour, but also as a tribute to the founders of the first Orthodox Parish in the city. In the historiographical approach and research ergonomics, especially in the chapters dedicated to the history of the cathedral and its ministering priests, we mainly used unpublished documents from archival funds, especially from the Archive of the “Assumption of the Blessed Virgin Mary” Orthodox Parish. The scientific elaboration of these documents was based on the first History of the Church, written by the military priest Meletie Răuțu, who played an essential role in the reorganization and revival of Satu Mare Orthodoxy. Some of his achievements include are: the establishment of the first Orthodox Parish in Satu Mare, the establishment of the first Orthodox Archpriestship in the city, and the building of the first Romanian Orthodox Church, with the sacrifice and support of the Romanian Army. Also, particularly important information about the life of the parish and the very difficult steps taken to build the church, is provided by the History written in 1973 by the Archpriest Ioan Țolescu and kept in the Archives of the Romanian Orthodox Archpriestship of Satu Mare. In this study, we consider it imperative to clarify our previous statement, according to which the “Assumption of the Blessed Virgin Mary” Cathedral is the first Romanian Orthodox church built in the city of Satu Mare. This statement is based on the documentary attestation of the church, confirmed by archival sources and edited sources. To this date, based on written historical records, we do not have any information on the existence of any other Romanian Orthodox church in the city of Satu Mare that would have been built before the “Assumption of the Blessed Virgin Mary” Cathedral.

Keywords: Orthodox cathedral, Satu Mare, 1937, Meletie Răuțu (Răuțiu).

Aniversarea a 85 de ani de la zidirea Catedralei „Adormirea Maicii Domnului”¹, prima biserică ortodoxă românească construită în orașul Satu Mare, ne-a oferit prilejul, dar și datoria nobilă de a rememora trecutul acesteia, într-un necesar demers istoric, dar și ca omagiu adus ctitorilor și întemeietorilor primei parohii ortodoxe române din urbea noastră.

* Director, doctor în istorie, Muzeul Județean Satu Mare; e-mail: danielamuzeu@yahoo.com.

** Conservator, Muzeul Județean Satu Mare; e-mail: dianasabou@yahoo.com.

¹ Eveniment aniversat în anul 2022.

În demersul istoriografic și ergonomia cercetării am utilizat cu precădere documente inedite din fonduri arhivistice, mai ales cele din Arhiva Parohiei Ortodoxe „Adormirea Maicii Domnului” din Satu Mare. Prelucrarea științifică a acestor documente a avut ca bază de studiu primul *Istoric al bisericii*, întocmit de preotul militar Meletie Răuțu (Răuțiu în unele documente)², cel ce a deținut un rol esențial la reorganizarea și renașterea ortodoxiei sătmărene, prin: înființarea primei parohii ortodoxe din Satu Mare, înființarea primului protopopiat ortodox din oraș și zidirea primei biserici ortodoxe românești, cu jertfa și sprijinul armatei române.

De asemenea, informații deosebit de importante despre viața parohiei și demersurile foarte dificile întreprinse pentru construirea bisericii, ne oferă *Istoricul* întocmit, în anul 1973, de preotul protopop Ioan Țolescu, păstrat în Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Satu Mare³.

Sursele arhivistice complementare cercetate au fost cele din Arhivele Naționale ale României, Arhivele Ministerului de Externe, Serviciul Județean Bihor al Arhivelor Naționale, Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale, Serviciul Județean Satu Mare al Arhivelor Naționale, Arhiva Episcopiei Ortodoxe Oradea, Arhiva Episcopiei Ortodoxe a Maramureșului și Sătmărulei, presa locală și națională, diferite periodice interbelice și, desigur, publicațiile editate.

Încă de la început am considerat necesar a clarifica anumite aspecte legate de neconcordanța dintre diferitele datări privitoare la perioada construirii bisericii, precum și datele sfințirii și ale altor evenimente importante, dar și de grafia numelor preoților slujitori. Cercetând mii de documente, analizând și comparând mai multe surse arhivistice sau publicații editate, inclusiv presa vremii, putem oferi câteva clarificări referitoare la toate aceste aspecte.

Astfel, referindu-ne la perioada construcției bisericii, ținând cont de faptul că în anul 1937, deci în urmă cu 85 de ani, a fost turnată și sfințită fundația bisericii (printr-un ceremonial săvârșit de episcopul Nicolae Popovici)⁴, am considerat anul 1937 ca fiind anul nașterii, anul de bază al zidirii, de început al lucrărilor de construcție. Tot în anul 1937 au fost deja ridicate zidurile și construite inclusiv balcoanele interioare. De altfel, chiar și pe cele trei uși principale ale intrării în catedrală este inscripționat anul 1937. De asemenea, pe frontispiciul clădirii, este montată placa din marmură cu inscripția anilor 1937-1939.

În anul 1938 zidirea bisericii s-a finalizat, fiind ridicat și acoperișul, dar, în anii următori au fost efectuate numeroase alte lucrări interioare și exterioare⁵.

² Pr. Meletie Răuțu, *Istoricul înființării Parohiei Ortodoxă-Română Creștină din Satu Mare*, manuscris păstrat în Arhiva Parohiei Ortodoxe „Adormirea Maicii Domnului” Satu Mare.

³ Pr. Ioan Țolescu, *Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Satu Mare I*, pp. 1-10. Lucrarea se păstrează în Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Satu Mare.

⁴ „Gazeta Sătmărulei”, anul III, nr. 529, Satu Mare, 27 octombrie 1937, p.5; Arhiva Parohiei Ortodoxe „Adormirea Maicii Domnului” Satu Mare, *Condica de șantier; Istoricul înființării parohiei noastre cu diverse acte oficiale din anii 1919-1931*.

⁵ Arhiva Parohiei Ortodoxe „Adormirea Maicii Domnului” Satu Mare, *Registrul de activitate a șantierului pentru construcția bisericii, Procesul verbal de recepție*/19 octombrie 1939; Ioan Țolescu, *Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Satu Mare I*, p. 5.

În textul pisaniiilor inscripționate pe zidurile catedralei, dar și în unele texte din *Hrisoavele de sfințire sau târnosire*⁶, perioada de construcție a catedralei este menționată ca fiind 1936-1939. Precizăm faptul că anul 1936 se referă la anul în care a fost obținut oficial terenul pe care s-a construit biserica, de abia în 1936 fiind înscris în Cartea funciară, după ani de zile de piedici, de insistențe ale preoților slujitori și după numeroase procese juridice desfășurate la Tribunalul Satu Mare. Doar după înscrierea terenului în Cartea funciară au putut fi începute procedurile de licitații pentru efectuarea propriu-zisă a proiectului arhitectural, la care au participat opt arhitecți⁷.

În anul 1937 s-au finalizat licitațiile și s-a stabilit proiectul câștigător, zidirea efectivă începând la data de 6 august 1937, când s-a turnat fundația bisericii⁸. În anul 1939 s-a făcut recepția provizorie a lucrărilor, apoi, la 28 iulie 1940, a fost sfințită de preoții sătmăreni, dar fără participarea episcopului, într-o ceremonie restrânsă datorată războiului și pronunțării Dictatului de la Viena⁹, perioadă în care biserica s-a aflat mereu în pericolul distrugerii¹⁰. De abia în anul 1954 biserica a fost târnosită, așa cum reiese și din *Hrisovul* întocmit cu acel prilej.

Cercetând documentele păstrate în arhiva catedralei, respectiv: condicile și registrele de șantier, situațiile de lucrări și plățile efectuate, consemnate în registrele anuale, procesele verbale ale consiliilor parohiale, registrele jurnal sau *Cartea mare a bisericii*, am reușit să clarificăm multe din neconcordanțele privitoare la datele de construire, pictare, înzestrare, sfințire sau târnosire a bisericii¹¹.

Din cumulumul informațiile oferite de fondurile documentare cercetate, se poate afirma faptul că zidirea Catedralei „Adormirea Maicii Domnului” s-a făcut cu mult sacrificiu și trudă, inclusiv prin jertfa ostașilor români care au luptat în Primul Război Mondial și au eliberat Ardealul și Sătmarul, în aprilie 1919, constituind baza comunității ortodoxe din orașul Satu Mare, alături de funcționarii publici angajați de statul român pentru instaurarea administrației românești și realizarea unei coeziuni la nivel național. Pe această comunitate a renăscut și s-a dezvoltat apoi Ortodoxia în orașul, dar și în județul Satu Mare, după Marea Unire de la 1 decembrie 1918¹². Cu certitudine, Catedrala „Adormirea Maicii Domnului” a fost un adevărat bastion al ortodoxiei în această parte de țară, în care s-au cultivat valorile spirituale și identitare ale poporului român, secole întregi

⁶ Arhiva Parohiei Ortodoxe „Adormirea Maicii Domnului” Satu Mare.

⁷ „Gazeta Sătmarului”, an II, nr. 36, Satu Mare, 16 februarie 1936, p.4.

⁸ Daniela Bălu, Cristian Boloș, *Catedrala ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului” – prima biserică ortodoxă construită în orașul Satu Mare, după Marea Unire*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, XXXIV/II, Satu Mare, 2018, pp. 221-233.

⁹ „Conștiința română”, anul III, nr. 164, Satu Mare, 30 iulie 1940, p. 5; Serviciul Județean Bihor a Arhivelor Naționale, Fond *Episcopia Ortodoxă Română Oradea*, dosar nr. 462/1941, fila 82.

¹⁰ Arhivele Naționale ale României, Fond *Președinția Consiliului de Miniștri*, dosar 118/1941, *Raport asupra suferințelor Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureșului în urma arbitrajului de la Viena*, f. 69. Precizăm faptul că *Raportul* a fost întocmit de consilierul eparhial Ioan Rușdea, fostul preot și protopop de Satu Mare, ce a avut un rol deosebit de important la ridicarea Bisericii Ortodoxe „Adormirea Maicii Domnului” din Satu Mare.

¹¹ Arhiva Parohiei Ortodoxe „Adormirea Maicii Domnului” Satu Mare, *Colecția de documente, Acte parohiale*, 1920-1937.

¹² Pr. Meletie Răuțu, *Istoricul înființării Parohiei Ortodoxă-Română Creștină din Satu Mare*, pp. 1-3.

interzise, condamnate sau restricționate. De asemenea, putem afirma, tot pe baza documentelor istorice, că trei au fost oamenii care au militat, s-au zbatut în sensul real al cuvântului, implicându-se cel mai mult pentru tot ceea ce a însemnat construirea bisericii: pr. militar Meletie Răuțu, pr. Ioan Rușdea și Emil Tișcă. Au fost adevărații „eroi” ai acelor vremuri, ce s-au luptat ani de zile (aproape 16 ani!) cu toți cei ce s-au opus ca în Satu Mare să se construiască o biserică ortodoxă, iar fără insistențele lor, fără eforturile lor, fără perseverența acestor trei „Mari Oameni”, catedrala probabil că nu exista¹³.

Unul din intelectualii de frunte ai orașului, Emil Tișcă, directorul Băncii Românești (sucursala Satu Mare), în calitate prim-epitrop al bisericii ortodoxe „Adormirea Maicii Domnului”, s-a ocupat personal, atât de realizarea proiectului construcției, cât mai ales de gestionarea sumelor, întocmind rapoarte financiare detaliate, militând, cu abnegație, și implicându-se, cu multă dăruire, în lucrările de construcție a catedralei, donând generoasa sumă de 500.000 de lei, „valoarea unei frumoase case, precum și un candelabru, demn de splendidul edificiu”¹⁴. A fost cea mai mare sumă donată, Emil Tișcă fiind un generos *Mecena*, cel mai mare donator al acelor vremuri, dar și un mare iubitor al bisericii, un adevărat „protector al ortodoxiei”¹⁵.

În prezentul studiu, precum și în alte publicații, am utilizat termenul de „Catedrală”, deși în biserică nu a oficiat și nu oficiază în mod curent un arhiereu - episcop, iar Satu Mare nu este centru eparhial. Totuși, sătmărenii au numit-o „catedrală” încă din perioada în care doar se dorea și se milita pentru ridicarea ei, iar apoi, datorită construcției sale impozante, denumirea a rămas în mentalul colectiv până în ziua de azi. De asemenea, în *Hrisovul* așezat în Sfântul Altar, cu prilejul târnosirii, s-a folosit tot termenul de Catedrală: **„Ziditu-s-a această sfântă biserică - Catedrală, cu hramul Adormirea Maicii Domnului, ca cel dintâi lăcaș dumnezeiesc, ridicat pe seama credincioșilor ortodocși din orașul Satu Mare”**¹⁶.

Totodată, considerăm imperios necesară clarificarea afirmației pe care am făcut-o, potrivit căreia Catedrala „Adormirea Maicii Domnului” este prima biserică ortodoxă românească construită în orașul Satu Mare. Această afirmație se bazează pe atestarea documentară a bisericii, confirmată de izvoarele arhivistice și sursele editate. Nu deținem informații, bazate pe documente istorice scrise, care să ateste documentar existența unei alte biserici ortodoxe românești, în orașul Satu Mare, zidită înaintea bisericii „Adormirea Maicii Domnului”.

¹³ Cristian Boloș, Daniela Bălu, Viorel Câmpean, Voicu Șichet, Radu Șimonca, Natalia Boloș, Diana Kinces, *Monografia Catedralei Ortodoxe „Adormirea Maicii Domnului” din municipiul Satu Mare*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2022, p. 66.

¹⁴ Muzeul Județean Satu Mare, Colecția de documente, *Caiet testamentar Emil Tișcă*, nr. inv. MO 30.147, ff. 47-48. Vezi și Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, *Caiete liberale sătmărene – I – Emil Tișcă (1881-1965)*, Editura Argonaut/Editura Muzeului Sătmărean, Cluj-Napoca, Satu Mare, 2013.

¹⁵ *Ibidem*, p. 86.

¹⁶ Arhiva Parohiei Ortodoxe „Adormirea Maicii Domnului”, Copia *Hrisovului* este expusă în Muzeul „Justinian Arhiepiscopul”, pe care l-am organizat în Catedrala „Adormirea Maicii Domnului”, fiind sfințit la data de 16 august 2020, de Preasfinția Sa Iustin, Episcop al Maramureșului și Sătmăruului, și de Preasfinția Sa Timotei Sătmăreanul, Arhiereu Vicar.

Sursele istorice cercetate, precum și dezbaterile avute cu specialiștii în domeniu, relevă existența unei comunități ortodoxe eterogene în perioada Evului Mediu, dar nu în Satu Mare, ci în Mintiu. Este îndeobște cunoscut faptul că Satu Mare (Zathmar) și Mintiu (Németi) au fost două orașe diferite până în anul 1712, unificarea lor într-un singur oraș, Satu Mare (Szatmár-Németi), având loc la 29 decembrie 1712, legiferată de Dieta de la Pozsony (Bratislava) în 1715, iar statutul de oraș liber regal i-a fost acordat de regele Carol al III-lea de abia la 2 ianuarie 1721¹⁷.

În ceea ce privește comunitatea ortodoxă din Mintiu, sursele arhivistice și publicațiile editate arată faptul că era vorba despre o comunitate alcătuită, în principal, din negustori „greci și sârbi”, macedo-români, dar și din etnici ruteni și români. Negustorii au ajuns în Mintiu după ce, în anul 1661, Oradea a fost invadată de turci, „grecii și sârbii neaderăți la biserica unită”, mutându-se în Mintiu (Némethy)¹⁸.

Cine sunt acești „greci” care apar în documentele din a doua jumătate a veacului al XVII-lea și în primele decenii ale celui următor, dispărând apoi cu desăvârșire? Sub cuvântul „grec”, cancelariile regale, cea maghiară în cazul nostru, înțelegeau, de obicei, pe toți cei care aparțineau religiei ortodoxe. Este cazul celebrei proclamații a mitropolitului Kievului, făcută în 5 martie 1440, în cetatea Budei, proclamând unirea celor două biserici, unde se explicitează clar că prin greci se înțelegeau „rutenii, sârbii și românii și alte neamuri creștine”, „quam Latini, ita et Greci omnesve ii, qui ad sanctam oecumenicam ecclesiam Constantinopolitanum pertinent, scilicet Rutheni et serbi et valachi et aliae christianae gentes”¹⁹. Este drept că, trei ani mai târziu, regele Vladislav dă, în 22 martie 1443, un privilegiu pentru clerul ortodox, numindu-l „Grecus Ruthenorum”, adică cei ce foloseau limba slavonă, prin care le acorda libertățile și drepturile bisericii romane²⁰.

La 1 iulie 1667, Leopold I acordă un privilegiu negustorilor „greci” („pro talis graeci ritus negotiatoribus”) din orașele Satu Mare și Mintiu („Zathmar et Zathmar Nemety”), prin care le conferea drepturi și libertăți extinse, precum și liberul exercițiu al religiei, impunându-le, însă, condiția unirii cu Biserica Catolică, iar preotul lor să stea sub jurisdicția episcopului greco-catolic de Mukacevo²¹.

¹⁷ Bujor Dulgău, *Domeniul orașului Satu Mare în secolul XVII – mijlocul secolului XIX*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, XI-XII, Satu Mare, 1994-1995, pp. 142-143.

¹⁸ Sarkadi Nagy Mihály, *Szatmár-Németi szabad királyi város egyházi és polgári története*, Szatmár, 1860, pp. 101-103; Imola Kiss, Daniela Bălu, *Casa Domnului, casa omului. Catalogul arhitecturii religioase din județul Satu Mare*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2000, p. 119.

¹⁹ Viorel Ciubotă, Liuba Horvat, Mikhailo Delegan, *Biserica „Sfântul Nicolae” din Mintiu - Satu Mare: istorie și contemporaneitate*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare – Ujgorod, 2010; Iulian-Mihai Damian, *Unire religioasă și societate creștină în regatul Ungariei la mijlocul secolului XV*, în „Crisia”, XXXVIII, Oradea, 2008, p. 53.

²⁰ *Ibidem*, p. 55.

²¹ Gheorghe Ciuhandu, *Comercianții „greci” în părțile ungurene și în special în ținutul Aradului*, în „Omagiu Fraților Lapedatu”, București, 1933, pp. 232-233; Blanka Sidonia Gorun, *Două privilegii imperiale din secolul al XVII-lea referitoare la „grecii” din Satu Mare*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, XVII-XXI/II, Satu Mare, 2000-2004, pp. 41-43.

Pentru epoca precizată, nu deținem documente care să ateste cu certitudine existența unei biserici ortodoxe în Mintiu, sau a unei biserici ortodoxe românești în orașul Satu Mare²². O sursă edită, ce prezintă istoricul bisericilor din orașul Satu Mare, cartea lui Sarkadi Nagy Mihály, *Szatmár-Németi szabad királyi város egyházi és polgári története*, publicată în 1860, arată că în Evul Mediu, în anul 1681, în Mintiu exista un preot cu numele Mihai, fără să se precizeze confesiunea, numele său fiind scris pe un *Triodion*²³, dar neatestat și în alte documente. Autorul nu precizează și nu prezintă niciun document care să ateste existența unei biserici ortodoxe și nicăieri nu precizează că ar fi existat o biserică ortodoxă românească. Și în *Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Satu Mare II* (azi Catedrala greco-catolică „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril”²⁴), întocmit de preotul Viorel Lostun, s-a apelat la aceeași sursă, cartea lui Sarkadi Nagy Mihály, fără a se atesta documentar existența unei biserici ortodoxe românești, din lemn sau din zid, în Satu Mare sau Mintiu, preotul Lostun afirmând: „păcatul stă în lipsa de documente”²⁵.

De asemenea, istoricul Viorel Ciubotă semnală prezența unui episcop ortodox ce moare pe zidurile cetății Satu Mare („castrum Zothmar”), în anul 1605. În cartea *Biserica „Sfântul Nicolae” din Mintiu. Istorie și contemporaneitate*, dr. Viorel Ciubotă preciza numele a doi preoți: popa Mihai, în anul 1682, scris pe un *Triodion* aparținând bisericii din Mintiu, iar, în 1685, Dumitru Monasterli, preot în Mintiu, căruia, în 11 martie 1688, Dosoftei, marele mitropolit al Moldovei, îi dăruia volumul doi al cărții sale, *Viața și petrecerea sfinților*, tipărită în anul 1682 („protosinghelului Dimitrie al Săcmarului și Ardealului”). Apoi, dr. Viorel Ciubotă pune întrebarea: „Unde se afla biserica unde slujeau acești preoți? Sunt întrebări care acum rămân fără răspuns”²⁶, concluziona cercetătorul.

Și Sarkadi Nagy Mihály îl menționează pe preotul Monasterly Demeter (Demetrius), în 1685, tot în Mintiu. Pe vremea păstoririi acestuia s-au iscat neînțelegeri între localnici și noii veniți, aceștia din urmă fiind împiedicați de băștinași atât în construirea bisericii, cât și în exercitarea religiei²⁷. Istoricul Hodinka Antal scrie că, în anul 1685, comunitatea „grecească” sătmăreană a primit dreptul de a-și ridica biserică, dar în nicio publicație nu s-a afirmat cu certitudine unde se afla aceasta sau dacă era biserică ortodoxă. Probabil că se afla în Mintiu, deoarece documentele vorbesc că atunci când locuitorii au început să

²² Ștefan Lușă, *Vechea episcopie a Sătmărului*, în „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 5-6, 1938; Viorel Ciubotă, Diana Iegar, *Istoria episcopiei ortodoxe de Satu Mare*, în „Candela Sătmărului”, anul I, nr. 3, Satu Mare, mai 2009.

²³ Sarkadi Nagy Mihály, *Szatmár-Németi szabad királyi város egyházi és polgári története*, Satu Mare, 1860, pp. 99-101; Viorel Ciubotă, Liuba Horvat, Mikhailo Delean, *op. cit.*, p. 16.

²⁴ Termenul de „catedrală” utilizat de comunitatea locală sătmăreană, precum cazul „catedralei” ortodoxe.

²⁵ Viorel Lostun, *Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Satu Mare II*, p. 10. Fond Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Satu Mare.

²⁶ Viorel Ciubotă, Liuba Horvat, Mikhailo Delean, *op. cit.*, p. 16.

²⁷ Sarkadi Nagy Mihály, *op. cit.*, pp. 99-101.

construiesc biserica nouă, din piatră, cea veche, din lemn, era în stare de ruină. Așadar, dacă ținem seama că avea circa 50 de ani, este explicabilă degradarea ei.

Potrivit cercetărilor făcute de istorici precum Ovidiu Ghitta²⁸ sau Viorel Ciubotă, privitoare la bisericile din comitatul și orașul Satu Mare (inclusiv în Arhiva Episcopiei Greco-Catolice de Mukacevo, Ucraina), se cunosc date despre biserica de lemn „Sfântul Nicolae” din Mintiu, biserică greco-catolică, sfințită de episcopul Iosif de Camellis, în 4 mai 1690, care declara: „am consacrat biserica grecilor Sfântul Nicolae...”²⁹. Era o biserică comună a grecilor, sârbilor, românilor și rutenilor, slujindu-se în limba greacă, iar, mai apoi, în limba rusă.

Biserica „Sfântul Nicolae” din zid, a fost construită prin contribuția credincioșilor, cândva în intervalul 1752-1758, probabil lângă cea din lemn, fiind finalizată în anul 1772.

Lucrurile s-au desfășurat la fel și la construcția bisericii greco-catolice „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril” din Satu Mare, zidită, încă de la început, din cărămidă. Biserica a fost ridicată tot prin contribuțiile credincioșilor (în bani și muncă), începând de prin anii 1796-1797 și terminată abia în anul 1807, când a fost sfințită, devenind parohie de sine stătătoare, despărțindu-se definitiv de Parohia „Sfântul Nicolae” din Mintiu.

Este biserica unde a slujit renumitul cărturar Petru Bran (protopop greco-catolic), cel dintâi profesor de limba română din oraș, precum și alte personalități celebre din istoria Sătmăruului: Ioane Marcu, pr. dr. Vasile Lucaciu, pr. Constantin Lucaciu ș.a.

Desigur, există ipoteze conform cărora, dacă în Evul Mediu, în Mintiu a existat o comunitate ortodoxă și preot ortodox, ar fi existat și o biserică ortodoxă. Dar, și prezumții ce susțin posibilitatea ca preotul și comunitatea ortodoxă să se fi rugat într-o capelă sau într-o casă, oricum un alt spațiu, însă nu într-o biserică atestată documentar. Chiar dacă ar fi existat o biserică ortodoxă, aceasta nu a aparținut doar românilor, ci „grecilor” negustori, rutenilor și românilor. Prin urmare, dacă a existat o biserică ortodoxă, aceasta nu a fost românească, nu se știe unde a fost construită și nu deținem date privind atestarea ei documentară. Dar, *sine ira et studio*, vom primi cu recunoștință documentele care atestă existența unei alte biserici ortodoxe românești zidită în orașul Satu Mare, înaintea bisericii „Adormirea Maicii Domnului”.

În acest an aniversar, la data de 28 august 2022, la împlinirea a 85 de ani de la zidirea Catedralei „Adormirea Maicii Domnului”, într-o sărbătoare ce a constituit un adevărat regal al ortodoxiei sătmărene, a fost sfințit Monumentul „Biserica și Armata română”³⁰, o adevărată bijuterie sacră realizată în bronz de sculptorul Radu Ciobanu. Preoții slujitori, Consiliul Parohial și inimoșii credincioși ai parohiei și-au exprimat dorința de a ridica un monument omagial, drept recunoștință adusă ctitorilor catedralei, onorând cu grațitudine jertfa armatei

²⁸ Ovidiu Ghitta, *Nașterea unei biserici. Biserica greco-catolică din Sătmăr în primul ei secol de existență (1667-1761)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2001.

²⁹ Viorel Ciubotă, Liuba Horvat, Mikhailo Delean, *op.cit.*, p. 16.

³⁰ Sfințit de P. S. Timotei Sătmăreanul, Arhiepiscop Vicar al Maramureșului și Sătmăruului.

române, ce a contribuit definitiv la construirea bisericii, implicit la înflorirea valorilor Bisericii Ortodoxe strămoșești în orașul Satu Mare.

Monumentul, având forma unei cruci cu simboluri brâncovenești, de o frumusețe impresionantă, reflectă într-un tot unitar, ca într-o SFÂNTĂ TRINITATE, cele trei elemente care au constituit și constituie istoria îngemănată a catedralei: hramul „Sfinții Martiri Brâncoveni” (al doilea hram), detaliile arhitecturale brâncovenești și Armata română. De asemenea, monumentul simbolizează profund JERTFA TRIADEI, pe care s-a construit temelia catedralei și temelia României: BISERICA, ARMATA, POPORUL.

Considerată încă de la zidirea ei o „bijuterie arhitecturală”, Catedrala „Adormirea Maicii Domnului” a constituit un adevărat bastion al ortodoxiei sătmărene, dar, mai ales, un nucleu de rezistență națională, creștin-ortodoxă, în această parte de țară, cu o istorie zbuciumată, în care identitatea națională românească s-a aflat sute de ani sub pericolul dispariției. Parcursul celor 85 de ani, nu de puține ori anevoios, confirmă dorința ctitorilor și menirea acestui locaș sfânt: „O Biserică în care să ne cultivăm nu numai sentimentul religios, dar și o limbă curat românească. Fericit acel român care ne întinde o mână de ajutor folositoare nu nouă pribegilor trecători, ci întregului neam românesc, căci o biserică impunătoare în Satu Mare este menită a întruni în sine toate însușirile unui focar de cultură curat românească și va fi sortită a avea un multiplu rol: de lăcaș de închinare, de școală înaltă, de Ateneu și Academie Națională, cultivatoare a tot ceea ce este ortodox în creștinism și a tot ceea ce este ortodox în românism, în simțire și în graiul întregului neam românesc”³¹.

Atestările și documentele privitoare la istoria catedralei pot fi lecturate și în prima *Monografie a Catedralei Ortodoxe Adormirea Maicii Domnului*³², publicată tot în contextul istoric al anului 2022, UN AN ANIVERSAR DEOSEBIT AL ORTODOXIEI SĂTMĂRENE, când s-au împlinit:

- 100 de ani de la începerea demersurilor de zidire a primei biserici ortodoxe românești din Satu Mare - 1922.

- 100 de ani de la înființarea primei corale ortodoxe în orașul Satu Mare, corala Parohiei Ortodoxe „Adormirea Maicii Domnului” - 1922.

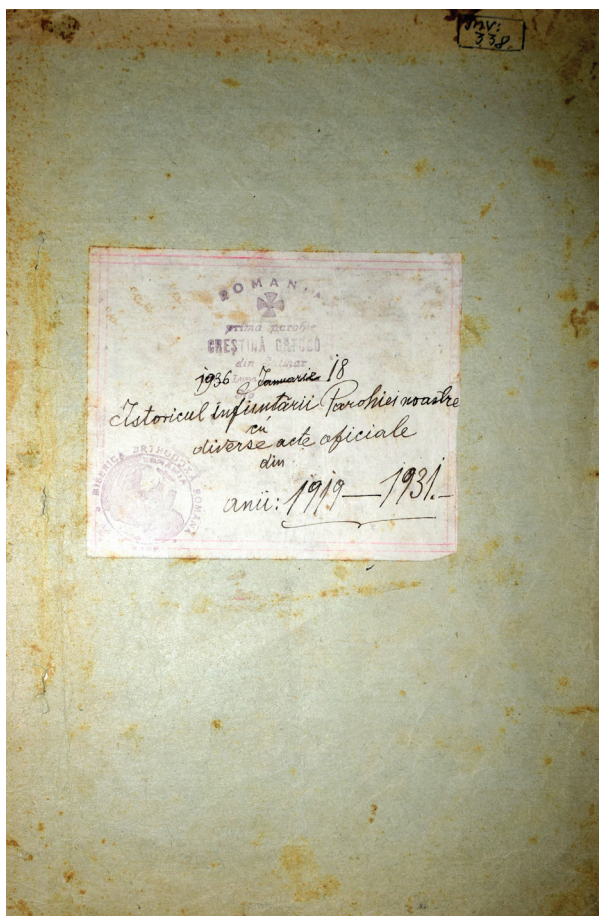
- 85 de ani de la zidirea Catedralei - 1937.

Președintele Academiei Române, academicianul Ioan Aurel Pop, sintetiza acest parcurs istoric al ortodoxiei sătmărene, respectiv al Catedralei Ortodoxe „Adormirea Maicii Domnului”, prin gândurile intitulate generos - „Prinos”-, publicate în prefața *Monografiei*: „Nu întotdeauna lucrurile se împlinesc toate la

³¹ Arhiva Parohiei Ortodoxe „Adormirea Maicii Domnului”, dosarul *Actelor parohiale ortodoxe din Satu Mare pe anul 1922*, file nenumerate; PORSM, Ioan Țolescu, *Istoricul Parohiei Ortodoxe Române Satu Mare I*, p. 4. Procesul verbal al Consiliului Parohial, p. 5. Vezi și Daniela Bălu, *Catedrala Ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului”. 75 de ani de la construire*, în „Eroii Neamului”, anul IV, nr.1 (10), Satu Mare, martie 2012, p. 8.

³² Cristian Boloș, Daniela Bălu, Viorel Câmpean, Voicu Șichet, Radu Șimonca, Natalia Boloș, Diana Kinces, *Monografia Catedralei Ortodoxe „Adormirea Maicii Domnului” din municipiul Satu Mare*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2022.

timpul lor. Am scris mult despre interdicția de odinioară pentru românii de demult din Transilvania și Ungaria de a-și ridica locașuri creștinești, mai ales de piatră și de zid și mai ales în orașe. Iar unde nu te poți închina după rânduiala Domnului, unde nu te poți boteza, cununa, îngropa în rosturile bisericii tale, nici nu poți trăi trai cuminte și smerit. Această interdicție a făcut ca în multe dintre orașele Transilvaniei (provincie privită în sens larg) românii să nu-și poată ridica biserici de rit răsăritean sau bizantin (mai ales ortodoxe, dar, uneori, și greco-catolice) - cu precădere în centrele istorice (*intra muros*) ale acestor orașe - decât abia după Marea Unire. Așa s-a întâmplat și la Satu Mare, unde prima biserică ortodoxă românească a fost zidită abia în anii 1937-1938”³³.

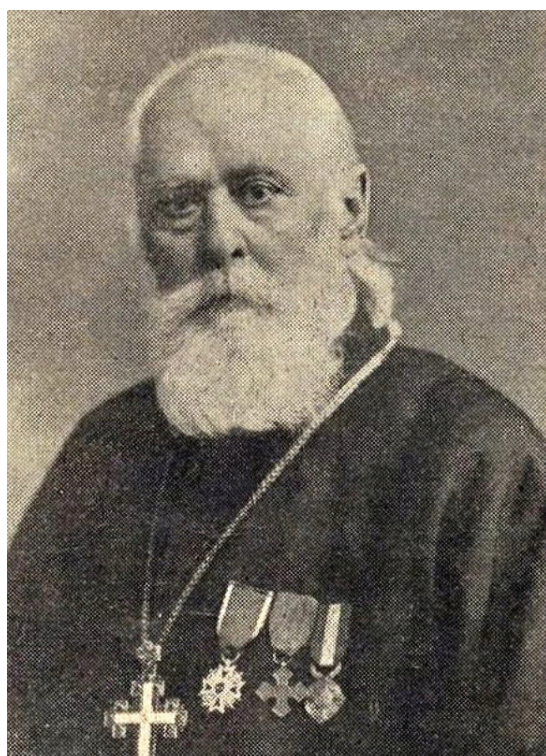


Istoricul înființării Parohiei Ortodoxe „Adormirea Maicii Domnului”,
cu diverse acte oficiale, 1919-1931.

³³ Ioan Aurel Pop, *Prinos*, în Cristian Boloș, Daniela Bălu, Viorel Câmpean, Voicu Șichet, Radu Șimonca, Natalia Boloș, Diana Kinces, *op. cit.*, p.13.



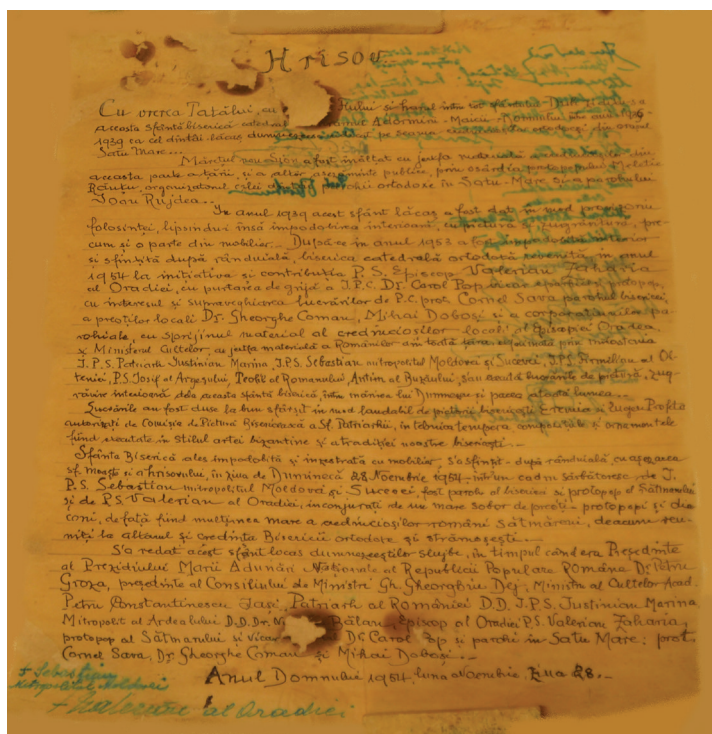
Ștampila Bisericii Ortodoxe „Adormirea Maicii Domnului”, 1922.



Meletie Răuțu, preot militar,
primul protopop ortodox al Sătmăruului.



Biserica Ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului”, 1940.



Hrisovul de tânosire a Bisericii Ortodoxe „Adormirea Maicii Domnului”,
28 noiembrie 1954.



Monumentul „Biserica şi Armata Română”, ridicat cu ocazia aniversării a 85 de ani de la zidirea Catedralei Ortodoxe „Adormirea Maicii Domnului” din Satu Mare.

UNIVERSITATEA DE VARĂ „IAVNEH” – ORADEA, 1946

Diana IANCU*

Abstract: *The “Iavneh” Summer University – Oradea, 1946. In this paper, we present the 1946 “Iavneh” Summer University, held in Oradea and organized by the Jewish Democratic Committee of Oradea. Through this project, the Committee intended to foster the Jewish-specific moral integrity of young Jewish survivors of the Holocaust, as well as to reveal the social, political, and spiritual situation of Jewish people in Romania. The program included courses both on general and Jewish-specific cultural, political, social, economic, and educational topics.*

Keywords: *Oradea, Jewish Democratic Committee, Alexandru Șafran, Octavian Rappaport.*

Comitetul Democratic Evreiesc din Oradea, înființat în luna decembrie 1944, a organizat o universitate de vară pentru tinerii supraviețuitori ai Holocaustului. Perioada de desfășurare a fost cuprinsă inițial între 10 august–2 septembrie 1946¹, ulterior a fost stabilită în perioada 20 august–10 septembrie. Evenimentul, cunoscut sub numele de „Universitatea Populară de Vară” cuprindea în program organizarea unor cursuri axate pe probleme cu caracter general și cu caracter evreiesc, cultural, politic, social, economic și educațional².

În desfășurarea programului era cuprinsă și „Săptămâna artelor”. Au fost invitați artiștii: Petre Ștefănescu-Goangă, Dinu Bădescu, Lucia Bercescu, N. Alexandrescu, Sylvia Feller, Beata Fredanov, Niki Atansasiu și G. Storin.

Menționăm câteva dintre subiectele abordate de conferențieri. Leopold Filderman prezenta lucrările: „Karl Marx – Viața și opera” și „Marxism și naționalitate”³. Ministrul Z. Sărățeanu urma să susțină lucrările: „Permanențe evreiești” și „Momente istorice hotărâtoare în viața evreiască”. Totodată, felicita Comitetul Democratic Evreiesc din Oradea pentru inițiativa de a organiza o asemenea activitate culturală pentru tineretul „cel mai obijduit din țară”.

L. Steinsfeld, secretarul general adjunct al Federației Uniunilor de Comunități Evreiești din România, avea să prezinte lucrările: „Politica muncii” și „Restraticare”.

* Muzeograf, doctor în istorie; Muzeul Țării Crișurilor Oradea – Complex Muzeal;
e-mail: iancudiana@yahoo.com

¹ Despre acest subiect a scris cercetătoarea Anca Oltean în teza de doctorat *Istoria evreilor din România și Ungaria (1945–1953) în istoriografia română și maghiară*, Oradea 2013. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3259122, accesat la data 28.09.2022.

² Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (în continuare, ACNSAS), Fond Comitetul Județean al Comunității Democratice Evreiești, Bihor - Oradea, dos. 3/1946, f. 111.

³ *Ibidem*, f. 274.

Avocatul David (Dadu) Rosenkranz a confirmat susținerea conferințelor: „Regimul juridic de ieri și de astăzi al populației evreiești din România” și „Orientarea politică a populației evreiești”.

Rabinul dr. Roses Mosen a răspuns invitației Comitetului Democratic Evreiesc, menționând că va vorbi tinerilor despre „Principii de dreptate socială în Biblie” și despre „Hillel⁴ și filosofia sa”.

Din partea Ministerului Artelor, Direcțiunea Generală a Teatrelor a confirmat susținerea a trei conferințe despre: „Teatrul poporului”, „Anatole France” și „Artele, literale și politica”.

Un alt invitat a prezentat următoarele subiecte: „Rassă și Rassism”, „Reconstruirea și productivizarea populației evreiești”, „Medicină și igienă socială”⁵.

La 2 august 1946, profesorului Miron Miculescu i se trimitea o invitație pentru susținerea unei prelegeri cu titlul: „Apariția omului pe pământ – de la omul primitiv la homo sapiens”⁶.

Partidul Social Democrat a delegat pentru a participa la conferință pe ministrul Educației Naționale, Ștefan Voitec, pe Rădăceanu, Tudor Ionescu, Leopold Fildermann, S. Emil, B. Solomon, Paul Teodorescu și George Silviu⁷.

Au fost invitați și ministrul Educației și președintele Consiliului de Miniștri (cărui i se cerea acordarea unei subvenții de 15.000.000).

S-au avut în vedere și pregătirile de ordin material. Astfel, ținând cont de faptul că tinerii care urmau să participe la Universitatea de Vară trebuiau să fie cazați de Comitetul Democratic Evreiesc din Oradea, Octavian Rappaport, solicita respectuos, la data de 12 iunie 1946, domnului ministru al aprovizionării, acordarea unui ajutor care consta în: 4.000 kg făină, 600 kg zahăr și 300 litri untdelemn.

S-a cerut sprijin și ministrului Naționalităților. Totodată, era rugat să intervină pe lângă ministrul Comunicațiilor, pentru a acorda 75% reducere la C.F.R. pentru participării la cursurile universității și conferențării respectivi.

La data de 15 iulie 1946, președintele comitetului de organizare, Octavian Rappaport, a trimis o adresă către Executiva Sionistă din România în care a solicitat înscrierea unui număr de 10 tineri la Universitatea de Vară „Iavneh” și acordarea unui interviu cu privire la organizarea acestui eveniment cultural în Oradea.

Organizatorii au trimis o adresă către Ministerul Informațiilor, Direcțiunea Cinematografelor, în care solicitau sprijinul pentru o reușită cât mai bună a evenimentului. Se cerea prezența unui operator la deschiderea festivă, ce urma să aibă loc la data de 20 august 1946, în sala Teatrului Municipal din Oradea, în

⁴ Hillel a trăit între anii 110 î. Ch. și 10 d. Ch.. Este considerat una dintre personalitățile cele mai importante ale istoriei evreiești. A contribuit la elaborarea Mishnei și a Talmudului și a pus bazele unei școli care îi purta numele.

⁵ ACNSAS, Fond *Comitetul Județean al Comunității Democratice Evreiești, Bihor-Oradea*, dos. 3/1946, ff. 292-302.

⁶ *Ibidem*, f. 350.

⁷ https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3259122.

prezența reprezentanților Guvernului, Academiei Române, Universității și a altor instituții culturale.

S-a constituit o comisie specială pe lângă Comitetul Central, însărcinată cu organizarea Universității de Vară, formată din membrii: Sandu Lieblich; Av. Streissfeld și Av. Goldhamer. Comisia avea următoarele atribuții:

- trimiterea a 50 de tineri la cursurile de la Oradea;
- redactarea unor anunțuri și articole cu privire la Universitatea de Vară și publicarea lor în ziarele din București;
- a ține evidența conferențiarilor și data fixată pentru prelegere;
- a trimite circulare tuturor C.D.E. cu privire la desfășurarea evenimentului;
- difuzarea materialului de propagandă care urma să se trimită din partea C.D.E. din Oradea.

În cadrul ședinței ținute în data de 14 iunie 1946 de Consiliul Frontul Național Democrat, Metzler Maur, reprezentantul Comitetului Democratic Evreiesc din Oradea, a prezentat programul Universității Populare de Vară. În prima parte a programului erau așteptate personalități din „viața literară și a artelor” din București. În a doua parte urma să se predea chestiunea iudaică. Erau așteptați aproximativ 120 de participanți⁸.

Introducem în circuitul științific un document semnat de Octavian Rappaport (Ottó Rappaport), cu privire la rolul culturii. Autorul pune accentul pe valori precum libertate, egalitate, toleranță. Atribuie culturii rolul de liant între popoare.

La invitația primită de a participa la eveniment, cu părere de rău rabinul șef al comunităților evreiești din România, dr. Alexandru Șafran, răspundea următoarele: „Domnule Președinte, Regret că nu pot lua parte, așa precum mi-am propus, la deschiderea Universității populare Iavneh. Fiindcă nu pot ține prelegerea inaugurală, așa cum am făgăduit, vă rog să binevoiți a da cetire considerațiunilor alăturate despre Iavneh, al cărui frumos nume l’ați adoptat”.

Potrivit documentului, reprodus la anexe, rabinul dr. Alexandru Șafran relevă rolul deosebit de important al Torei, care asigură dăinuirea lui Israel. Totodată, evocă personalitatea învățatului Rabbi Iochanan ban Zaoai. Acesta a deschis un centru spiritual al Iudaismului la Yavneh. O sarcină principală a acestui centru era reorganizarea comunității evreiești după transformările cauzate de distrugerea Templului⁹.

Organizatorii au consemnat în programul Universității de vară „Iavneh” atitudinea lui Rabbi Iochanan ban Zaoai (Rabban Yohanan ben Zakai), față de împăratul Vespasian. După cucerirea Templului de către romani, la curtea împăratului Vespasian a apărut Rabbi Iochanan ban Zaoai care a solicitat să i se dea orașul Yavneh, deoarece dorea să clădească o Universitate. Rabban Yohanan ben Zakai a fost una dintre cele mai luminate minți ale Talmudului. Se spunea despre Rabban Yohanan ben Zakai că nu a lăsat nimic necitit, Scriptura și Mishna

⁸ ACNSAS, Fond Comitetul Județean al Comunității Democratice Evreiești, Bihor - Oradea, dos. 3/1946, f. 344.

⁹ Hedwig Hahle, *Ebrei e cristiani in dialogo. Un patrimonio comune da vivere*, Paoline editoriale Libri, Milano, 2001, p. 112,

și Ghemara, Halakhot și Agadot, fiecare particularitate a Torei, fiecare adnotare, analogii, calculări ale calendarului etc.¹⁰.

Prin organizarea acestui eveniment de anvergură, Comitetul Democratic Evreiesc dorea să arate lumii faptul că poporul evreu trăiește. După toate suferințele îndurate, poporul evreu nu și-a pierdut credința în om, cultură și progres. Scopul Universității de vară a fost să sprijine integritatea morală a tinerilor evrei și să facă cunoscută situația socială, politică și spirituală a evreilor din România¹¹.

Evenimentul a fost promovat și în presa vremii. În numărul 16644 din 21 august 1946 al ziarului „Adevărul” („Adeverul”) sunt consemnate câteva date cu privire la organizarea evenimentului: „La Oradea are loc azi deschiderea festivă a Universității populare de vară „Iavneh”, organizată de comitetul democrat evreesc, în scopul realizării unei unități de cultură a evreimii democrate din România. Vor lua cuvântul la deschidere d-nii: șef rabin Al. Șafran, maior D. Levy, care aduce salutul Comisiei Aliate de Control și alții. Cursurile universității populare de vară se vor încheia la 10 Septembrie”¹².

Au fost prezenți 27 de conferențieri, care au ținut în total 36 de conferințe. Au participat 87 de tineri din București, Cluj-Napoca, Sighet, Baia Mare, Satu Mare, Arad, Timișoara și Târgu Mureș. Acestora li s-a alăturat în jur de 50-100 de tineri din Oradea. Evenimentul a fost organizat pentru a consolida legătura între tinerii evrei.

ANEXE

1

„Cultura în slujba popoarelor”

Octavian Rappaport (Ottó Rappaport)

În cursul istoriei nicicând dărmătorii nu au reclădit nimic, ci exclusiv supraviețuitorii care au scăpat de sub ruine. Pentru ce? Pentru că supraviețuitorii aveau interes să reclădească și pentru că ei au suferit cel mai mult, ei vor fi constructorii cei mai credincioși și mai devotați ai lumii noi. Și după dezastrul mondial din urmă, muncitorimea care a suferit mai mult, a început ca dintâi să refacă căile ferate stricate și fabricile dărmate.

Dar războiul din urmă n-a ruinat numai căile ferate și fabrici, ci și suflete pe care le-a învrăjbit și înstrăinat rău de tot. Reclădirea dărmăturilor economice a început, dar sufletele, sfărâmate de explozibilele urei, zac încă tot în ruine.

Se pare că noi evreii avem istorica datorie de a începe reclădirea sufletelor,

¹⁰ Amos Oz și Fania Oz-Salzberger, *Evreii și cuvintele*, trad. și note: Ioana Petridean, Editura Humanitas Fiction, București, 2012, p. 25.

¹¹ ACNSAS, *Fond Comitetul Județean al Comunității Democratice Evreiești, Bihor-Oradea*, dos. 3/1946, ff. 417-418.

¹² „Adevărul” („Adeverul”), 1946, nr. 16644.

mai întâi fiindcă noi avem interes vital că mai mult să nu existe deosebire între om și om, apoi fiindcă noi am simțit mai mult loviturile urei și deci, noi suntem mai chemați să ridicăm punte peste prăpăstiile deschise de această urâtă patimă.

Înșii, clase sociale și popoare, dacă vor să creeze ceva durabil trebuie să aibă mereu trează conștiința chemării, a misiunii lor, chiar dacă ea le cere jertfă și suferință.

Pentru că înfăptuirea ideii nu se poate fără jertfă. Nu ajunge, cum spune Romain Rolland, că adevărul și idea să existe, ci se cere ca să trăiască și să se afirme. Iar o idee trăiește și se afirmă prin jertfele aduse de dragul ei.

Toți care în cursul istoriei – înși, clasă socială sau popoare – au creat locuri de seamă, au adus și jertfe grele. Calea jertfei e calea grandoziei, a nemuririi. Cristos fără Golgota, Giordano Bruno fără rug, Galilei fără arest, Robespierre, Danton și Marat fără ghilotină, eroii revoluției fără sânge, n-ar fi devenit ceea ce au devenit.

Evreimea de milenii merge pe calea jertfelor. Spiritualitatea și cultura evreiască totdeauna, de la Profet și Apostoli, până la Ilea Erenburg, a stăruit pentru drepturile omului. Cultura evreiască nicicând n-a renegat progresul și omenirea, nici când n-a scos la mezat valorile ei.

A fost o cultură imparțială, dreaptă, progresistă.

În războiul antifascist, spiritualitatea evreiască, alături de elementele de progres ale celorlalte popoare, a luptat cu puterea ideii împotriva întunecatorilor forțe ale agresiunii. Pentru libertatea omului și a spiritului omenesc. Fasciștii au răpit înșilor și popoarelor aceste libertăți. Ei știau că numai așa pot stăpâni, dacă spoleiază omenirea de cultură.

Când aud de cultură, zicea Goebbels [Joseph Goebbels, ministrul propagandei în regimul nazist al lui Hitler] îmi vine să trag cu revolverul. Cultura, învăța Hitler, răpește omului puterea de voință. Omul trebuie eliberat de boala milei și a conștiinței.

Întreg sistemul de educație nazist tindea să desființeze libertatea de gândire a maselor. Exterminarea culturii era cel mai vital interes al fascismului. Numai astfel putea el să amestece în războiu oameni și popoare cu interese și soartă identice.

Ruinele pricinuite în sufletele oamenilor de canibalii vrăjmași culturii dăinuiesc încă: cuiburile de infecție există și persistă. Numai prin o cultură, tolerantă, liberă se poate restatornici pacea sufletelor. Adevărata pace trainică nu se încheie pe hârtie, ci în suflete, instruind, luminând, convingând neîncetat și cu devotament masele induse în eroare de speculațiuni și șarlatani, prin cultură trebuie să începem refacerea sufletelor. Și noi pornim la drum cu toții reconstructorii.

Noi, martorii scăpați din ghearele morții, din mâinile pline de sânge ale ucigașilor fasciști, vrem prin cursurile Universității de vară ce se vor ține la Oradea de la 1 până la 25 august sub egida Comitetului Democrat Evreiesc, să aducem întâia pietricică a podului menit să apropie și să înfrățească popoarele în operele de reconstrucție.

La această Universitate de vară, cei mai renumiți profesori ai țării, personalitățile proeminente ale vieții literar-artistice și politice vor ținea lecții dând astfel prilej ca, într-o atmosferă amicală, să ne cunoaștem problemele și năzuințele reciproce, în cele din urmă identice.

Ne simțim ca ostașul greu rănit care după asalt, între mormane de morți, zace într-un loc de sânge și își ridică mână, să dea semn de viață și să îndemne totodată și pe cei ce, eventual, mai au între înșii o fărâamă de suflet.

După marele asalt, cu trupuri și suflete însângerate, și noi zăcem între morții noștri. Prin Universitatea de Vară de la Oradea, ne ridicăm mâna, dând semn de viață și chemând la noi și pe ceilalți răniți. Noi ne dăm seama că și alte popoare zac rănite de moarte pe câmpul de luptă. Fiindcă ne dăm seama însă că vrajmașul care ne-a pricinuit rănilile, e comun, că suferința noastră e universal umană, de aceea comună trebuie să fie și lupta noastră împotriva celui ce ne atacă, universală trebuie să fie năzuința noastră de a ne răfui cu dușmanul care, pentru meschinele lui interese, ne-a încăierat la luptă.

Universitatea de Vară din Oradea, e mai întâiu semn de viață. Poporul Evreiesc trăiește și creiază. El ține la viață, la drepturile și datoriile sale. El vrea să arate că, în nemărginita durată a timpului, spiritul primează forța. Vandalii fasciști în zadarnic au încercat să ne despartă unii de alții, după atâtea răni și ruini, prin cultură și spiritualitate progresistă, români, evrei și alții, una suntem.

Universitatea de Vară din Oradea, de la granița Transilvaniei de Nord, pe care Fasciștii totdeauna au întrebuințat-o ca să semene zizania între popoarele conlocuitoare, este o solie de plină solidaritate democratică, pentru unitatea țării românești, pentru redobândirea Ardealului [Ardealul intrase deja sub guvernarea românească, fiind eliberat în octombrie 1944 – n.n.], pentru refacerea și independența ei națională.

Dar Universitatea de vară din Oradea vrea să fie și chemarea, îndemn și încurajare și pentru alți răniți: invităm pe fiii tuturor popoarelor conlocuitoare, să se reculegă, să se ridice dintre morți, din lacurile lor de sânge și să vie la noi la cursurile Universității de vară ca, împreună, să facem întâiul pas pe calea ce duce la pacea sufletelor, la reclădirea dărmăturilor, la refacerea demnității umane, la libertatea vieții și a spiritului omenesc.

(ACNSAS, Fond *Comitetul Județean al Comunității Democratice Evreiești, Bihor-Oradea*, dos. 3/1946, ff. 358-360)

Considerații despre Iavne
Rabinul-șef al comunităților evreiești din România
dr. Alexandru Șafran

Înconjurat din toate părțile de grădini, pardesim și câmpii, care se-ntind până'n nisipul arzător de pe malul mării. La apus – albastrul mării; la nord – liniile verzi din Rișon le Tion; la răsărit – vârfurile caselor din Rechovot; la sud – clădirile din Ghedera și copacii din Ecron. Acesta este peisajul Iavne-ului pe care un scriitor contemporan, ni-l mijlocește prin condeiul său. Iosephus Flavius, în secolul I, Plinius cel bătrân, în același secol, și Hieronymus în secolul IV au mai aflat la Iavne un motiv fraged de descripțiune. Din secolul al 4-lea până în secolul al 19-lea, străvechea localitate palestiniană a servit scriitorilor doar ca un sumbru motiv de jelanie. Benjamin de Tudela în secolul al 12-lea, Estori ha-Farchi în secolul al 14-lea, plâng la ruinele ei. Dar Iavne-ul renăscut în zilele noastre – se leagă în zarea istoriei nu numai de figura Rabinului Iochanan ben Zacai, că el în secolul I a fundat temeliile lui spirituale, ci și de chipul lui Iehuda Hamacabi care în secolul al 2-lea în Chr. a luptat pentru a-l păstra neamului său, dar chiar de imaginea lui Iehoșua, care i-a dat cea dintâi așezare evreiască.

Orașul situat pe timpul lui Iehoșua, la fruntariile dintre teritoriile tribului Iehuda și Dan, poartă numele de Iavneel. Iar cetatea apărată de Iehuda Hamacabi, între Iaffa și Așded avuse de-acu numele elenizat în Iamnia.

Urbea pe care Romanii, în secolele I înainte și după·Chr., o smulseră de la Evrei, ajunse pe timpul luptei romanilor împotriva Ierusalimului, un centru însemnat evreiesc, spiritual și, potrivit relatărilor lui Philo, chiar economic. Ierusalimul, capitala țării, devenise atunci o metropolă a conflictelor între evrei înșiși. Rabi Iochanan ben Zacai, discipolul blândului și cumpănitului Hillel, își dăduse seama că ființa judaismului poate fi salvată doar în Bethamidraș, în Casa de rugăciune și învățătură. Cel mai tânăr dintre cei 80 de elevi ai autorului preceptului: „Ceea ce ție nu-ți place, altuia nu-i face”, făcuse ca prezicerea maestrului său despre menirea lui Israel să se împlinească în cele mai hotărâtoare momente nu numai pentru poporul său, dar, prin aceasta, și pentru viitorul omenirii. El, înțelese că Israel trebuie păstrat, iar dănuirea sa o va chezașui Tora. Cu sprijinul lui Ben Batiach, al aprigului zelot convins de justetea tezei înțeleptului rabin, Rabi Iochanan ben Zacai fu trecut într ,un sicriu în tabăra dușmanului. El se înfățișă lui Vespasian, comandantul trupelor romane și obținuse de la el ca Iavne să rămăie un centru liber, de învățătură judaică. Vespasian, căruia evreul modest, Iochanan ben Zacai, îi prezise că se va încorona împărat, a admis ca Iavne-ul să devie ceea ce Iehoșua înțelesese prin numele lui Iavneel, adică: Dumnezeu să-l zidească. Într-adevăr Dumnezeirea avea să clădească la Iavne, prin Tora lui Israel, împărăția cea fără de margini a spiritualității lui Israel, care va asista nu cu mult mai târziu la dărâmarea împărăției preluate de Vespasian. Rabi Iochanan ben Zacai a extins granițele lui Israel în timp și în spațiu într'un mod atât de cert încât

nenumărați comandanți ce vor urma prin veacuri căpeteniei de oștire romană , mănăți de același aspru instinct, nu vor fi în stare să le doboare. Aceste granițe nevăzute au totuși o gardă ce e prea bine vizibilă. Israel este acel care străjuiește la menținerea lor în nesfârșire, Iavne-ul – Templul nostru spiritual, portativ, cum ar zice Heinrich Heine a fost purtat de Israel în Galut, ca lada sfântă ce fusese purtată altădată de străbunii săi în deșert.

Istoria dă dreptate și reflecției înțelepților noștri care ne învață că nu purtătorii duc lada sfântă, ci lada sfântă duce pe purtătorii, „el haaron nose et nosav”... Nu Israel asigură existența Torei, ci Tora asigură dăinuirea lui Israel. Dacă nu ar fi fost Tora, dacă ființa noastră nu ar fi întrepătrunsă de spiritualitatea noastră, Israel nu ar fi rezistat vicisitudinilor vremurilor, suferința lui Israel nu ar fi avut nici o rațiune și el ar fi putut să se dezică de povara destinului său. Dar, Israel nu face aceasta. Nu vrea să facă aceasta. Atașamentul său, grăit sau negrăit, pentru Tora este funciar: „Israel, Dumnezeu și Tora alcătuiesc un singur tot”.

(ACNSAS, Fond *Comitetul Județean al Comunității Democratice Evreiești, Bihor-Oradea*, dos. 3/1946, f. 406)

COLECTIVIZAREA ÎN LOCALITATEA VEȘTEM (JUD. SIBIU)

Alexandru BUCUR*

Résumé. Collectivisation à Veștem location (Sibiu district). *La collectivisation de l'agriculture en Roumanie, commencée en 1945 et reprise, avec violence, en 1949, a été un processus nuisible à la paysannerie et à l'agriculture. Dans la ville de Veștem, elle s'est déroulée selon le modèle des autres régions du pays. Elle a produit des traumatismes et des drames, affectant une grande partie des familles de la localité. Il a été finalisé le 30 janvier 1962, par la Décision no. 114, du Comité exécutif du Conseil populaire de la région de Brașov, qui a décidé de reconnaître GAC „Unirea” Veștem. Sur un total de 405 familles, 214 se sont inscrites au GAC, puis 125 autres.*

Mots clés: *Veștem, collectivisation, paysan, traumatisme, peur, violence, Ferme Collective.*

Procesul de colectivizare din România s-a desfășurat forțat, în mai multe etape, și a dus la schimbarea dramatică a lumii satului românesc. La 6 martie 1945, un guvern condus de Petru Groza, în care comuniștii erau majoritari, ajungea – în mod fraudulos – la putere. După 14 zile, guvernul a legiferat reforma agrară, prin Legea 187 din 23 martie 1945 pentru înfăptuirea reformei agrare¹, care a avut mai mult rol propagandistic. Cei care dețineau mai mult de 50 ha au fost deposezați de o parte din pământul deținut, până la limita de 50 ha, dar și de inventarul agricol. S-au înființat stațiuni de mașini agricole, pentru munca pământului, inoculându-se ideea că terenurile agricole vor fi lucrate mai bine și vor produce mai mult². Dar, de fapt, era doar praf în ochi! Propaganda a demarat acțiuni de creare a tensiunilor sociale între țăranii săraci și cei înstăriți. Peste patru ani, situația țăranilor s-a schimbat dramatic!

În perioada 1949–1962 Partidul Comunist Român a desfășurat procesul de colectivizare, care a constat în confiscarea aproape a tuturor proprietăților agricole private și comasarea acestora în ferme agricole, administrate de stat. Modelul a fost preluat din URSS. Anul 1949 a fost unul decisiv, privitor la politica agrară a guvernului. Procesul de colectivizare a început violent în martie 1949, prin Decretul nr. 84 din 2 martie 1949³. Acesta prevedea exproprierea proprietăților mai mari de 50 ha și a intrat în vigoare chiar din noaptea următoare, fiind aplicat pe loc. Proprietarii înstăriți au fost ridicați noaptea din casele lor și li s-a stabilit,

* Colonel în rezervă, doctor în istorie, Sibiu.

¹ Monitorul Oficial nr. 68 bis din 23 martie 1945.

² *Comuniștii și proprietatea particulară*, Editura Partidului Comunist Român, 1946, pp. 15, 19, 22-25; Dan Cătănuș, Octavian Roske, *Colectivizarea agriculturii în România. Dimensiunea politică*, vol. I. 1949-1953, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2000, pass.; Idem, *Colectivizarea agriculturii în România. Cadrul legislativ. 1949-1962*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2007, pass.

³ Buletinul Oficial (în continuare, BO), nr. 1 din 2 martie 1949.

ilegal, domiciliu forțat în diverse localități din țară, în special în Bărăgan și Dobrogea. În zilele imediat următoare, plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român⁴ a demarat „transformarea socialistă a agriculturii”. Agricultorii a fost clasificați în cinci categorii: țărani fără pământ, țărani săraci, țărani mijlocași, țărani înstăriți (denumiți chiaburi) și moșieri.

Este necesar să subliniem faptul că, în perioada 1953-1956, colectivizarea a stagnat. Apoi, procesul a fost reluat cu agresivitate și dus la bun sfârșit, în anul 1962. Un alt act normativ, care a dus la definitivarea colectivizării, a fost Decretul nr. 115 din 30 martie 1959 pentru lichidarea rămășițelor oricăror forme de exploatare a omului de către om în agricultura, în scopul ridicării continue a nivelului de trai material și cultural al țăranimii muncitoare și al dezvoltării construcției socialiste⁵. Mulți dintre țărani s-au opus acțiunii de colectivizare, determinând guvernul comunist să recurgă, uneori, la represiuni violente, ucideri, deportări, încarcerări și confiscări ale întregii averi a celor implicați.

La Veștem, s-au făcut demersuri pentru atragerea țăranilor în procesul de colectivizare, începând cu anul 1949. Lovindu-se de refuzul acestora de a se înscrie, conducerea județului a adoptat, treptat, alte măsuri. Pentru a descrie procesul de colectivizare al Veștemului am fructificat, în principal, două dosare din Arhiva Primăriei Șelimbăr: *Lucrări cu chiaburi, 1952-1955* și *Dosar cu actele de constituire a Gospodăriei Agricole Colective. Comuna Veștem. 1962*. Din păcate, lipsa documentelor ne determină să prezentăm, doar fragmentar, evoluția colectivizării de la Veștem.

Din primul dosar am reușit să ne extragem o listă parțială cu cei care au fost declarați chiaburi, dar și motivele pentru care au fost trecuți în categoria specificată. Redăm, în continuare, lista acestora și motivele, unele puerile: Cașolțan Dumitru a avut măcelărie și prăvălie între 1947-1948, 3 ha pământ; Mărginean Axente a deținut o jumătate de moară, 6 ha; Gavrilă Dumitru a deținut brevet de cârciumă în 1936-1939, 2 ha; Bunea Ilie, 2 ha; Crețu Ioan a deținut prăvălie, brutărie și măcelărie în perioada 1947-1948, 3 ha; Cotoră Ioan, brevet de cârciumă în perioada 1933-1936, 2 ha; Mustață Aurel, a avut mașină de semănat, 4 ha; Dorobanțiu Elena, batoză în perioada 1946-1947, 2 ha; Bucur Dumitru, cazan de țiucă, din 1937 (în perioada 1949-1951 a produs țiucă pentru cooperativă), 4 ha; Bozdoc Gheorghe, brevet de cârciumă în perioada 1936-1941, 5 ha; Velțan Nicolae, 3 ha; Cașolțan Iustina, brevet de prăvălie în perioada 1937-1947; Ogorean Ioan, brevet de măcelărie în 1946-1947, 5 ha; Velțan Ioan, brevet de măcelărie, 2,81 ha; Silea Ilie, 6 ha; Morar Ioniță, brevet de prăvălie în perioada 1924-1931, 3 ha; Hurubean Ioan, a deținut cârciumă și prăvălie, a cumpărat trei case în Sibiu și două în Veștem; Dorobanț Alexandru a avut moară și stupină. La sfârșitul documentului se specifica faptul că, în trecut, în Veștem au existat 21 chiaburi⁶. Printre cei care s-au numărat între chiaburi, au mai fost: Oana Ana,

⁴ Din 3-5 martie 1949.

⁵ BO, nr. 10 din 30 martie 1959.

⁶ APS, *Lucrări cu chiaburi, 1952-1955*, D. 1.807 din 6 octombrie 1952; Informații oferite de Bucur Viorel, martor la evenimente, în 9 noiembrie 2011.

Nicula Mihai, Savu Toader, Căraș Achim⁷, Velțan Irimie⁸. O mare parte dintre cei trecuți în listă nu îndeplineau condițiile de categorisire ca și chiaburi. Dar, invidia unora dintre consăteni, în special a celor care nu dețineau avere, a dus la o situație artificială, de răzbunare.

Treptat, odată cu predarea proprietăților, uneltelor agricole și a terenurilor către întovărășirea din Veștem, o parte dintre chiaburi au fost eliminați din listă. Procesul de scoatere din rândul chiaburilor s-a desfășurat după o minuțioasă cercetare a situației celor în cauză. Acestora li s-a comunicat, în scris, despre faptul că erau scoși din categoria de chiaburi⁹. La 6 octombrie 1952, în Veștem mai erau șase chiaburi (Cașolțan Dumitru, Mărginean Axente, Bozdoc Gheorghe, Velțan Ioan, Dorobanț Alexandru și Hurubean Ioan) iar la 20 iunie 1953 au mai rămas doar doi, Hurubean Ioan și Dorobanț Alexandru. La 20 iunie 1961 era scos din lista chiaburilor și ultimul, Dorobanț Alexandru, cu mențiunea că „rămînea în evidență ca fost exploatator”¹⁰. Alături de capii de familie au suferit și membri acestora. Copiii lor au fost înlăturați din școli sau li s-a refuzat înscrierea la studii. Totodată, membrilor familiilor li s-a îngăduit dreptul la vot¹¹.

Cei care exercitau presiuni asupra cetățenilor veștemeni auuți veneau periodic în localitate și îi adunau pe aceștia la primărie, întrebându-i când predau pământul și animalele la Întovărășire. Unii dintre aceștia au fost imbarcați într-o mașină, tip dubă, care i-a plimbat o bună bucată de timp în împrejurimile satului, apoi au fost debarcați în Luncă și li s-a spus că au ajuns la canal. Li s-a cerut să se hotărască dacă predau averea la Întovărășire sau rămân la canal. Speriați de situație, aceștia au consimțit să se înscrie în Întovărășire¹².

Un caz special a fost cel al lui Hurubean Ioan. Acesta a înaintat o contestație, la 18 iulie 1953, în care justifica modul de obținere a averii. Arăta că provine dintr-o familie săracă, cu mulți copii. La 11 ani a fost trimis de părinți ca servitor la Râmnicu Vâlcea, unde a muncit 5 ani. Apoi a plecat la București, tot ca servitor, pentru un an și jumătate. În anul 1905 a plecat în SUA, unde avea un frate mai mare, și a muncit acolo timp de 25 de ani. Dorul de casă l-a determinat să revină în Veștem, în anul 1930. Cu banii câștigați în SUA și-a cumpărat 3,5 ha pământ și o casă în orașul Sibiu. S-a căsătorit cu o femeie care deținea brevet de cârciumă (până în 1941), apoi a rămas cu o mică băcănie (până în 1946), ulterior (până în 1951), cu un mic debit de tutun. Solicitantul încheia astfel: „În rezumat eu nu am exploatat pe nimeni toată viața mea, fiind până la etatea de 44 ani eu singur un exploatat al capitaliștilor, iar de atunci și până acum ocupându-mă numai cu agricultura. [...]. Vă rog [...] să binevoiți a dispune de scoaterea mea

⁷ Achimu lu Crăciunel, care s-a și îmbolnăvit din cauza stresului și presiunilor la care a fost supus.

⁸ Informații oferite de Bucur Viorel, 9 noiembrie 2011.

⁹ APȘ, *Lucrări cu chiaburi, 1952-1955*, D. 13.381 din 24 septembrie 1952; D. 9.729 din 26 septembrie 1952; D. 9.800 din 2 octombrie 1952.

¹⁰ *Ibidem*, D. 1.807 din 1952 și D. 9.770 din 20 iunie 1953.

¹¹ *Ibidem*, D. 9.800 din 2 octombrie 1952; *Tabel nominal de cetățeni nedemni de a vota*, 15 noiembrie 1952.

¹² Informații furnizate de tatăl autorului, Bucur Viorel, în 9 noiembrie 2011.

din lista blestemaților de chiaburi, care mă pune alături de foști exploataatori ai poporului!¹³” Doar în martie 1955 i s-a comunicat faptul că s-a decis rămânerea sa în rândul chiaburilor¹⁴.

Un alt caz, din familie, a fost cel al lui Bucur Dumitru¹⁵. Acesta a fost nevoit să plătească suma de 4.200 lei (foarte mare pentru perioada respectivă), pentru a fi scos din rândul chiaburilor și a i se reprimi copiii la școală sau la locurile de muncă (fiul, Bucur Alexandru¹⁶ a fost dat afară din facultate iar una dintre fiice, Bucur Cornelia, din serviciu, fiind învățătoare în județul Arad). În casă existau doar 60 lei, așa că celălalt fiu, Bucur Viorel¹⁷, a fost nevoit să vândă cei trei porci din gospodărie la Cislădie, obținând pe toți suma de 900 lei (aveau o greutate de peste 150 kg fiecare!). Apoi, pentru completarea sumei cerute a fost obligat să se împrumute de la consăteni (cei care și-au vândut animale și dispuneau de oarece sume). Cu banii strânși s-a dus la Dorobanțiu Teodor¹⁸, controlor la Secția financiară Sibiu, care a rezolvat situația, bunicul scăpând de trimitere la canal, după ce a predat și cazanul de țuică.

Înainte de anul 1962, la Veștem era constituită Înfrățirea „1 Mai”. Pentru a determina cât mai multe familii să se înscrie în înfrățire, s-a constituit un Comitet de inițiativă care a depus eforturi susținute pentru realizarea cooperativizării, format din: președinte, Milea Ioan și membri Bașca Gheorghe, Muntean Nicolae, Ogorean Ioan, Cașolțan Cornel, Bașca Dumitru, Morar Aurel, Bănceu Ioan. Subliniem faptul că, cei care s-au înscris primii în întovărășire au fost persoane care dețineau mici suprafețe agricole, erau refractari la muncă sau oportuniști. La 4 ianuarie 1962 a avut loc Adunarea Generală a țăranilor muncitori din comună, la care au participat aproximativ 200 de persoane. S-a specificat faptul că, în ultima perioadă, în înfrățire s-au înscris peste „100 de țărani cinstiți din comună”. Totodată, s-a emis și un Act de constituire a GAC, la care s-a atașat un tabel cu persoanele care doreau acest lucru. Președintele Comitetului de inițiativă a înaintat Comitetului Executiv al Sfatului Popular al comunei o cerere de aprobare a înființării unui GAS. În cerere era trecută dorința celor 214 familii din Întovărășirea „1 Mai” de înființare a formei superioare, adică GAS, cu denumirea de „Unirea Principatelor Române”. Luând act de cerere, Sfatul Popular al comunei a întocmit un referat, care a fost înaintat forurilor superioare, în care se specifica situația economică a comunei. Suprafața agricolă înscrisă era de 544,47 ha, din totalul de 804,77 ha, adică 67,66%. Din totalul de 405 familii, 214 erau înscrise. 60 familii aveau în posesie teren între 0-30 ari, iar 345 peste 30 ari. Procentul celor înscrise era de 62%. În Referatul Sfatului Popular al Raionului Sibiu, din 24 ianuarie 1962, se specificau următoarele: s-au înscris 214 familii cu 259 brațe de muncă (93 bărbați, 166 femei); suprafața agricolă, 544,47 ha, din care 373,72

¹³ APȘ, *Lucrări cu chiaburi, 1952-1955*, D. din 18 iulie 1953.

¹⁴ *Ibidem*, D. 3.060 din 16 martie 1955.

¹⁵ Bunicul patern. Alexandru Bucur, *Oameni importanți ai Veștemului*, Sibiu, 2022, pp. 50-53.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 48-50.

¹⁷ *Ibidem*, p. 54-57.

¹⁸ *Ibidem*, p. 95-98.

ha arabil și 170,85 ha fână; cai, 95; hamuri, 52; care, 90; pluguri, 60; grape, 66; semănători, 21; prășitoare cu tracțiune animală, 19. Numărul total al familiilor cu gospodării agricole, 405, din care 60 dețineau până la 30 ari. La 30 ianuarie 1962, prin Decizia nr. 114, Comitetul Executiv al Sfatului Popular al Regiunii Brașov a decis recunoașterea GAC „Unirea” Veștem. În telegrama adresată de Consiliul de conducere a GAS Veștem Comitetului Raional și Orășenesc din Sibiu, din 24 februarie 1962, se specifica faptul că, în Adunarea Generală a GAC „Unirea” Veștem, au fost primiți ultimii 125 de gospodari în GAC. Prin urmare, s-a definitivat colectivizarea la Veștem, cu un număr de 355 familii și o suprafață de 921 ha¹⁹.

Considerații finale

Cooperativizarea agriculturii a fost un proces violent, care a schimbat în mod brutal situația țăranimii. Și Veștemul a avut mult de suferit din acest motiv. Cei care, în trecut, au acționat pentru a-și îmbunătăți traiul, au fost supuși la tot felul de șicane și presiuni, pentru a fi obligați să își transfere averea la GAC. Colectivizarea a produs traume și tragedii, afectând o mare parte din familiile localității. Prin colectivizare nu s-a reușit îmbunătățirea traiului veștemenilor și nici creșterea producțiilor agricole. Dimpotrivă, a fost un proces care a dus la un regres în agricultura localității.

¹⁹ APȘ, *Dosar cu actele de constituire a Gospodăriei Agricole Colective. Comuna Veștem. 1962*, pass.

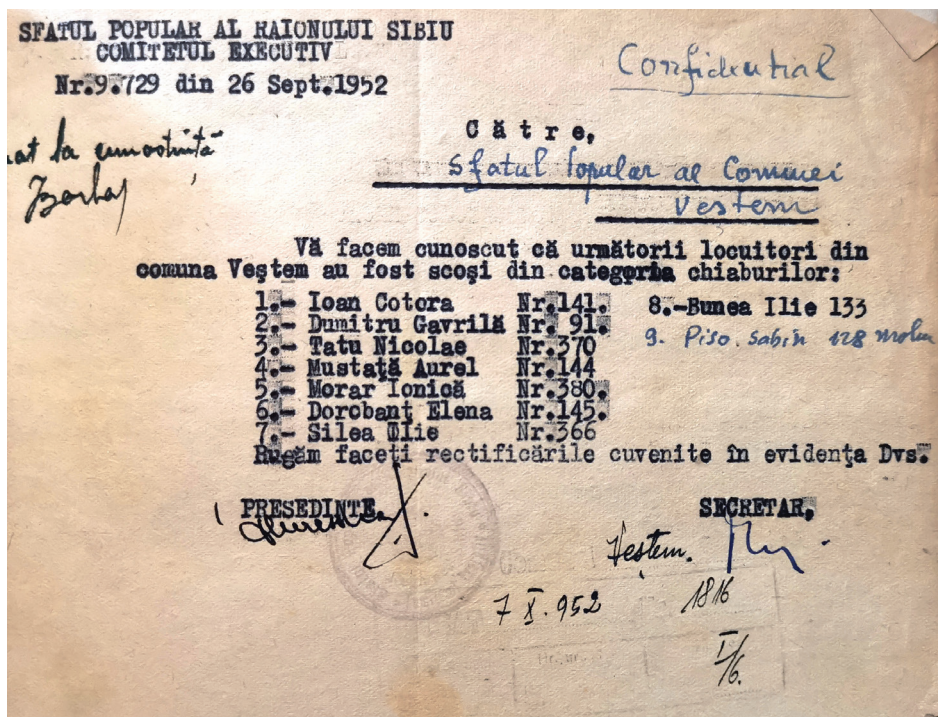
1. Popular Comunal.
 2. Etelul - Executiv.
 3. Item - Sibiu.
 4. / 1952.-

SURSE CARACTERIZARI ASUPRA CHIABURILOR.-

din Comuna Veștem și Satul Mohn.-

- 1.- Cașolțan Dumitru părinți lui în trecut țărani ~~mijlocas~~ au avut prăvălie și măcelărie el a exploatat brevet de cărciumă din anul 1941 până în anul 1949, în trecut posedă 3 Ha. de pământ iar în prezent are 3 Ha. pământ suntem de părere să rămână.-
- 2.- Mărginean Axente părinți lui în trecut nu fost țărani înstăriți a fost partaș la (una a doua) 1/2 Moară a întrebuințat brațe de muncă salariați în prezent posedă 7 Ha. pământ păreră noastră este să ramana dacă se cercetează cazul cu moara.-
- 3.- Bozdoc Ioan în trecut părinți lui au fost țărani mijlocas și a folosit munca salariați în prezent are 6 Ha. de pământ are 8 copii suntem de pară sa nu ramana.-
- 4.- Gavrila Dumitru părinți lui au fost țărani saraci el a fost servitor în anul 1936 a avut brevet de cărciumă timp de 3 ani avere în trecut nu a avut în prezent are 2 Ha. suntem de pară sa iasa.-
- 5.- Bunea Ilie părinți lui țărani mijlocas avere are 2 Ha. de pământ a dat pământul în dijma fiind angajat în armata în anul pământul arădat din 1920 - 1945 nu a avut vite cu ce sa lucreze pământul suntem de parere sa nu ramana.-
- 6.- Crețu Ioan părinți lui țărani mijlocas el a exploatat prăvălie brutărie și măcelărie din anul 1937 - 1948 avere în prezent are 3 Ha. a cumpărat curte la centru cu casa cu trei camere suntem de parere sa ramana.-
- 7.- Cotora Ioan părinți lui țărani mijlocas el a exploatat un brevet de cărciumă al Comunei din anul 1935 - 1936 în prezent are 2 Ha. suntem de parere sa nu ramana.-
- 8.- Lustăța Aurel părinți lui țărani mijlocas el a avut una mașină de semănat împreună cu cinci frați în prezent are 4 Ha. de pământ are doi copii nu a cumpărat nimic suntem de parere sa nu ramana.-
- 9.- Dorobanțiu Elena părinți sunt țărani mijlocas a avut una batoza cu care a lucrat din anul 1945 - 1947 batoza a fost reformată în prezent are 2 Ha. de pământ și (trei) 3 copii și vadova suntem de parere sa nu ramana.-
- 10.- Bucur Dumitru părinți lui țărani mijlocas el a exploatat un cazan de rachiu din anul 1937 iar în anul 1949 a fost pentru cooperativă până în anul 1951 în prezent are 4 Ha. de pământ suntem de parere sa ramana.-
- 11.- Bozdoc Gheorghe părinți lui țărani mijlocas el a exploatat un brevet de cărciumă în anul 1936 - 1941 în prezent are 5 Ha. de pământ și 3 copii are una mână anchilozată nu poate lucra suntem de parere sa nu ramana.-
- 12.- Velțan Nicolae părinți lui țărani mijlocas el a exploatat brațe de muncă salariați are 3 Ha. de pământ suntem de parere sa nu ramana.-
- 13.- Cașolțan Istina părinți ei țărani mijlocas a exploatat un brevet de prăvălie din anul 1937 - 1947 în prezent are suntem de parere sa nu ramana.-
- 14.- Ogrănu Ioan părinți lui țărani mijlocas a exploatat un brevet de măcelărie din anul 1946 - 1947 are 5 Ha. de pământ suntem de parere sa nu ramana.-
- 15.- Dumitrescu Marin părinți lui țărani mijlocas nu a exploatat nici un brevet în prezent are un Ha. de pământ nu este din Comuna dar are plan de ~~muncă~~ de cultura la Sfatul Popular Veștem suntem de parere sa nu ramana.-

Lista chiaburilor din Veștem (1952)



Document privind scoaterea unor locuitori din Veștem din rândul chiaburilor.



Document privind scoaterea lui Mustață Aurel din Veștem din rândul chiaburilor.

AL POPULAR AL COMUNEI VESTEM
COMITETUL EXECUTIV

PROCES VERBAL N^o 1.

Presat azi 4 ianuarie 1962.- în adunarea generală a țărănilor muncitori din comuna Vestem înscrși în G.A.C. ce va lua ființă precum și țărăni neînscrși pînă în prezent.

La adunare au participat cîrca 200 țărani din care majoritatea înscrși în gospodăria agricolă.

Tov. Ogreaș Ioan președintele întovărășirii din comună deschide ședința și dă cuvîntul tov. președinte al Comitetului executiv al Sfatului Popular al comunei Vestem care arată că în ultimul timp în urma muncii depuse de către organizația de bază și comitetul executiv au făcut cereri un număr de peste 100 țărani cîrștiți din comună pentru a fi înscrși în gospodărie.

Aceste rezultate au fost posibile pentru că toți membrii de partid au înțeles sarcina ce le-a revine în munca de colectivizare și au depus primii cererile, pentru marea familie tot la fel au făcut un număr însemnat de deputați și membri întovărășiți, care doresc ca și în comuna noastră să ia ființă o gospodărie agricolă colectivă traducînd în viață hotărîrile celui de al III-lea Congres al P.M.R. și a Plenarei din 30 iunie - 1 iulie 1961 precum și a sarcinilor înscrșite din lucrările Conferinței pe țară a țăranilor Colectiviști.

Amintim că printre primii care s-au înscrși în gospodărie agricolă sînt: Munteanu Nicolae 381, Bașca Dumitru 178, Bănceu Ion 398 și Lupu Gheorghe 76 toți sînt membrii de partid. Ca deputați și întovărășiți au fost înscrși printre primii următorii tov. Ungureanu Cornelia 1, Triță Ioan 35, Bucur Dumitru 217, Ogreaș Ioan 312, Bașca Gheorghe 269, Miles Alexandru 96, și alți.

Tov. președinte al Comitetului executiv arată că munca de lămurire de la om la om să decurgă în mod organizat ca în cursul lunii ianuarie să se poată inaugura G.A.C. Mai este necesar să se aleagă un comitet de inițiativă și au fost propuși în adunare următorii tov. Miles Ioan 213 ca președinte, Bașca Gheorghe ca membru, Munteanu Nicolae membru, Ogreaș Ioan membru, Cășolțan Cornel membru, Bașca Dumitru membru, Morar Aurel membru, Bănceu Ioan membru și Bănceu Ioan membru.

În continuare a lua cuvîntul t. v. Moritz Octavian vicepreședinte al Sfatului Popular al Raionului Sibiu care se ocupă cu problema agrară și arată modul cum trebuie să muncească comitetul de inițiativă ca munca de lămurire să fie dusă cu toți

Procesul verbal al Adunării Generale a țăranilor muncitori din Vestem
(4 ianuarie 1962).

SFA TUL POPULAR AL COMUNEI VEȘTEM

Raionul Sibiu

Regiunea BRASOV

A C T D E C O N S T I T U I R E

Noi țărani muncitori din comuna Veștem, raionul Sibiu regiunea Brasov, Republica Populară Română, ne unim de bună voie constituindu-ne în gospodărie agricolă colectivă cu denumirea

avind sediul în comuna Veștem.

Scopul urmărit de noi este că prin muncă organizată în comun, cu mijloace comune de producție.

Să clădim o gospodărie agricolă colectivă să asigurăm victorie deplină asupra chiburilor, asupra tuturor exploata-torilor și dușmanilor celor ce muncesc.

Să învingem complet întinericul precum și starea în-a-poistă a gospodăriei mici individuale, folosind tractoarele și mașinile agricole puse la dispoziție de către S.M.T. cit și animalele noastre de tracțiune și aplicând metode agrozootehnice înaintate.-

Să obținem o producție mărită în agricultură și în creșterea animalelor, producție care să interesească gospodăria colectivă și să ne asigure nouă și familiilor noastre o viață îmbelsugată și un viitor fericit.-

Numele și prenumele	Nr. casei	Suprafete din care			Semnatura
		Arabil	Vișet	Total	
Munteanu Nicolae	381	2.68	0.54	3.52	Munteanu
Prociu Maria	46	0.78	0.33	1.11	Prociu
Basca Dumitru	178	4.31	1.62	5.93	Basca
Lupu George	76	1.55	0.30	1.85	Lupu
Lupu Ioan	35	2.16	1.34	3.50	Lupu
Păncu Ioan	398	1.97	1.81	3.78	Păncu
Cotora George	401	0.30	0.41	0.71	Cotora
Mungușanu Amelia	1	0.59	0.18	0.77	Mungușanu
Stoia Elizaleta	137	2.53	0.72	3.25	Stoia
Băneș Nicolae	170	1.85	0.19	2.04	Băneș
Stănescu Ioan	224	0.24	0.42	0.66	Stănescu
Stănescu Maria	283	0.87	-	0.87	Stănescu
Mărginean Maria	115	1.65	1.05	2.70	Mărginean
Milea Aurel	16	1.45	0.30	1.75	Milea
Pătru Nicolae	379	2.76	1.47	4.23	Pătru
Sica Augustin	388	2.18	1.56	3.74	Sica

.../...

Actul de constituire a GAC-ului din Veștem (4 ianuarie 1962).

Republica Populară Română



SFATUL POPULAR AL REGIUNII BRAȘOV
COMITETUL EXECUTIV

Nr. **5.408** din **30 ianuarie** 1962
Indicativul dosarului **I-A-8**

C O P I E

DECIZIA Nr.114

Comitetul executiv al Sfatului popular al regiunii Brașov,

Având în vedere referatul Secțiunii Agricole regionale, prin care propune a se recunoaște constituirea Gospodăriei Agricole Colective "Unirea" din comuna Veștem, raionul Sibiu,

Văzând prevederile Decretului nr.3 din 9 ianuarie 1959, privind modalitatea de recunoaștere a înființării gospodăriilor agricole colective, cooperativelor agricole de producție și a altor forme de asociere pentru asigurarea producției agricole în comun,

În baza art.24 din Legea nr.6/1957 de organizarea și funcționarea sfaturilor populare,

D E C I D E :

Art.1.- Se recunoaște constituirea Gospodăriei Agricole Colective "Unirea" din comuna Veștem, raionul Sibiu.

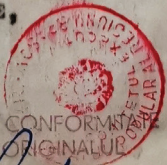
Art.2.- Se îndrumă Comitetul executiv al Sfatului popular al raionului Sibiu de a lua măsuri ca împreună cu conducerea G.A.C. recunoscută prin prezenta decizie să întocmească formele legale privind trecerea în folosința a imobilelor necesare activității acestei gospodării agricole colective, cu respectarea prevederilor Decretului nr.409/1955.

Art.3.- Comitetul executiv al Sfatului popular al raionului Sibiu și Secțiunea Agricolă regională se însărcinează cu aducerea la îndeplinire a prezentei decizii.

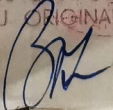
Data în Brașov, la 30 ianuarie 1962

VICEPRESEDINTE,
Iosif Hess

SECRETAR,
Stefan Bucur



PENTRU CONFORMITATE
CU ORIGINALUL



h./m.8./7 ex.

P. Brașov - 6345

Decizia nr. 114 a Comitetului Executiv al Sfatului Popular al Regiunii Brașov privind recunoașterea GAC-ului „Unirea” Veștem (30 ianuarie 1962).

PATRIMONIU

SIGILII DIN COLECȚIA VECHE A MUZEULUI BĂIMĂREAN

Sorana MIȘCA*

Abstract: *Seals from the old collection of the Baia Mare Museum. In the town of Baia Sprie, similarly to Baia Mare, during the Middle Ages, craftsmen were organized in guilds. In order to remain efficient, a phenomenon of union of guilds is observed around the 1800s. The three seals described in this article belong to guilds of Baia Sprie and are now being published for the first time. In chronological order, the first seal belongs to the guilds of locksmiths and carpenters, dating from 1820. The second is the seal of the guilds of locksmiths, carpenters, rope makers, wheel makers, blacksmiths and knifemakers (1826), and the third is the seal of the shoemakers (1828). The 1826 and 1828 seals are made by the same master locksmith, Lévai Ferentz Tsinálta. This is a fairly rare piece of information, as the craftsman's inscriptions do not usually appear on guild seals.*

Keywords: *guild, seals, Baia Sprie, locksmiths, carpenters, rope makers, wheel makers, blacksmiths, knifemakers, shoemakers.*

Baia Sprie ca și Baia Mare au împreună o istorie comună, legată de activitățile mineritului din zonă. Cel mai vechi document cunoscut referitor la cele două orașe este actul emis de cancelaria regelui Ungariei Carol Robert de Anjou (1301-1342), în 29 mai 1329. Originalul nu s-a păstrat, dar informația a fost transmisă în rezumat prin diploma privilegială din 13 ianuarie 1479. Astfel, aflăm că judele primar al orașelor Baia Mare și Baia Sprie asigură cetățenilor dreptul de a defrișa teritoriul împădurit dintre cele două orașe și de a-l popula în vederea dezvoltării mineritului în zonă. Acest act privilegial este și documentul de atestare a orașului Baia Mare cu numele de „Civitas Rivuli Dominarum” (orașul Râul Doamnelor) și a orașului Baia Sprie cu numele de „Civitas de Medio Monte” (orașul Muntelui de Mijloc)¹.

Atât Baia Mare, cât și Baia Sprie au cunoscut în epoca medievală organizarea în bresle, specifică perioadei respective. Cele trei sigilii descrise în acest articol confirmă faptul că fiecare dintre orașe, cu toate că erau foarte apropiate teritorial, iar unele acte privilegiale vizau ambele orașe, totuși aveau organizarea breslelor separată.

* Muzeograf, doctor în istorie, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș;

e-mail: soranamisca@gmail.com.

¹ Diploma privilegială din 13 ianuarie 1479 se află în Fondul *Primăria Orașului Baia Mare*, Seria *Diplome privilegiale*, dosar nr. 13/1479, în cadrul Serviciului Județean Maramureș al Arhivelor Naționale. Referitor la aceste documente și istoricul perioadei s-a făcut referire și în următoarea lucrare: Viorel Rusu, Lucia Pop, Ioan Botiș, *Baia Mare oraș liber regal. Vestigii și mărturii istorice medievale*, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș, Seria „Colecții Muzeale” IV, Editura Eurotip, Baia Mare, 2013, p. 3.

Sigiliul breslelor lăcătușilor și tâmplarilor din Baia Sprie, datat în anul 1820², este o piesă inedită. Tiparul este din alamă, diametrul pecetei măsoară 32 mm, are un mâner polifațetat cu opt fațete, înălțimea piesei de 5 cm și cântărește 68,83 grame. Pe latura de sus a mânerului are un însemn de poziționare corectă a ștampilei incizat sub forma literei L. Datarea din registrul de inventar este greșită, fiind trecut anul 1826, dar fiind de fapt 1820. Legenda este scrisă cu majuscule și prescurtări, în limba maghiară:

A'F(ELSÖ) : BANYAI K(IRALYI) : P(RIVILEG) : LAKA(TOS) :
ASZT(ALOS) : CZEH PETS(ETJE) • 1820

Traducerea textului este: Pecetea lăcătușilor și tâmplarilor din Baia Sprie, aprobată prin privilegiul regal din 1820. Un cerc perlat exterior și o floare cu patru petale încadrează legenda sigiliului. Reprezentările din câmpul sigiliului sunt împrejmuite de un cerc liniar. Simbolul breslei lăcătușilor cu două chei încrucișate, apoi cel al breslei tâmplarilor cu un compas, un colțar de tâmplărie și o rindea sunt cuprinse într-un scut ascuțit sus și rotunjit în partea de jos, marginile acestuia fiind cuprinse într-o cunună de lauri cu un model floral cu patru petale în partea de jos. Deasupra este incizată o coroană cu cinci vârfuri cruciforme și model perlat.

Sigiliul breslelor lăcătușilor, tâmplarilor, frânghierilor, rotarilor, fierarilor și cuțitarilor din Baia Sprie, datat în anul 1826³ este din alamă, pecetea mare are diametrul de 47 mm, iar pecetea mică are diametrul de 29 mm. Prezintă și două însemne liniare pentru poziționarea corectă a tiparului, dispuse pe bordura fiecărei ștampile. Piesa are 7 cm înălțime și cântărește 234 grame. Pecetea mare prezintă următorul text scris cu majuscule în limba maghiară:

A'FELSÖ BANYAI • KIRALYI PRIVILEG : EGYESÜLT - CZEHPETSETJE
• 1826

Se traduce: Sigiliul breslelor unite din Baia Sprie, dat prin privilegiu regal la 1826. Textul sigiliului este încadrat, în exterior, de un cerc în spic de grâu, iar în interior de un cerc liniar. Simbolurile breslelor sunt reprezentate în șase registre, grupate în jurul unei coroane de lauri. În mijlocul acestei coroane sunt redate simbolurile orașului Baia Sprie, un munte și două ciocane de minerit, fiind prezente și inițialele orașului FB, care încadrează acele simboluri centrale ale orașului minier. Pentru bresle avem simbolurile lăcătușilor cu cele două chei încrucișate, ale tâmplarilor cu compasul, colțarul de tâmplărie și rindeaua, ale frânghierilor cu unelte specifice de pieptănat și tors firele. Apoi în alte trei registre sunt simbolurile rotarilor cu o roată, o mezdrea și un cuțitoi cu mâner încârligat,

² Inventariat în colecția de Ev Mediu a Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș, mai precis Colecția Veche, cu numărul de inventar IF 2399.

³ Piesa aparține colecției de Ev Mediu a Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș și face parte din așa-numita Colecție Veche, inventariată cu numărul IF 2395. A fost doar amintită în articolul scris de Mircea Zdroba, *Sigilii ale breslelor din Baia Mare păstrate în colecțiile Muzeului Județean Maramureș*, în „Marmatia”, nr. 2, Baia Mare, 1971, p. 127 și în Augustin Mureșan, *Sigilii de bresle din vestul și nord-vestul României (sec. XVI-XIX)*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2006, p.175.

ale fierarilor cu o potcoavă, un clește și un ciocan și ale cuțitarilor cu două cuțite încrucișate. Toate aceste bresle sunt reprezentate în registre formate din linii în spic de grâu.

Pecetea mică are denumirile breslelor încizate cu majuscule, prescurtat în limba maghiară:

LAKA(TOS) : ASTA(LOS) : KOT(EL) : (E)GY(ESULT) KER(EKGYARTOK)
: (E)GY(ESULT) : KOV(ACSOK) : KES(EK)-TS

Aceasta se traduce: Lăcătuși, tâmplari, frânghieri, uniți cu rotari, uniți cu fierari și cuțitari. Legenda este subliniată de un cerc liniar. În mijloc, într-un cerc în spic de grâu este inscripționat anul 1826, iar în jurul lui sunt șase registre formate din linii perlate care conțin simbolurile breslelor și mai schematic redată. Breslele lăcătușilor, cu o cheie, tâmplarilor cu colțarul și rindeaua, a frânghierilor cu pieptenele, rotarilor cu roata, fierarilor cu o potcoavă și cuțitarilor cu două cuțite.

Mănerul are și el un text inscripționat, tot în limba maghiară, cu numele meșterului lăcătuș ce a confecționat sigiliul:

LAKATOS – MESTER / LÉVAI FERENTZ TSINÁLTA / 1826

Se traduce: Meșter lăcătuș Lévai Ferentz Tsinálta 1826.

Câteva date cu privire la istoricul acestei bresle unite au fost cercetate și publicate accesând fondul breslei din cadrul Serviciului Județean Maramureș al Arhivelor Naționale. Statutul breslei ne atestă faptul că în 3 ianuarie 1796 breasla cuprinde uniunea meșterilor cuțitari, fierari și lăcătuși. În 1811 se unesc și cu rotarii, în 1824 cu tâmplarii, iar în 1825 cu funarii⁴. Aici este și o neconcordanță de date, legat de „tâmplarii, care-și exprimă dorința de unire în 1815 intră efectiv în 1824”⁵, iar sigiliul cu breasla unită a lăcătușilor și tâmplarilor datează din 1820. În anul 1826, breasla solicită împăratului Francisc I acordarea anumitor privilegii și depun la Cămara regală suma de 100 florini drept taxă, iar această informație este demonstrată și de sigiliul breslei unite din anul 1826.

Sigiliul breslei cizmarilor din Baia Sprie, datat în anul 1828⁶ este confecționat din alamă. Diametrul pecetei mari este de 37 mm, iar al pecetei mici de 27 mm. Însemnele de poziționare corectă a ștampilelor se află pe aceeași linie, iar înălțimea piesei este de 62 mm și cântărește 197,15 grame. Pecetea mare are legenda scrisă cu majuscule și prescurtări, în limba maghiară:

A'F(ELSÖ) . BANYAI KIR(ALYI) : PRIV(ILEG) : CSIZMANDIA CZEH
PETSETJE . 1828

Textul se traduce: Pecetea breslei cizmarilor din Baia Sprie, dată prin privilegiu regal în 1828. Legenda este subliniată de un cerc liniar, iar începutul și finalul textului este marcat de o floare stilizată cu petale perlate. În câmpul sigiliului avem reprezentate o cizmă cu carâmb înalt, poziționată deasupra unui

⁴ Vasile Căpîlnean, Ioan Sabău, Coloman Oszóczki, Adalbert Balogh, Vasile Schrek, *Îndrumător în Arhivele Statului Județul Maramureș*, București, 1974, p. 144.

⁵ *Ibidem*, p. 144

⁶ Inventariat în colecția de Ev Mediu a Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș, mai precis Colecția Veche, cu numărul de inventar IF 2396, număr vechi de înregistrare – II.158. A fost doar amintit în articolul lui M. Zdroba, *op. cit.*, p. 127 și în A. Mureșan, *op. cit.*, p. 175.

calapod (sau cal de cizmărie) fixat pe o masă pătrată. În laterale sunt reprezentate două cuțite diferite, dar cu lamă în semilună, specifice pielăritului. Unul dintre cuțite este ținut de brațul unui meșter. În partea inferioară a câmpului sunt prezente elemente vegetale, frunze și două flori cu patru petale care încadrează simbolurile meșterilor cizmari.

Pecetea mică este scrisă tot cu majuscule și prescurtări în limba maghiară:

A'F(ELSÖ) • B(ANYAI) • CSIZMADIA CZEH PETSETJE •

Textul se traduce: Sigiliul breslei cizmarilor din Baia Sprie. Legenda și câmpul sigiliului sunt încadrate de un cerc liniar. În câmpul sigiliului sunt reprezentate un cal de cizmărie, în mijloc, flancat de o cizmă cu carâmb înalt și un cuțit cu lamă curbă, specific prelucrării pielii.

Pe mânerul sigiliului sunt incizate inițialele meșterului: „L : F”. Datorită stilului foarte asemănător al sigiliului din anul 1826, prezentat mai sus, și acesta din 1828 ce are mânerul realizat în aceeași manieră, motiv pentru care presupun că au fost realizate de același meșter lăcătuș Lévai Ferentz. Este o informație rar întâlnită în sigilografie, să cunoaștem numele meșterului și să putem determina și două sigilii create de aceeași persoană.

În concluzie, unul dintre sigilii este o piesă nepublicată până acum, iar două dintre sigilii au fost doar menționate în literatura de specialitate, dar nu au fost descrise amănunțit și nici reprezentate prin planșe. Asemenea piese merită atenția noastră, iar cercetarea și publicarea lor contribuie la cunoașterea istoriei locale. În cazul de față, aduc un plus de informație legată de istoria orașului Baia Sprie - „Civitas de Medio Monte” (orașul Muntelui de Mijloc)⁷.

⁷ Pe această cale îi mulțumesc colegului Zamfir Șomcutean, conservator, pentru realizarea planșelor.



Sigiliul lăcătușilor și tâmplarilor din Baia Sprie - 1820



Sigiliul lăcătușilor, tâmplarilor, frânghierilor, rotarilor,
fierarilor și cuțitarilor din Baia Sprie - 1826



Sigiliul cizmarilor din Baia Sprie - 1828

**DIN PATRIMONIUL MUZEULUI JUDEȚEAN
DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE MARAMUREȘ.
MANUSCRISE RELIGIOASE ROMÂNEȘTI
DIN SECOLUL AL XVIII-LEA**

Marius CÂMPEANU*

Abstract: From the patrimony of the County Museum of History and Archaeology Maramureș. 18th century Romanian religious manuscripts. *In the Maramureș county, Romanian old books, both handwritten and printed, have been, across time, the focus of many scientific researches. Some of the outstanding works that concern themselves with this subject have been penned by Ioan Bârlea, Dariu Pop, and Aurel Socolan. At the end of 2022, The County Museum of History and Archaeology Maramureș's "Romanian and foreign old book collection" numbered 9.314 volumes. From this total, 17 are Romanian religious manuscripts and, out of these, 10 date from the 18th century. In this article, in chronological order, I present precisely the 10 Romanian religious manuscripts from the 18th century, by giving information about their origins, authors, format, number of files and pages, artistic aspects, and marginal notes.*

Keywords: Romanian religious manuscripts, 18th century, museum collection, Baia Mare.

În județul Maramureș, cartea veche românească – manuscrisă și tipărită – a făcut obiectul mai multor cercetări științifice, desfășurate de-a lungul timpului. Cele mai importante preocupări în acest domeniu, valorificate în cadrul unor lucrări remarcabile, se datorează lui Ioan Bârlea¹, Dariu Pop² și Aurel Socolan³. Lui Aurel Socolan, fost director al Muzeului Județean Maramureș (în prezent, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș) între anii 1966 și 1974, i se datorează și un inventar a tezaurului de carte veche românească, existent în anul 1983 în 241 lăcașurile de cult, 16 colecții private și patru biblioteci publice. Potrivit acestei situații, în județul Maramureș au circulat 2.145 de cărți românești manuscrite și tipărite până în anul 1850⁴. Din acest număr, 1.598 de cărți tipărite (1.459 cărți date și 90 nedatate) și 49 de manuscrite datează din secolul al XVIII-lea⁵.

* Muzeograf, doctor în istorie, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș;
e-mail: mariuscampeanu2005@gmail.com.

¹ Ioan Bârlea, *Însemnări din bisericile Maramureșului*, Academia Română, Studii și documente, vol XII, București, 1909.

² Dariu Pop, *Mărturii strămoșești. Note paleografice pe margini de cărți bisericești sătmărene*, Editura „Athenaeum”, Satu Mare, 1938.

³ Aurel Socolan, *Circulația cărții românești până la 1850 în județul Maramureș*, Editura Maria Montessori, Baia Mare, 2005. Lucrarea a fost concepută ca teză de doctorat, în anul 1983, sub coordonarea academicianului clujean Ștefan Pascu.

⁴ *Ibidem*, p. 53.

⁵ *Ibidem*, p. 54.

La finele anului 2022, în Fondul documentar (Colecția de carte veche românească și străină) al Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș se păstrau 9.314 exemplare. Referindu-ne strict la manuscrisele religioase românești, în colecția muzeală sunt 17 manuscrise, din care zece datează din secolul al XVIII-lea. Alfabetul folosit la scriere, după cum este și firesc, este cel chirilic. În cele ce urmează, cronologic, vor fi prezentate cele zece manuscrise, cu informații referitoare la proveniență, autori (copiști), format, număr de file sau de pagini, aspect ornamental și însemnări marginale (ex libris-uri).

Cel mai vechi manuscris din intervalul de timp fixat este un *Molitvelnic*⁶ (*Euhologhion*) copiat în 1731 de Popa Lupu din Mocira. Cartea provine din Mogoșești. Are 314 pagini cu numerotare originală, la care s-au mai adăugat 32 de file care conțin rânduiala Sfântului Maslu. Manuscrisul, cu format de 19x15cm, este incomplet, lipsindu-i cinci pagini de la început și sfârșitul. Textul este scris cu cerneală neagră, iar titlurile, inițialele și însemnările tipiconale cu cerneală roșie. Scrierea este îngrijită și imită tiparul. Pe paginile 313 și 314, copistul a scris „scara cărții”, enumerând toate rânduilele, cu numerele de pagină la care acestea se găsesc în manuscris. În partea de jos a paginii 314, copistul s-a semnat: „pis Popa Lupu ot Moceră de lângă Băi”. Ornamentica este formată din frontispicii liniare (realizate cu roșu și negru) și viniere. Volumul nu prezintă coperți. Starea de conservare este bună⁷.

Autorul, anul și chiar și locul scrierii reies din însemnarea de la pagina 312: „Scrisoare. Mile, pace și senetate pohtesc tuturor cetitorilor celor ce li sar [în] templa a ceti pe aiașt Cinstit M[o]l[i]tve[l]nic: să n-aibă a blestema. Că eu întie a me sili de [...] m-a învețat milostivul d[umne]zău: că îs păcătos decât toți păcătoșii și nepreceptut. Ce mă rog îndreptați cu duhul blendăților, undeți vedea nescari greșeale că cu menu poate arde focul fără leamne, a mea nu poate fi nice și pariul fără greșeală, dară condeiul căi tote mai înapoi. Pis de popa Lup mnogo grijii, acest m[o]litve[l]nic: când am șezut în Fărsig, anul d[o]mnului nostru lui I[su]s H[risto]s 1731 m[e]șița avgust 27 zile am sfârșit. Amin”.

După cum s-a menționat, autorul *Molitvelnicului*, identificat la Mogoșești, este Popa Lupu, originar din Mocira („pis Popa Lupu ot Moceră de lângă Băi”), care de-a lungul vieții sale a fost preot la Fersig⁸ și Țicău. Clericului i se datorează copierea mai multor cărți bisericești. În 1732 a completat un alt *Molitvelnic*, în 1750 a finalizat scrierea unui *Minei* pentru biserica din Mogoșești, iar în 1753 a copiat un *Strastnic* pentru nobilul Dănuț Petre din Fersig. În 1764, în timpul

⁶ Fondul documentar, număr de inventar 8849.

⁷ Vezi mai multe detalii în Marius Câmpăanu, *Un manuscris inedit din colecția Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș: Molitvelnicul lui Popa Lupu (1731)*, în „Bibliotheca Septentrionalis”, an XIX, nr. 1 (36), Baia Mare, 2011, pp. 95-98.

⁸ În conscripția din 1733 a episcopului greco-catolic Ioan Inocențiu Micu Klein, Popa Lupu figurează în calitate de preot ortodox („nu.” = neunit), la Fersig, pentru „40 Incolae valachici” (locuitori români). Parohia Fersig făcea parte din Arhidiaconatul Vima. Nicolau Togau, *Români din Transilvania la 1733. Conscripția Episcopului Ioan In. Klein de Sadu*, Tipariul Tipografiei Archiepiscopale, Sibiu, 1898, p. 8.

slujirii preoțești de la Țicău, a scris o însemnare marginală pe un *Minei*, manuscris identificat la Durușa⁹.

În Fondul documentar se păstrează un *Ceaslov*¹⁰, în al cărui text propriu-zis sunt trecuți anii 1738¹¹ și 1739¹². Ex libris-urile păstrate nu oferă date referitoare la copist și la perioada de redactare a manuscrisului. În patrimoniul muzeului, cartea a intrat în anul 2007, prin achiziție, din colecția privată a dr. Aurel Socolan¹³. La începutul *Ceaslovului* au fost compactate șase file nenumerate, scrise, presupun, de autorul manuscrisului de față. De format 18,5x15 cm, din punctul de vedere al paginatiei, volumul are două părți. Prima parte are 119 file (cu numerotare originală), iar cea de-a doua 106 file (cu numerotare originală până la fila 73). Textul este scris cu negru, iar titlurile, subtitlurile, însemnările tipiconale și inițialele cu roșu. Dispunerea textului este pe o singură coloană, excepție făcând filele 96-119 din prima parte, unde textul este structurat pe două coloane. Scrierea este îngrijită, cu rânduri drepte ce imită tiparul. Lucrarea excelează la capitolul artistic, filele acesteia fiind bogat decorate cu frontispicii, viniete și inițiale ornate. Cartea nu prezintă coperti. Starea de conservare este relativ bună.

Ex-libris-urile manuscrisului sunt de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Pe cea de-a doua filă nenumerotată se află mai multe însemnări, patru dintre acestea fiind lizibile. Le prezentăm, în ordinea scrierii: „Ex libris Stephani [...] de Udvary” (caracter latin); „Această carte o am cumpărat în anul 1795 din Odoreu pe nume [...] Iosif cu șapte mărișii” (caracter chirilic); „Ex libris [...] Primii Anni [...] Seminario Unghvariensi. Alumni 1811” (caracter latin); „Libris Thomae Sorbany” (caracter latin). Pe a doua filă numerotată a primei părți se păstrează însemnarea: „Această carte o [a]m [e]u cu[m]părat di la popa Î[n]dreiu Deret șeptembrie” (caracter chirilic). Pe fila 105, din cadrul primei părți, sunt două însemnări cu caractere chirilice, prima făcând referire la Petru Anderco, paroh al Sighetului și vicar al Maramureșului, între anii 1815 și 1869. Însemnarea în cauză este următoarea: „În anul 1811, 27 mai s-au jurat de consistori înalți Domnu[l] Anderko Petru, profesorul S S Teologii în Ungvar”.

*Mineiul*¹⁴ din colecția muzeală, pe care îl atribui lui Popa Vasile din Gârdani,¹⁵ a fost copiat la mijlocul secolului al XVIII-lea. Datarea aproximativă

⁹ Profesorul dr. Aurel Socolan a fost de părere că scrierea *Mineiului*, manuscris găsit la Durușa, s-ar datora lui Popa Lupu. Din punctul meu de vedere, manuscrisul în cauză a fost copiat de Popa Vasile din Gârdani.

¹⁰ Fondul documentar, număr de inventar 8860.

¹¹ „Anul Domnului 1738” – partea a doua, fila 86 (verso).

¹² „Sept[e]brii în 6 zile 1739” – partea a doua, fila 74.

¹³ Aurel Socolan, *op. cit.*, pp. 55-56.

¹⁴ Fondul documentar, număr de inventar 9262.

¹⁵ Numele copistului apare în însemnarea de pe fila 270: „Scri-am eu Popa Vasilie di la Gârdani acest Meneiu [...]”. În concripția din 1733 a episcopului Ioan Inocențiu Micu Klein, la Gârdani este menționat un preot greco-catolic, cu numele Vasile („Vaszeliu”), care, ipotetic, ar putea fi chiar copistul *Mineiului*. Nicolau Togau, *op. cit.*, p. 39.

s-a făcut pe baza a două însemnări, realizate în anii 1751¹⁶ și 1764¹⁷, ultima fiind realizată de copistul Popa Lupu, născut la Mocira. Manuscrisul, cu format de 31x19 cm, a fost găsit la Durușa¹⁸. Acesta este incomplet, lipsindu-i trei file de la început și sfârșitul. Se păstrează filele 4-351, cu numerotarea originală a copistului. În conținutul manuscris, se găsesc două adaosuri: primul – format din 37 file (compactate între filele 176-177) – conține Evanghelia din Sâmbăta lui Lazăr, iar cel de-al doilea – format din 23 file (compactate între filele 187-188) – conține Decalogul. Textul este ordonat și încadrat în chenar, cerneala utilizată fiind de culoare neagră. Capitolele, inițialele și însemnările tipiconale sunt cu cerneală roșie. Ornamentica manuscrisului este formată din frontispicii cu motive geometrice și viniete cu motive fitomorfe. Volumul nu are coperti. Starea de conservare este bună. Pe lângă însemnările marginale prezentate, se mai păstrează câteva, unele dintre acestea fiind scrise de diacul Simion Duruș în anii 1795 și 1810.

Cel de-al doilea *Molitvelnic*¹⁹ la care fac referire a fost identificat la biserica „din deal” a satului Copalnic²⁰. Acesta a fost copiat, între anii 1755 și 1757, de Popa Filip din Năpradea. Manuscrisul, cu format de 19x16 cm, are 191 file, cu numerotare originală până la fila 32. Este incomplet, îi lipsesc nouă file de la început și sfârșitul. Textul este scris cu cerneală neagră, iar titlurile, inițialele și îndreptările tipiconale cu cerneală roșie. Scrierea este îngrijită și imită tiparul. Sub aspect artistic, cartea prezintă frontispicii fitomorfe (realizate cu roșu și negru), inițiale ornate și viniete. Scrierea este îngrijită și imită tiparul. Manuscrisul nu are coperti. Starea de conservare este bună.

Ex-librisurile cărții sunt numeroase (13 la număr), o bună parte dintre acestea fiind scrise de copistul Popa Filip și de Ioan Micle din Copalnic – unul dintre deținătorii cărții²¹. Cele mai relevante însemnări scrise de Popa Filip sunt următoarele: „Cu mila lui D[umne]zău am scris și pogrebania preoților mireani. Eu smeritul și mult păcătosul robul lui D[umne]zău, Popa Filip din Năprade și mă rog iubiții miei fraț[i], pre[u]ți carii vă veț[i] întâmpla la slujbă sau a ceti, ce veți afla greșit să nu mă blăstămaț[i] ce să îndrepta cu d[u]hul blândețelor, ca să vă fie și voă calea dreaptă: iproci ruc. Ob: 1757 no[iem]vrie 18” – fila 252 (foto 4); „Pis Popa Filip ot Năprad[ea] selo 1755” – fila 283 (verso). Tot în româna cu caracter chirilic, pe fila 284 se află o însemnare care redă contravaloarea unor servicii religioase la sfârșitul secolului al XIX-lea: „Prohodul 7 m[ărieși], un treteancel 4 f[lorinți], cununie un zlot, botezul un mărieș, o sfeștanie 4 mărieși. Aceasta se poruncește lui popa [...] ot Năpradea 1785”. Însemnările lui Ioan Micle „a

¹⁶ Fila 278: „Eu Pop David din Tohat luându-mi soție de căsătorie în anul 1751. Puindu-ne sfinte cununi pe capetele noastre în luni a doua zi dupe Pogorire[a] Duhului Sfânt”.

¹⁷ Fila 121 (verso): „când au îmblat diacii de s-au turburat oamini 1764. Scris-am eu Popa Lup[u] din Mociră de lângă Băi, când am șezut în Țicău. Anii 1764, luna g[h]in[uarie] 5 zile”.

¹⁸ Aurel Socolan, *op. cit.*, pp. 33-34.

¹⁹ Fondul documentar, număr de inventar 8848.

²⁰ Aurel Socolan, *op. cit.*, p. 63.

²¹ Însemnările copistului Popa Filip sunt în limba română cu caractere chirilice, iar cele făcute de Ioan Micle, în limba română cu caracter latin.

Văsălichii lui Iacob” se păstrează pe mai multe file, acestea fiind scrise în anii 1893, 1895 și 1897.

Revenind la autorul manuscrisului – Popa Filip – acesta a fost preot la Năpradea (până în 1755) și, ulterior, la Someș-Uileac. În județul Maramureș, îi mai sunt atribuite: un *Liturghier*, copiat în 1739, identificat la Baia Mare²² și un alt *Molitvelnic*, manuscris nedatat, identificat la biserica din Urmeniș, care potrivit lui Aurel Socolan se păstrează în Biblioteca Episcopiei Ortodoxe Române din Oradea²³. Copistul peregrin a murit pe la 1775, în Săplac, lângă Gherla²⁴.

O *filă manuscrisă*²⁵, care datează din 1766 și un *Octoih*²⁶, scris înainte de 1786, se datorează lui Ioniță Voița Suceveanul, unul dintre cei mai activi copişti peregrini din județul Maramureș²⁷. *Fila manuscrisă*, cu certitudine, a făcut parte dintr-un volum mai amplu, în care copistul a transcris panegirice și cuvinte de învățătură rostite de preoți la înmormântări. Pe cele 20 de rânduri, scrise cu negru și roșu, se află un fragment dintr-o predică la înmormântarea unui copil.

În cele ce urmează, redăm textul de pe filă: „noi preoții cere acest prunc ertăciune [...] către dumneavoastră. Mai înăiu fiice mă [...] părinților miei și fraților și surorilor mele să mă ierte, și mă rog rudeniilor și văcinilor să mă ierte celor bătrâni ca părinților, celor tineri ca fraților, ca să ziceți toți D[u]mnezeu să-l ierte. Căci nimenă nu iaste fără de păcat pre lume, fără numai unul D[u]mnezeu iaste fără de greșeală, ca să ziceți toți D[u]mnezeu să-l ierte, și pre dumneavoastră să vă ție D[u]mnezeu pre această lume cu sănătate și cu iertare de păcate. Amin. Întru acesta chip și ac[e]astă Cazanie pă coconii spuind, de va fi parte muierescă unde va fi cocon, vei zice cocoană, sau unde va fi pruncu vei zice pruncu sau unde va fi acest, vei zice ac[e]asta, după alcătuirea cuvintelor. Scris de mine Ioniță Voița Mold[oveanul] Sucev[e]anul. În Cavnic fiind D: meșița 2 1766 fev[ruarie] 3”.

Conform paragrafului final, autorul rândurilor de mai sus este Ioniță Voița Suceveanul, scrierea fiind realizată în februarie 1766, în timpul șederii sale la Cavnic.

Octoihul a fost copiat de Ioniță Voița Suceveanul pentru o familie înstărită din Coroieni²⁸. Manuscrisul are 113 file, cu numerotare ulterioară, la care au fost atașate șapte file pe care un alt copist a scris podobiile celor opt glasuri bisericești. Textul este scris cu negru, iar titlurile, subtitlurile, însemnările tipiconale și inițialele cu roșu. Din punct de vedere ornamental, manuscrisul prezintă frontispicii cu motive florale și geometrice. Cartea nu prezintă coperți. Starea de conservare este relativ bună.

²² Dariu Pop, *op. cit.*, p. 16.

²³ Aurel Socolan, *op. cit.*, p. 49.

²⁴ Ioan Oros, *Preoți și dieci copişti din Sălaj în secolele XVII-XIX*, în „Acta Musei Porolissensis”, XVII, Zalău, 1993, p. 270.

²⁵ Fondul documentar, număr de inventar 8850.

²⁶ Fondul documentar, număr de inventar 8851.

²⁷ Vezi mai multe detalii în Marius Câmpeanu, *Ionița Voița Suceveanul – un cărturar peregrin prin Maramureș*, în „Biblioteca Septentrionalis”, an XIII, nr. 1 (25), Baia Mare, 2005, pp. 60-62.

²⁸ Aurel Socolan, *op. cit.*, p. 50.

Pe filele *Octoihului* sunt trei ex-libris-uri, cel de pe verso-ul filei 14 fiind scris de copist: „streinul și jalnicul moldov[ean] Ioan Voiță, ostenitoriu aceștii scrisorii”. Celelalte însemnări sunt următoarele: „Indre Popa Ioan” – fila 89; „În anul 1786 februarie în 24 de zile. Bucatele scumpe, grâu 3 mărișii zece potori, mălaiu un zlot, ovăz 20 de groșiță. Scris-am Îndre Simion Coruieni” – fila 113 (verso). Ultima însemnare, pe lângă faptul că indică valoarea unor produse cerealiere în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, reprezintă și un reper pentru datarea aproximativă a manuscrisului (care a fost scris înainte de 1786).

Activitatea lui Ioniță Voiță – copist și compactor de cărți, originar din Suceava – poate fi urmărită din însemnările lăsate pe cărțile de cult, păstrate, mai ales, în bisericile din Maramureșul istoric. Potrivit însemnărilor, periplul cărturarului moldovean pe aceste meleaguri s-a desfășurat între anii 1766 și 1772. Astfel, la 14 august 1766, a scris o însemnare pe o *Evanghelie* de Iași, 1762 – proprietate a bisericii din Crăcești (în prezent, Mara)²⁹. La 1 octombrie, în același an, îl găsim la Desești, unde a compactat un *Antologhion* tipărit la Râmnic în 1745³⁰. La Călinești, la 16 noiembrie 1766, a completat, prin copiere, filele lipsă ale unui *Ceaslov* de Iași, 1750³¹. În 1767, tot la Călinești, a compactat *Noul Testament* de la Bălgrad, 1648, iar la Sârbi, o *Evanghelie*³². Pentru biserica din Rona de Jos a „împănat” și a compactat *Noul Testament* de la Bălgrad, operațiunile de refacere a cărții fiind desfășurate în perioada în care era dascăl și diac la Cavnic³³. De asemenea, în luna ianuarie a anului 1772, a compactat un *Apostol*, manuscris, proprietate a bisericii din Iapa³⁴.

Următoarele două manuscrise – un *Euhologhion*³⁵ (*Molitvelnic*) scris de Toader Ungur și un *Liturghier*³⁶ scris de Ștefan Coșan – deși nu prezintă elemente certe de datare, lăsate de copişti, pe baza formei de redactare și a ornamenticii au fost încadrate de istoricul Aurel Socolan în secolul al XVIII-lea³⁷.

Euhologhionul provine din colecția privată a lui Simion Leș din Făurești. Manuscrisul a fost copiat de Toader Ungur din Cubleşu Unguresc (astăzi, Cubleşu Someșan, comuna Pânticeu, județul Cluj). *Euhologhionul*, cu format de 19,5x15,5 cm, are 210 file numerotate, la care s-au adăugat câteva file pe care au fost copiați psalmi și o „învățătură la morți”. Textul, încadrat în chenar, este cu cerneală neagră. Majusculele, titlurile și îndreptările tipiconale sunt scrise cu cerneală roșie. Lucrarea prezintă frontispicii liniare, ornamentate cu motive fitomorfe și viniere. Pe fila 85, la sfârșitul rugăciunilor pentru „ieșirea sufletului”, copistul a schițat un desen care se dorește a fi o interpretare artistică a judecății

²⁹ Ioan Bârlea, op. cit., pp. 80-81.

³⁰ *Ibidem*, p. 86.

³¹ *Ibidem*, p. 70.

³² *Ibidem*, pp. 72, 182.

³³ *Ibidem*, p. 156.

³⁴ *Ibidem*, p. 118.

³⁵ Fondul documentar, număr de inventar 8853.

³⁶ Fondul documentar, număr de inventar 9274.

³⁷ Aurel Socolan, op. cit., p. 50.

particulare. Identitatea copistului reiese din „Cuvânt către cetitor”, fragment așternut pe filele 209 (verso) și 210: „Știu iubite cetitoriule că vei afla lipsă în slove, în cuvinte, încă mai mare în care i scrisă cu mâna. Că vai că încât am putut m-am silit. Iară de n-am pus cum au fost în tipariu, ce de am pus pe frum[u]sețe casei lui D[u]mnezeu plumb și arame. Încă cu toată osârdia am nevoit. Iară cui au dat D[u]mnezeu aur și pietrii scumpe să pue și să facă. Eu încă voiui ceti și voiui mul[...]. De la D[o]mnul H[risto]s ție tot [...] poftitoriu, Ungur Toa[der] din Cubleșul Unguresc”. Lucrarea nu prezintă coperti. Starea de conservare este bună.

Liturghierul, identificat la biserica „din deal” a satului Copalnic³⁸, a fost copiat de Ștefan Coșan din Bușag. Manuscrisul, cu format de 20,5x15,5 cm, este incomplet, păstrându-se doar filele 24-128 (numerotarea pe file este originală). Textul este scris cu negru, iar titlurile, inițialele și însemnările tipiconale sunt cu cerneală roșie. Ornamentica este alcătuită din frontispicii liniare (cu motive fitomorfe și geometrice) și inițiale ornate. Copistul a înfrumusețat cartea cu două desene de mici dimensiuni, realizate în peniță: „Închipuirea Sfântului Discos” – fila 30 (verso) și reprezentarea Sfântului Ioan Gură de Aur – fila 36 (verso). Identitatea autorului apare pe fila 77 (verso): „mulțămind lui D[u]mn[e]zeu pentru tot. Scris-am eu Coșan Ștefan în Bușag. Amin”. Pe filele manuscrisului se mai păstrează trei ex-libris-uri (unul scris cu caracter chirilic, două cu caracter latin – la unul dintre acestea apare și anul 1898) cu numele lui Ioan Micle din Surduc Copalnic (denumirea veche a localității Copalnic), ipotetic, proprietar al manuscrisului în secolul al XIX-lea³⁹. Se păstrează copertile originale, dar acestea sunt deteriorate și desprinse de volum. Starea de conservare a manuscrisului este bună.

Ultimele două manuscrise din studiul de față – un *Catavasier*⁴⁰ și un *Octoih*⁴¹ au fost plasate de istoricul Aurel Socolan în secolul al XVIII-lea, cele două cărți de cult neprezentând informații referitoare la perioada de redactare și autori/copiști.

Catavasierul provine din Ariniș⁴². De format 16,5x10 cm, manuscrisul este incomplet, având 184 de file (îi lipsesc 24 de file de la început și sfârșitul). Până la fila 140 textul este scris cu cerneală neagră, iar titlurile capitolelor și a subcapitolelor, inițialele de la începutul rândurilor bisericești și însemnările tipiconale sunt cu cerneală roșie. De la fila 141 până la final, atât textul, cât și titlurile, inițialele și însemnările tipiconale sunt doar cu cerneală neagră. Copistul a numerotat doar primele 70 de file, inserarea numerelor pe filele ulterioare făcându-se de alții. Scrisul imită tiparul. Ornamentica manuscrisului este alcătuită din frontispicii liniare (decorate cu motive geometrice) și viniete realizate în manieră populară. Manuscrisul nu prezintă coperti. Starea de conservare este relativ bună. La fila 141 se păstrează însemnarea: „Cinstite părinte Popa Ursu de

³⁸ *Ibidem*, pp. 63, 200.

³⁹ S-ar putea ca Ioan Micle, menționat în ex-libris-urile *Liturghierului* să fie una și aceeași persoană cu Ioan Micle „a Văsălichii lui Iacob” menționat în ex-libris-uri scrise în anii 1893, 1895 și 1897 pe *Molitvelnicul* copiat de Popa Filip din Năpradea, manuscris care provine tot din Copalnic.

⁴⁰ Fondul documentar, număr de inventar 8843.

⁴¹ Fondul documentar, număr de inventar 8840.

⁴² Aurel Socolan, *op. cit.*, p. 34.

la Baiuța sânu” care, potrivit celor afirmate de Aurel Socolan, sugerează faptul că manuscrisul a aparținut bisericii din Băița de sub Codru⁴³.

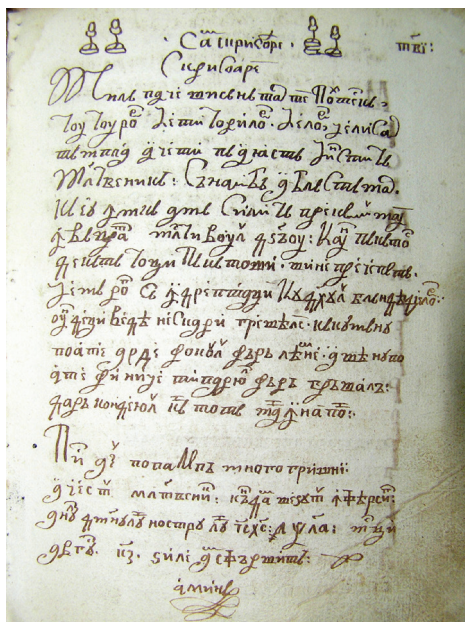
Octoiul provine de la Orțița⁴⁴. Manuscrisul, de format 20x16cm, este incomplet, lipsindu-i începutul și sfârșitul. Are 283 de file, cu numerotare ulterioară. Textul este scris cu cerneală neagră, iar capitolele, subcapitolele, majusculile și îndrumările tipiconale sunt cu cerneală roșie. De la această regulă, sunt exceptate filele 174-216, unde atât textul, cât și titlurile, subtitlurile etc. sunt cu cerneală neagră. Ornamentica este formată din frontispicii liniare înguste și în entrelacs („U”) cu motive geometrice și fitomorfe, letrine colorate în roșu, majusculi cu terminale pe 2–3 rânduri și viniete. Manuscrisul prezintă copertile originale (acestea sunt detașate de volum). Starea de conservare a manuscrisului este bună. *Octoiul* prezintă câteva însemnări cu caractere chirilice⁴⁵.

Studiul de față nu se dorește a fi o prezentare exhaustivă a manuscriselor religioase românești din secolul al XVIII-lea, păstrate în patrimoniul științific al Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș. Copierea/reproducerea cărților bisericești, la solicitarea comunităților și a familiilor mai înstărite, a dus la apariția unui fenomen cultural în întregul spațiu transilvănean, în care actori principali au fost preoții și dascălii sătești – „literații” acelor vremuri. Analizând din punctul de vedere al locurilor de naștere ale autorilor manuscriselor din colecția muzeală, se poate observa că o parte dintre aceștia s-au născut în proximitatea Băii Mari (Popa Lupu din Mocira, Ștefan Coșan din Bușag, Popa Vasile din Gârdani), o parte sunt din spațiul transilvănean (Popa Filip din Năpradea, Toader Ungur din Cubleșul Someșan), iar Ioniță Voiță Suceveanul se încadrează în categoria copiștilor peregrini. Un lucru este cert, indiferent de origine, scopul principal al copiștilor a fost acela de a înzestra altarele și stranele bisericilor sătești cu cărți de cult, într-o perioadă extrem de dificilă în exprimarea sentimentului religios.

⁴³ *Ibidem*, p. 34.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 40.

⁴⁵ În două însemnări de pe forțașul copertilor apare anul 1827, iar pe filele 87 și 198 este trecut textul „aici am scris când eram în Gârdani”.



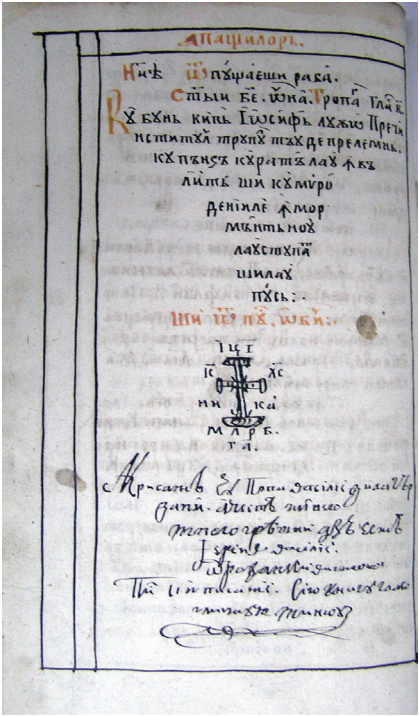
Molitvelnic, manuscris, 1731.

Pagina 312 cu însemnarea copistului Popa Lupu din Mocira.

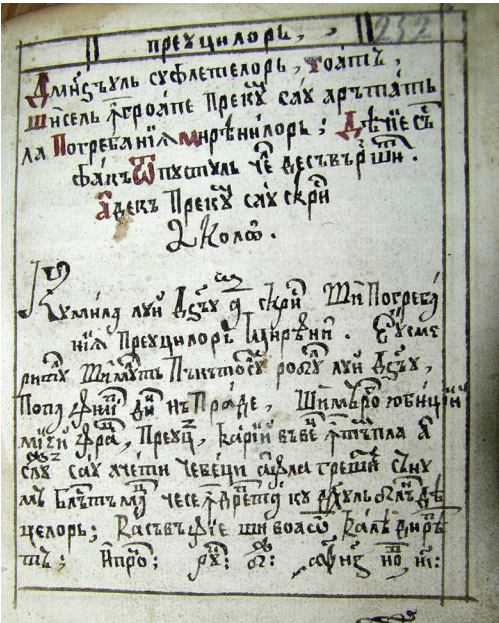


Ceaslov, manuscris, 1738.

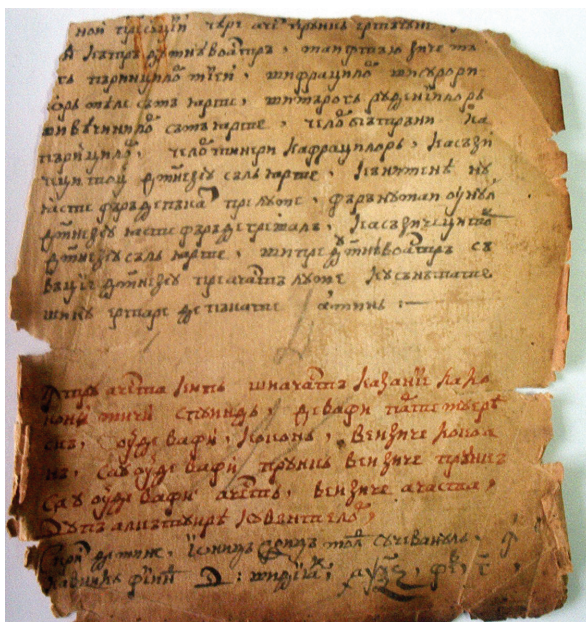
Filă cu frontispiciu.



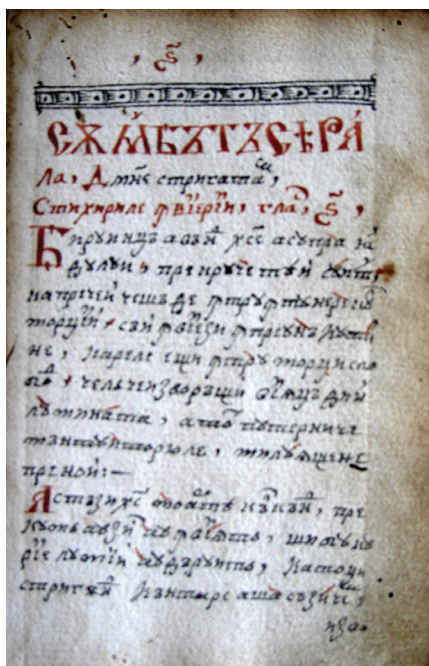
Fila 270 cu însemnarea copistului Popa Vasile din Gârdani.



Fila 252 cu însemnarea copistului Popa Filip din Năpradea.

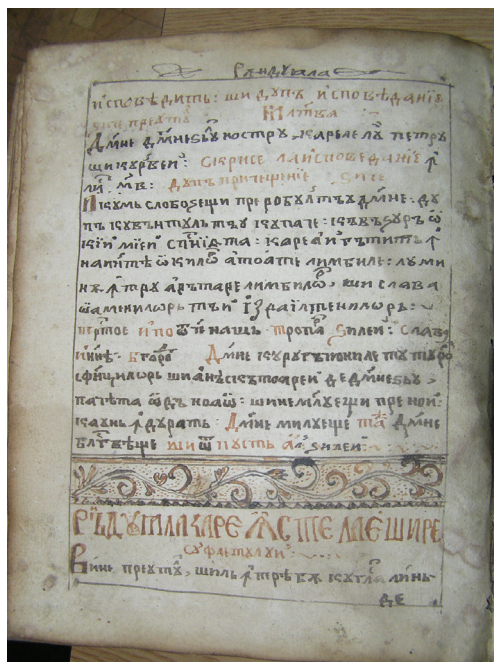


Filă manuscrisă din 1766, copist Ioniță Voița Suceveanul.



Octoih copiat de Ioniță Voița Suceveanul.

Filă cu frontispiciu.



Euhologhion copiat de Toader Ungur.
Filă cu frontispiciu.



Liturghier copiat de Coșan Ștefan din Bușag.
Desen cu „Închipuirea Sfântului Discos”.



Liturghier, manuscris, secolul al XIX-lea.
Filă cu frontispiciu.



Octoih, manuscris, secolul al XIX-lea.
Filă cu frontispiciu.

ALEXANDRU ROȘU ȘI ASTRA. FOTOGRAFII DIN ȚARA LĂPUȘULUI ȘI ȚARA CHIOARULUI

Delia VOINA*

Abstract: *Alexandru Roșu and ASTRA. Photographs from the Lands of Lăpuș and Chioar. In 2019, when the “Documentary Graphics” collection was moved from the Brukenthal National Museum to the “Altemberger House” History Museum in Sibiu, we found a wooden, leather-covered box that bears the following inscription: “Albumul despărțământului Lăpușul-unguresc al Asociațiunei pentru literatura română și cultura poporului român din Ungaria”. Subsequent research led us to photographer Alexandru Roșu from Bistrița, to whom the box and a part of the images of the Land of Lăpuș originally belonged. At the Sibiu branch of the National Archives of Romania, we found correspondence between Alexandru Roșu and the ASTRA Association, through Octavian C. Tăslăuanu. According to the studied documents, Roșu’s donation towards the Sibiu branch of ASTRA, dating back to January 1911, consisted in 92 photographs. All these photographs have been found and identified.*

Keywords: *history of photography, Alexandru Roșu photographer, ASTRA, the Lands of Lăpuș and Chioar, Brukenthal National Museum.*

În anul 2019, conducerea Muzeului Național Brukenthal a decis mutarea colecției de *Grafică documentară*, aflată într-o încăpăre de la bibliotecă, în spațiul de depozitare aflat la Muzeul de Istorie „Casa Altemberger”, strada Mitropoliei, nr. 2. În timpul mutării obiectelor, ne-a atras atenția o cutie confecționată din lemn, de dimensiuni relativ mari, de culoare maro, cu un capac îmbrăcat în piele, pe care este scris: „Albumul despărțământului Lăpușul-unguresc al Asociațiunei pentru literatura română și cultura poporului român din Ungaria”. Pornind de la această cutie, după finalizarea lucrărilor de organizare și aranjare a noului depozit, evident, am început să căutăm, prin revista „Transilvania”, informații referitoare la activitatea Despărțământului Lăpușul-unguresc. Și rezultatele nu au întârziat să apară. Astfel, în *Muzeul Asociațiunii. Raportul secretarului Oct. C. Tăslăuanu pe anul 1911* din „Transilvania. Revista Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, 1912, nr. 5, septembrie-octombrie, p. 414, în Anexa XIII, la Capitolul I. *Obiecte donate*, apare mențiunea că, la 20 ianuarie 1911, o casetă cu „tablouri etnografice” referitoare la teritoriul despărțământului Lăpușul-Unguresc, având 92 piese, sunt donate *Asociațiunii ASTRA*.

Și cum pentru acea vreme când se spunea „tablouri etnografice” se vorbea, de fapt, despre „fotografii,” gândul ne-a fugit la **Alexandru Roșu** din Bistrița,

* Muzeograf, Muzeul Național Brukenthal Sibiu; e-mail: deliavoina@gmail.com.

singurul fotograf român din Transilvania și cel mai apropiat, ca activitate în teren, de zona Țării Lăpușului.

Alexandru Roșu – scurte repere biografice

Cercetarea bibliografiei referitoare la istoria fotografiei din Transilvania de la sfârșitul secolului al XIX-lea–începutul secolului al XX-lea ne-a oferit destule informații despre Alexandru Roșu. Viitorul fotograf s-a născut la Bistrița, în 9 ianuarie 1854. A urmat cursurile Școlii Greco-Catolice din Năsăud, apoi pe cele ale Liceului Evanghelic din Bistrița.

Încă din copilărie s-a remarcat prin desenele realizate cu multă precizie și mult simț artistic. Tatăl său (polițist de meserie) l-a încredințat, la vârsta de 16 ani, lui Carl (Karl) Koller¹, renumit fotograf bistrițean la acea vreme, cu dorința de a face din fiul său un mare fotograf. După ucenicia efectuată la Carl Koller (atât în atelierul local, cât și în cel de la Budapesta) și după mai multe stagii de pregătire la Cluj, unde lucrează ca și asistent², revine în orașul natal Bistrița și își deschide propriul atelier fotografic³, în anul 1883, în Piața Principală, nr. 22, unde: „executează tot felul de lucruri fotografice în fiecare format, tablouri până la mărime naturală (50-60 centimetri), susceperi originale, portrete de bust, precum și grupe asigurând asemănări naturale și efecturile cele mai moderne, pe lungă prețuri posibil moderate. Ca specialitate produce înmăriri după ori-ce portrete mici până la mărime naturală. Călătorește ori-și-unde este pofțit spre a face susceperi. Unicul atelier român din Transilvania și Ungaria”⁴.

Tot în anul 1883, și tot la Bistrița, a deschis un studio fotografic în parteneriat cu Ferdinand (Nandor) Häusler, Alexandru Roșu devenind singurul proprietar începând cu anul 1888⁵.

La 25 aprilie 1894 era prezent la Sibiu, fiind cazat la Hotel „Meltzer“. În același hotel au mai fost cazați: doamna Steuer, din Pancota; Wachsmann și soția, din Bălcaciu; dr. Müller, medic de regiment, din Brașov; Pentlar și Fischer, comercianți din Viena⁶.

Cu ocazia procesului memorandiștilor a fost invitat de frunțașii naționaliști români din Transilvania să imortalizeze momentul. O știre apărută în ziarul „Tribuna”, din luna septembrie 1894, anunța că: „Portretele tuturor martirilor (în

¹ Carl (Karl) Koller (1838-1889) a fost elev la Liceul Evanghelic din Sibiu (azi Colegiul Național „Brukenthal“); între anii 1856 și 1859 a urmat cursuri la Politehnică și la Academia din Viena; în perioada 1850-1871 a fost profesor de desen la Gimnaziul Evanghelic din Bistrița; din 1866 a fost membru al Societății Fotografice din Viena; a colaborat cu sibianul Theodor Glatz (pictor și fotograf) și i-a condus atelierul după decesul acestuia; în 1873 s-a mutat la Budapesta unde și-a deschis un atelier fotografic. [http://de.wikipedia.org/wiki/K%C3%A1rly_Koller_\(fotograf\)](http://de.wikipedia.org/wiki/K%C3%A1rly_Koller_(fotograf)).

² Adrian-Silvan Ionescu, *Photographers in Romania 1840-1940. Fotografi în România 1840-1940*, în „Muzeul Național”, vol. XX, București, 2008, p. 67.

³ *Din albumul nostru. Alexandru Roșu*, în „Revista ilustrată”, anul II, Bistrița, 1899, p. 61.

⁴ Conform informației din reclama atelierului fotografic Alexandru Roșu, apărută în „Tribuna”, anul IX, nr. 278 (decembrie), Sibiu, 1892, p. 1112; aceeași reclamă a fost tipărită și în anul următor. „Tribuna”, anul X, nr. 17 (ianuarie) și nr. 30 (februarie), Sibiu, 1893.

⁵ Adrian-Silvan Ionescu, *op. cit.*, p. 67.

⁶ „Tribuna”, anul XI, nr. 75, Sibiu, 1894, p. 299.

grup) se pot comanda și la dl Al. Roșu, fotograf în Bistrița. Bucata 2 floreni”⁷.

Foarte importantă și interesantă este o reclamă publicată în anul 1897, în două ziare cu mare tiraj în Transilvania, din care aflăm detalii referitoare la prețul fotografiilor realizate de Alexandru Roșu la acea vreme: „Portretul dlui profesor Dr. Weigand, ca călăreț, cum își face călătoria de studiu printre Români, se află de vânzare cu prețul de 2 fl. exemplarul la subscrisul fotograf. Tabloul are mărime de 33 cent. înălțime și 40 centim, lățime. La comande prin poștă sunt a se adăuga încă 10 cr. pentru pachetare și porto. Alexandru Roșu, fotograf în Bistrița”⁸.

La Adunarea Constituantă a noii „Reuniuni a meseriașilor români din Bistrița”, ținută în 27 ianuarie 1901, fotografii Alexandru Roșu a fost ales vicepreședinte. Reuniunea și-a propus să organizeze pentru români un cabinet de lectură, să procure ziare și să pună bazele unei biblioteci⁹. Situația economică a meseriașilor români din Bistrița era destul de precară, aceștia fiind marginalizați de asociațiile săsești, ceea ce a determinat elaborarea și publicarea, în anul 1910, a *Apelului Meseriașilor români din cetatea Bistrița către întreg neamul românesc*. Alexandru Roșu se afla printre semnatari, alături de tipografi, arhitecți, făurari, curelari, jocari, pantofari și rotari români, care le cereau fraților lor să îi sprijine, să îi angajeze pe ei în defavoarea străinilor¹⁰.

În 19 august 1905 a avut loc inaugurarea Muzeului *Asociațiunii*, la Sibiu, printr-o „Expoziție etnografică și istorico-culturală”. Printre expozanți s-a aflat și „Societatea Bistrițeană” din Bistrița care a trimis, pentru prima expoziție din primul muzeu al românilor, „1 album decorat și 16 fotografii (membrii direcțiunii)”¹¹, fotografiile fiind realizate de Alexandru Roșu. Potrivit muzeografei Elena Elisabeta Pleniceanu, albumul se păstrează în patrimoniul Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud¹².

La Expoziția Jubiliară de la București, din 1906, organizată cu ocazia împlinirii a 40 de ani de domnie a regelui Carol I și a o mie opt sute de ani de la cucerirea Daciei de către romani, lui Alexandru Roșu i s-a acordat „Medalia de Argint” cu diplomă specială, pentru imaginile trimise ilustrând viața locuitorilor din zona Bistrița¹³.

⁷ *Idem*, nr. 195, p. 779 și nr. 196, p. 783.

⁸ „Foaia Poporului”, anul V, nr. 38, 39, 40, Sibiu, 1897; „Tribuna”, anul XIV, nr. 198, 201, 203, Sibiu, 1897.

⁹ „Foaia Poporului”, anul IX, nr. 5, Sibiu, 1901, p. 52; „Tribuna”, anul XVIII, nr. 15, Sibiu, 1901, p. 58; „Tribuna Poporului”, anul V, nr. 6, Arad, 1901, p. 4.

¹⁰ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 68, Brașov, 1910, p. 5; „Telegraful român”, nr. 34, Sibiu, 1910, p. 143.

¹¹ Corneliu Diaconovici, *Catalogul expozițiunii etnografice și istorico-culturale aranjate cu ocaziunea inaugurării Muzeului „Asociațiunii” în Sibiu la 19 August – 14 Sept. n. 1905*, în „Transilvania. Analele Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, nr. VI, Sibiu, noiembrie-decembrie 1905, p. 293.

¹² Elena Elisabeta Pleniceanu, *Alexandru Roșu. Primul fotograf român din Transilvania*, în Ionela Simona Mircea, Melinda Mitu, Elena Elisabeta Pleniceanu, Constantin Băjenaru, Marius Câmpăneanu (coord.), „Mari fotografi din Transilvania. Secolele XIX-XX”, Editura Eurotip, Baia Mare, 2018, p. 58.

¹³ „Gazeta Transilvaniei”, anul LXIX, nr. 276, Brașov, 1906, p. 6.

Fotograful Alexandru Roșu a decedat în 10 februarie 1913, la Bistrița. Trei ziare românești din Transilvania au publicat tristul anunț: 1. „Gazeta Transilvaniei”: „Cu inima înfrântă de nemărginită durere aducem la cunoștința tuturor rudeniilor, prietinelor și cunoscuților, cumcă prea iubitul soț, tată, frate, cumnat, unchiu și consăngean Alexandru Roșu, fotograf, după un morb scurt și greu și a dat blândul său suflet în mâinile Creatorului, Luni în 10 Februar 1913 la 8 oare dimineața, în al 59-lea an ai etății. Rămășițele pământești ale scumpului decedat s’au înmormântat spre vecinică odihnă, după ritul bisericeii gr-cat., Mercuri în 12 Februar 1913, la 2 oare p. m. în cimiteriul, din Bistrița — Jalnica familie.”¹⁴; 2. „Foaia Poporului”: „Cazuri de moarte. Alexandru Roșu fotograf în Bistrița, â răposat Luni în 10 Februarie 1913, în al 59-lea an al etății. Rămășițele pământești s’au așezat spre vecinică odihnă, după ritul bisericeii gr-cat., Mercuri în 12 Februarie 1913, în Bistrița.”¹⁵; 3. „Telegraful Român”: „Alexandru Roșu, fotograf în Bistrița, după un morb scurt și greu, a decedat Luni în 10 Februarie 1913 la 8 ore dimineața, în al 59-lea an al etății, și a fost înmormântat Mercuri, în 12 Februarie 1913 la 2 ore p. m. Fie-i țărina ușoară și memoria binecuvântată!”¹⁶.

Revenind la curiozitatea stârnită de cutia aflată în depozitul Muzeului Național Brukenthal, am căutat în *Registrul inventar* al colecției de *Grafică documentară* fotografiile realizate de Alexandru Roșu în satele Țării Lăpușului și a Țării Chioarului. Am constatat că există 30 de asemenea imagini, lipite pe un paspartu de culoare verzuie, cu dimensiuni de 30,5x25 cm, dimensiuni care se potrivesc perfect cu cele ale cutiei (48x41,5x19,5 cm). Însă, revista „Transilvania” menționa existența a 92 de asemenea imagini/tablouri etnografice.

Știind că din *Registrul de Intrări - ieșiri* al *Asociațiunii ASTRA* pe anul 1911 puteam afla mai multe decât cele menționate de revista „Transilvania”, am considerat că este necesară consultarea Fondului *ASTRA* deținut de Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale. Și, spre bucuria și satisfacția noastră, rezultatele au fost cele scontate. Pornind de la data donației menționate (20 ianuarie 1911), printre alte documente referitoare la fotograf, am descoperit o scrisoare trimisă de Despărțământul Lăpușul-unguresc prin directorul său, avocat Gavril Buzura, datată 20 Ianuarie 1911, în care ni se vorbește despre modalitatea în care au fost trimise obiectele donate de despărțământ, la Sibiu¹⁷:

¹⁴ *Idem*, anul LXXVI, nr. 25, Brașov, 1913, p. 3

¹⁵ „Foaia Poporului”, anul XXI, nr. 6, Sibiu, 1913, p. 10.

¹⁶ „Telegraful român”, anul LXI, nr. 1, Sibiu, 1913, p. 47.

¹⁷ Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale (în continuare, SJSBAN), Fond *ASTRA*, nr. 118-1911, f. 1; alături de fotografii au mai fost trimise la Sibiu și: un candelabru vechi, un sfeșnic, cruci de lemn, potire de lemn, cupe de lemn, linguri crestate, un corn de făcut cârnați, un blidar vechi, farfurii de lemn și lut, o cunună de lemn pentru miri, un tioc pentru coasă, o tindeică crestată, un fluier, bâte crestate, securi de piatră, o urnă, o lance de lemn, o sabie de lemn, o ploscă din rădăcină de vie, un ciocan din bronz, două icoane vechi, o cruce de lemn, o cruce de paie, o mască de urs antediluvian, un pistol cu cremene (vezi „Transilvania. Revista Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, nr. 5, septembrie-octombrie, Sibiu, 1912, p. 414).

„Nr. 118 – 1911. Nr. 2/ 911.

Onorat Comitet central al Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român! Sibiiu

Aci sub includ conspectul obiectelor căpătate cu ocazia ținerii esposiții cercuale cari azi leam trimis la calea ferată spre a fi expediate pe adresa Astrii.

La despachetare puteți folosi conspectul acesta de a vă putea convinge că sunt toate obiectele ori ba.

Întârzierea trimerii lor au fost din cauza că pe trăsură nu s'a putut trimite deoarece să zdrobiau toate și numai acum am căpătat cale de sama să le pot transporta.

Vă rog primiți acceptarea deosebitei mele stime.

Lăpușul ung[uresc] la 20 Ianuarie 911.

G. Buzura dir. desp.”.

Mai mult de atât, la poziția nr. 372/1911, filele 1-4, din registru, se află corespondența ASTREI, prin Octavian C. Tăslăuanu, cu fotograful bistrițean Alexandru Roșu, pe care o prezentăm în ordine cronologică.

Fila 3 – scrisoarea lui Alexandru Roșu trimisă *Asociațiunii* ASTRA¹⁸:

„15 Febr. 1911

Stimat Domn Oct. C. Tăslăuanu secretariu Sibiiu

M. Onor. Domn. Permite Ți-mi ca necunoscut următorea rugare:

Rog frumos trimite Ți-mi un numer de proba a pretuiței DVostre foie „Transilvania” care este organul „Asociațiunei” ași dori se mi o abonezi – și se anoncezi in ea!

Tot odată ași și dori a me face membru sprijinitor al Asociațiunei – prelângă cari condițiuni pot fi membru?

Tot odată Vă rog frumos ca unicul fotograf român de mine stătătoriu de 27 anii pe piațul de aici – a me recomanda Onor. Despărțăminte cari ar' dori de aface forografii ca despărțiammentul „Lăpușul unguresc” ale Lăpușului eu le am făcut – am călătorit 45 comune – am lucrat, prompt curat, după contractul care lam avut. Călătoresc ori și unde ași fi poftit! Rogându-Vă ca român a mi satisface modestei mele rugări semnez cu deosebita stima Alexandru Roșu Fotograf”.

Fila 1 – rezoluția propusă de secretariatul *Asociațiunii* în urma scrisorii lui Alexandru Roșu¹⁹:

„23/ III – 1911 D-1 Alex. Roșu, fotograf în Bistrița se roagă să fie recomandat Desp. Asociațiunii, cari ar dori să facă fotografii.

Se decide a se recomanda desp. printr'o circulară”.

Fila 2 – propunerea de a se trimite o circulară despărțămintelor pentru a le informa de posibilitatea angajării fotografului Alexandru Roșu în realizarea de „tablouri etnografice”, circulară apărută în „Transilvania. Revista Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, 1911, nr. 2, martie-aprilie, p. 204²⁰.

¹⁸ SJSBAN, Fond ASTRA, nr. 372 - 1911, f. 3.

¹⁹ *Ibidem*, nr. 372 - 1911, f. 1.

²⁰ *Ibidem*, nr. 372 - 1911, f. 2.

„Circulară către toate despărțămintele Asociațiunii

Domnule Director

În ultimul timp o parte dintre despărțămintele noastre arată un interes tot mai viu față de studiile etnografice, aranjând expoziții cu ocazia adunărilor cercuale și făcând diferite fotografii de case, porturi etc. Fiindcă și în această acțiune laudabilă a noastră suntem datori de a sprijini pe Românii de specialitate, vă recomandăm cu toată căldura ca la lucrările fotografice să-l angajați pe d-l Alexandru Roșu, fotograf în Bistrița, care-i u om iscusit în meseria lui și lucrează ieftin.

În nădejdea că ne veți asculta rugămintea, vă rugăm să primiți încrederea deosebitei noastre stime. Sibiiu, 30 Martie 1911. P. Cosma m.p. președinte Oct. C. Tăslăuanu m.p. secretar.

S-a copiat și expedit la 60 din ac. desp. și la dlui Roșu în Bistrița 30/III 1911”.

Fila 4 – răspunsul adresat lui Alexandru Roșu²¹:

„30 Martie

Stimate Domnule,

Avem onoarea de a vă aduce la cunoștință că comitetul central, în ședința sa ținută la 23 Martie a.c., a decis să vă recomande printr-o circulară către toate despărțămintele Asociațiunii. Totodată vă aducem la cunoștință că membrii Asociațiunii sunt de patru feluri: fondatori cu taxa de 400 Cor. odată pentru totdeauna; pe viață cu taxa de 200 Cor. odată pentru totdeauna; ordinar cu taxa de 10 Cor. anual și sprijinitori cu taxa de 2 Cor. anual. Membri fondatori, pe viață și ordinari, primesc gratuit revista „Transilvania”, din care vă trimitem un număr, iar cei ajutători „Biblioteca poporală a Asociațiunii”.

Primiți Vă rugăm, încredințarea stimei noastre.

Prezidiul. Oct. C. Tăslăuanu secretar

Domniei Sale

Domnului Alexandru Roșu, fotograf Bistrița”.

Alexandru Roșu a fost, pentru o perioadă foarte scurtă de timp (doar un an), membru ordinar al *Asociațiunii transilvănene pentru literatură și cultura poporului român*²². Decesul său prematur (din februarie 1913) a încheiat brusc colaborarea începută în 1911 cu *Asociațiunea* de la Sibiu.

*

Am continuat căutările pentru identificarea fotografiilor donate ASTREI de cei din Despărțământul Lăpușul-unguresc și am revenit la cercetarea colecțiilor de fotografii deținute de Muzeul Național Brukenthal și Complexul Național Muzeal ASTRA, ambele instituții având în patrimoniu lor piese care au aparținut Muzeului *Asociațiunii*. În urma cercetărilor am constatat următoarele:

²¹ *Ibidem*, nr. 372 - 1911, f. 4.

²² „Transilvania. Revista Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, nr. 5, septembrie-octombrie 1912, p. 321: *Anexele raportului general. Anexa II Consemnarea membrilor „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român. Starea dela 1 August n. 1912”*: *Despărțământul Bistrița, membri ordinari*.

A) cele **45 de comune** au fost identificate, conform imaginilor, astfel: 1. Baba; 2. Berința; 3. Boereni (azi, Boiereni); 4. Borcut; 5. Brebeni; 6. Cărbunar (azi, Cărbunari); 7. Cărpiniș (azi, Cărpiniș); 8. Cernești; 9. Ciocotiș; 10. Corueni (azi, Coroieni); 11. Costeni; 12. Cufoaia; 13. Cupșeni; 14. Curtuius (azi, Curtuiuş Mic); 15. Copalnic Mănăstur (azi, Copalnic-Mănăstur); 16. Dealu-mare (azi, Dealu Mare); 17. Dobric; 18. Dobriținaș (azi, Dumbrava); 19. Draghia (azi, Drăghia); 20. Făurești; 21. Fânațe; 22. Groși; 23. Inău; 24. Larga; 25. Lăpușul-românesc (azi, Lăpuș); 26. Lăpușul-unguresc (azi, Târgu-Lăpuș); 27. Lăschia; 28. Libotin; 29. Mașca (azi, Răzoare); 30. Măgureni; 31. Peteritea; 32. Plopiș; 33. Poiana-porcului (azi, Fântânele); 34. Rogoz; 35. Rohia; 36. Rușor; 37. Stoiceni; 38. Suciul de Jos; 39. Suciul de sus (azi, Suciul de Sus); 40. Surduc-Copalnic (azi, Copalnic); 41. Ungureni; 42. Vad; 43. Văleni; 44. Vima-mare (azi Vima Mare); 45. Vima-mică (Vima Mică).

B) identificarea celor **92 de imagini** este următoarea²³:

Nr. *Descrierea fotografiei, așa cum apare pe paspartu*

- 1-7 *Nu au fost identificate.*
- 8 **Comitetul despărțământului „Lăpușul unguresc” in anul 1910.**
- 9 Port național din Chioar.
- 10 Port național din Suciul de sus.
- 11 Port național din Suciul de sus.
- 12 *Nu a fost identificată.*
- 13 Comuna Baba: privire generală.
- 14 Comuna Berința: vedere generală.
- 15 **Școala greco-orientală română din Berința.**
- 16 Comuna Boereni: privire generală.
- 17 Comuna Borcut: privire generală.
- 18 **Biserica greco-orientală română din Borcut.**
- 19 **Nu are descriere.**
- 20 Comuna Brebeni: vedere generală.
- 21 Comuna Cărbunar: vedere generală.
- 22 **Biserica greco-orientală română din Cărbunar.**
- 23 Comuna Cărpiniș: vedere generală.
- 24 Comuna Cernești: vedere generală.
- 25 **Biserica gr. cath. din Cernești.**
- 26 **Scoala gr. cath. din Cernești.**

²³ Numărul imaginilor este scris cu culoare albastră în colțul din stânga, jos, pe paspartu; denumirile imaginilor scrise **bold** se referă la fotografii aflate în patrimoniul Muzeului Național Brukenthal (colecția *Grafică documentară*); cele scrise aldin se referă la fotografii aflate în patrimoniul Complexului Național Muzeal ASTRA (colecția *Grafică documentară*).

- 27 Comuna Coicotiș: vedere generală.
- 28 **Biserica greco-orientală română din Ciocotiș.**
- 29 Comuna Corueni: privire generală.
- 30 **Biserica gr. cath. din Corueni.**
- 31 **Școala greco-orientală română din Corueni.**
- 32 Casă țărănească: din Corueni.
- 33 Comuna Costeni: privire generală.
- 34 Comuna Cufoaia: privire generală.
- 35 Comuna Cupșeni: privire generală.
- 36 **Biserica greco-orientală română din Cupșeni.**
- 37 **Școala greco-orientală română din Cupșeni.**
- 38 Comuna Curtuiș: vedere generală.
- 39 Comuna C. Mănăstur: vedere generală.
- 40 **Biserica gr. cath. din C. Mănăstur.**
- 41 **Școala gr. cath. din C. Mănăstur.**
- 42 **Banca „Riureana” C. Mănăstur.**
- 43 Comuna Dealu-mare: vedere generală.
- 44 Comuna Dobric: vedere generală.
- 45 Biserica română din Dobric.
- 46 Comuna Dobriținaș: privire generală.
- 47 Comuna Draghia: privire generală.
- 48 Comuna Făurești: vedere generală.
- 49 Comuna Fânațe: vedere generală.
- 50 **Biserica greco-orientală română din Fânațe**
- 51 Comuna Groși: privire generală.
- 52 **Biserica gr. cath. din Groși.**
- 53 **Școala gr. cath. din Groși.**
- 54 Comuna Inău: privire generală.
- 55 Comuna Larga: privire generală.
- 56 Comuna Lăpușul-românesc vedere generală.
- 57 **Biserica gr. cath. din Lăpusul-românesc. (inferioară)**
- 58 Biserica gr. cath. din Lăpușul-românesc. (superioară)
- 59 Comuna Lăpușul unguresc: vedere generală.
- 60 **Biserica gr. cath. din Lăpușul-unguresc.**
- 61 **Școala română din Lăpușul-unguresc**
- 62 **Banca Lăpușana**
- 63 Comuna Lăschia: vedere generală.
- 64 Biserica greco-orientală română din Lăschia.
- 65 Comuna Libotin: vedere generală.
- 66 Biserica greco-orientală română din Libotin.

-
- 67 Școala greco-orientală română din Libotin.**
 - 68 Comuna Mașca: vedere generală.
 - 69 Comuna Măgureni: vedere generală.
 - 70 Comuna Peteritea: vedere generală.
 - 71 Comuna Plopiș: vedere generală.
 - 72 Comuna Poiana-porcului: vedere generală.
 - 73 Comuna Rogoz: vedere generală.**
 - 74 Bisericile române din Rogoz.
 - 75 Comuna Rohia: vedere generală.
 - 76 Biserica greco-orientală română din Rohia.**
 - 77 Comuna Rușor: vedere generală.
 - 78 Biserica și școala gr. cath. din Rușor**
 - 79 Comuna Stoiceni: vedere generală.
 - 80 Comuna Suciu de jos: vedere generală.
 - 81 Comuna Suciu de sus: vedere generală.
 - 82 Biserica gr. cath. din Suciu de sus.**
 - 83 Casa parohială din Suciu de sus.**
 - 84 Comuna Surduc-Copalnic: vedere generală.
 - 85 *Nu a fost identificată.*
 - 86 Comuna Ungureni: vedere generală.
 - 87 Comuna Vad: privire generală.
 - 88 Comuna Văleni: vedere generală.
 - 89 Școala greco-orientală română din Văleni.**
 - 90 Comuna Vîma-mare: vedere generală.
 - 91 Comuna Vîma-mică: vedere generală.
 - 92 Biserica greco-orientală română din Vîma mica.**

Majoritatea fotografiilor aparținând lui Alexandru Roșu au fost realizate în interiorul atelierului său fotografic din Bistrița. Imaginile sale etnografice, cum sunt și cele 92 de fotografii păstrate în prezent în colecțiile de *Grafică documentară* ale celor două muzee sibiene (Muzeul Național Brukenthal și Complexul Național Muzeal ASTRA), ne aduc la lumină o lume a satului românesc din două areale etnografice, Țara Lăpușului și Țara Chioarului, aflate din punct de vedere administrativ la începutul secolului al XX-lea în comitatul Solnoc-Dăbâca. Fotografii a imortalizat o lume care produce nostalgie celui ce le privește și dorința de a cunoaște mai multe despre perioada în care au fost imortalizate pe hârtie de către fotografii, românul, Alexandru Roșu.



Cutia în care Alexandru Roșu a trimis fotografii Asociațiunii ASTRA, în anul 1911 (Colecția Muzeului Național Brukenthal).



Membri Comitetului Despărțământului „Lăpușul-unguresc”, 1910 (Colecția Muzeului Național Brukenthal).



Biserica ortodoxă din Ciocotiș
(Colecția Muzeului Național Brukenthal).



Școala confesională ortodoxă din Coroieni
(Colecția Muzeului Național Brukenthal).



Biserica greco-catolică din Lăpușul-unguresc (azi, Târgu-Lăpuș)
(Colecția Muzeul Național Brukenthal).



Școala română din Lăpușul-unguresc (azi, Târgu-Lăpuș)
(Colecția Muzeului Național Brukenthal).



Biserica greco-catolică din Copalnic-Mănăstur
(Colecția Muzeului Național Brukenthal).



Școala confesională greco-catolică din Copalnic-Mănăstur
(Colecția Muzeului Național Brukenthal).



Banca „Lăpușana” din Târgu-Lăpuș
(Colecția Muzeului Național Brukenthal).



Banca „Riureana” din Copalnic-Mănăstur
(Colecția Muzeului Național Brukenthal).

FONDUL MEMORIAL „VASILE LUCACIU” ÎN COLECȚIILE MUZEULUI BĂIMĂREAN

Lucia POP*

Abstract: „Vasile Lucaciu” in the Baia Mare Museum’s Collections. *Between 1965 and 1970, officials of the Communist regime manifested a willingness to bring forth the Romanian historical past and our cultural heritage, creating thus a favorable context to bringing to light great personalities of the past. An important factor in this regard was the celebration of the Great Union’s Semicentennial (December 1968), an occasion to either open or prepare for opening a number of memorial houses across Romania. One of these houses was the “Vasile Lucaciu” Memorial House in Șișești, as the Maramureș County Museum began collecting various objects that had belonged to the Lucaciu family. Furniture pieces and different trinkets were donated to the museum by Vasile Lucaciu’s grandson. During the next 30 years, the museum would go on to register over 200 other cultural objects (documents and artifacts). Most of the collection is currently exhibited at the “Vasile Lucaciu” Memorial House in Șișești.*

Keywords: Vasile Lucaciu, Șișești, priest, memorial house, museum’s collections.

Contextul socio-politic românesc, propriu perioadei istorice moderne, respectiv secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, a conturat personalități excepționale ca și construcție intelectuală și morală, personalități care și-au adus o importantă contribuție la istoria evenimentială într-o perioadă de mari frământări naționale. Au trecut mai bine de 100 de ani de la acele evenimente, ani cuantificați în mai multe generații de urmași ai acestor personalități, generații care au avut grijă de mărturii prețioase care până la urmă au ajuns acolo unde trebuiau să ajungă, respectiv în muzee, biblioteci, arhive. Faptul că, în perioada 1965-1970, autoritățile comuniste au manifestat o oarecare deschidere spre trecutul istoric și spre valorizarea moștenirii culturale, deschidere pe care o putem numi o veritabilă „ofensivă culturală”, a creat, cu siguranță, conjunctura favorabilă pentru scoaterea din anonimat a marilor bărbați ai neamului. Motivația importantă și totodată hotărâtoare a schimbării de atitudine a fost, fără îndoială, Semicentenarul Unirii sărbătorit în decembrie 1968, an în care s-au deschis sau se aflau pe cale de a se deschide, mai multe muzee/case memoriale, printre care și Muzeul memorial „Vasile Lucaciu” din Șișești.

În momentul inaugurării muzeului de la Șișești, în 26 noiembrie 1972, se conturase deja un mic patrimoniu memorial, valorificat în fosta casă parohială în care părintele Vasile Lucaciu a locuit cu familia (1885-1914). În același context de evocare și omagiere a preotului Vasile Lucaciu, la împlinirea a 50 de ani de la moartea tribunului a fost organizată, de către Comitetul pentru Cultură și Educație Socialistă al județului Maramureș, sesiunea de comunicări științifice în data de 28 noiembrie 1972¹.

* Muzeograf, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș; e-mail: lucipop50@yahoo.com.

¹ Mihoc Blaga, *Dr. Vasile Lucaciu (1852-1922)*, Editura Primus, Oradea, 2018, p. 210.

Fondul memorial „Vasile Lucaciu”, de la inițiere până astăzi

Colecțiile memoriale „Vasile Lucaciu” s-au constituit la nivel național, în anul 1932 când, Epaminonda Lucaciu (1877-1960), fiul marelui luptător național, a donat Muzeului Militar Central din București fotografii și obiecte care au aparținut preotului greco-catolic dr. Vasile Lucaciu, respectiv obiecte de cult din aur și din argint, fotografii, albume, ordine și medalii, veșminte preoțești.

Unul dintre documentele care au făcut obiectul acelei donații a fost transferat, la un moment dat, la Muzeul Național de Istorie a României. Este vorba despre Albumul dăruit părintelui Vasile Lucaciu de către colonia română și studenții români din Budapesta, în ianuarie 1894, cu prilejul eliberării sale din temniță, moment sărbătorit și cu un banchet dat în cinstea marelui luptător².

Muzeul Județean Maramureș a demarat constituirea colecției memoriale „Vasile Lucaciu” în octombrie 1968, când au fost achiziționate piese de mobilier (canapea, fotolii, măsuță, masă de birou), obiecte de uz casnic (ceainic și tavă de porțelan, călimară de birou), care au aparținut odinioară familiei Lucaciu, obiecte oferite muzeului spre achiziționare de medicul Vasile Lucaciu, nepotul marelui luptător.

În anul 1970 (decembrie) au fost achiziționate primele documente. Este vorba despre corespondența familiei din perioada 1888-1920, în principal scrisori ale părintelui Lucaciu adresate fiului său Epaminonda, care se afla la studii în Roma³. Din acest pachet de documente ne atrage atenția scrisoarea lui Ioan Vancea „student de VII cl. Gim. (șapte clase gimnaziale n.n.)” din Șomcuta Mare, către părintele Vasile Lucaciu, scrisoarea, nedatată, evidențiază, prin conținutul său, puterea de înțelegere pentru necazurile celor nevoiași, în acest caz ale tânărului Vancea. Părintele Lucaciu a fost bine cunoscut, de altfel, pentru sprijinul necondiționat acordat „tinerimii studioase” din Transilvania⁴.

În anul 1974 a intrat în colecție grafica „Apoteoza lui Vasile Lucaciu” (pe calc), opera artistului sătmărean Aurel Popp. Povestea acestei lucrări este o frântură din istoria maiestuoasei statui a preotului dr. Vasile Lucaciu din Satu Mare. Iată, pe scurt, această istorie. În anul 1926, la propunerea lui Sigismund Lenghel, fost secretar al lui Vasile Lucaciu, autoritățile locale băimărene hotărâseră ca statuia marelui luptător să fie ridicată la Baia Mare, în virtutea faptului că în perioada respectivă, orașul era reședința județului. Statuia urma să fie amplasată în centrul vechi care atunci se numea Piața Unirii. Se constituise un comitet de organizare a concursului dar din diferite motive, proiectul nu s-a materializat. În anul 1935, Augustin Iuga a făcut aceeași propunere autorităților băimărene, de data aceasta stabilindu-se și bugetul de 20.000 de coroane dar nici

² Maria Ioniță, *O mărturie documentară aflată în patrimoniul Muzeului Național de Istorie privind personalitatea luptătorului memorandist Vasile Lucaciu*, în „Memorandul Românilor. Centenar”, Muzeul de Istorie Baia Mare, Baia Mare, 1994, pp. 127-131.

³ Mihoc Blaga, *op. cit.*, p. 207.

⁴ *Ibidem*, p. 208.

de această dată proiectul nu a fost finalizat⁵. În anul 1927 (16 ianuarie), s-a făcut anunțul: „Zilele acestea a fost expusă în cabinetul domnului prefect al județului (I. C. Barbul n.n.) macheta statuii dr. Vasile Lucaciu datorită artistului sculptor și pictor Aurel Popp. Macheta redă minunat figura dărză a eroului de la Șişești. Este o operă de mare valoare și credem că locuitorii acestui județ vor lupta din răzputeri spre a realiza fondul necesar. Statuia va costa 9 milioane. Va avea o înălțime de 9 metri și va fi aranjată înaintea bisericii greco-catolice române”. În mai 1927 s-a întrunit Comitetul sătmărean pentru ridicarea monumentului, a fost ales președinte de onoare al acelui comitet Octavian Goga, ministru de interne iar ca președinte activ P.S. Episcop Iuliu Hossu de la Gherla. Comitetul „însărcinează pe Aurel Popp, artistul cu renume ce a trecut și granițele țării, ca să execute lucrările de artă privitoare la monument”⁶. La concursul organizat în perioada următoare au participat 14 artiști, printre care Aurel Popp, Oscar Han, Corneliu Medrea, câștigător fiind Corneliu Medrea.

Lucrarea a fost finalizată în perioada 1932-1935, aceasta a fost expusă câteva luni la București, în fața Ateneului Român iar în ziua de 13 decembrie 1936, după cum se știe, a fost inaugurată la Satu Mare⁷.

Grafica, numită „Apoteoza lui Vasile Lucaciu”, lucrare mai puțin cunoscută, este valorizată expozițional în Muzeul memorial „Vasile Lucaciu” din Șişești.

În perioada anilor 1978-1979, instituția muzeală a început să construiască o relație strânsă cu nepotul tribunului, medicul Vasile Lucaciu (1922-2009), unicul fiu al lui Epaminonda Lucaciu (unul dintre cei patru copii ai soților Lucaciu). Prin intermediul doamnei Lucia Pop, muzeograf în cadrul Secției de Istorie, s-a statornicit o colaborare cu domnul Vasile Lucaciu (medic la Spitalul C.F.R. din Cluj-Napoca), de aproape 30 de ani, perioadă în care multe momente au fost derulate la Șişești, în contextul unor ample evocări omagiale a vieții și activității preotului Vasile Lucaciu sau, pur și simplu în vizită, cu nelipsite reculegeri la mormintele celor dragi. În realitate a fost reluată o mai veche colaborare cu medicul din Cluj, începută de muzeograful Mihoc Blaga, în anul 1968. Acestuia, îi revine de altfel meritul de a fi inițiat colecțiile memoriale „Vasile Lucaciu” din patrimoniul Muzeului Județean Maramureș, fiind merituosă și implicarea dumnealui în procedura, deloc ușoară la vremea respectivă, a înființării și organizării Complexului muzeal „Vasile Lucaciu” din Șişești, în anul 1968. Ulterior, domnul dr. Mihoc Blaga a continuat să fie interesat de viața și activitatea preotului dr. Vasile Lucaciu, fiind autorul a multor articole și a unor volume consistente despre viața și activitatea părintelui Vasile Lucaciu⁸. De la familia

⁵ Augustin Iuga, *Cu privire la Vasile Lucaciu. Acte, documente procese*, Baia Mare, 1940, p. 402.

⁶ Traian Ursu, *Monumentul memorial „Vasile lucaciu”*, în „Șişești Vatră Străbună”, vol. IV, Editura Eurotip, Baia Mare, 2009, pp. 15-16.

⁷ Valeriu Achim, *Sculptorul Cornel Medrea alături de noi*, în „Scrieri în timp, 1946-2006. Culegere de studii și articole publicate”, Editura Gutinul, Baia Mare, p. 240.

⁸ Viorel Rusu, Lucia Pop, *Patrimoniu și Excelență. Dr. Vasile Lucaciu în colecțiile Muzeului băimărean*, în Claudiu Porumbăcean (coord.), „Dr. Vasile Lucaciu. Pro sancta unione omnium romanorum”, Editura Argonaut, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2023. p. 48.

Lucaciu din Cluj-Napoca, prin achiziție sau prin donație, au intrat în patrimoniul Muzeului Județean Maramureș, în cei 30 de ani, obiecte, fotografii și documente legate de viața și activitatea lui Vasile Lucaciu și a fiului său Epaminonda. Ca urmare a acestor bune relații de colaborare, colecțiile cu caracter memorial au fost dezvoltate (prin achiziții și donații) cu documente și obiecte care marchează momente importante din viața și activitatea tribunului.

O parte a fondului memorial legat de Vasile Lucaciu și familia sa este pus în valoare în muzeul care-i poartă numele, din Șișești, fond care face parte din patrimoniul Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș, edificiile fiind administrate de Parohia Greco-Catolică Șișești, din anul 2006. În ambianța obiectivelor cu o bogată încărcătură istorică, sunt conturate preocupările și grija deosebită față de soarta românilor pe care, părintele Vasile Lucaciu, le-a pus mai presus de interesele sale personale. Donația făcută de nepotul marelui luptător, în toamna anului 2000, Muzeului memorial din Șișești, a fost mediatizată și, în cel mai scurt timp, conform dorinței donatorului a fost și este valorificată expozițional în muzeul de la Șișești. Mulțumită acestui bogat fond putem aduce confirmări documentare ale unor informații biografice cunoscute sau nu despre familia Lucaciu.

Cea mai mare parte a materialului imagistic și a documentelor oferă informații și dezvăluie aspecte cu privire la viața și activitatea primului misionar greco-catolic român în Statele Unite ale Americii, Epaminonda Lucaciu (1877-1960), numit în presa vremii „preotul cu cea mai mare parohie din lume”. Astfel, amintim: diplomele Facultății de Teologie din Roma (perioada 1892–1896), document de instalare canonică în Episcopia Greco-Catolică de Lugoj (semnat de episcopul Demetriu Radu în anul 1901), mărturiile activității sale în Statele Unite, împreună cu Vasile și Constantin Lucaciu, precum și revenirea la Șișești după anul 1921, când preocupările sale mai importante, au fost finalizarea monumentalei biserici și colonizarea localității Dr. Vasile Lucaciu, azi Lucăceni (jud. Satu Mare). Aceste materiale fotografice și documentare sunt oferite publicului vizitator în spațiile generoase ale Școlii confesionale greco-catolice înființate de părintele Vasile Lucaciu la Șișești în anul 1905.

Din nefericire, după moartea medicului Vasile Lucaciu (februarie 2009), dezvoltarea fondului memorial din patrimoniul instituției noastre a intrat în stagnare având în vedere faptul că fusese principala sursă de îmbogățire a acestor colecții. Suntem în continuare în legătură cu familia, cu doamna Delia Lucaciu, strănepoata părintelui dr. Vasile Lucaciu și ne dorim menținerea acestor legături.

Sunt și alte instituții muzeale care administrează colecții memoriale legate de personalitatea eroului național Vasile Lucaciu, dintre care amintim Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I” din București, Muzeul Național de Istorie a României, Muzeul Unirii din Alba Iulia, Muzeul Județean Satu Mare. Documente valoroase, corespondență, discursuri etc, multe dintre acestea începute cu binecunoscutul „Prea iubite Bade” și semnate „Dr. Vasile Lucaciu” sau simplu „V. Lucaciu”, se află în fondurile Secțiilor manuscrise ale Bibliotecii Academiei

Române și ale Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” din Cluj-Napoca.

Cu unele din aceste prestigioase instituții de cultură am colaborat de-a lungul timpului pentru valorificarea moștenirii culturale Vasile Lucaciu. Amintim expoziția memorială „Vasile Lucaciu – O viață pentru un ideal”, organizată în noiembrie 1994, de Muzeul Județean Maramureș în colaborare cu Muzeul Militar Național București și Muzeul Județean Satu Mare. Această expoziție, putem spune fără riscul de a greși, are o importanță deosebită deoarece, cu această ocazie au fost, pentru prima dată, expuse la Baia Mare, de fapt în Transilvania, fotografiile, obiectele, veșmintele preoțești și accesorii de cult care au aparținut preotului dr. Vasile Lucaciu, donate de Epaminonda Lucaciu Muzeului Militar în anul 1932.

O revalorificare memorială în această versiune în prezent ar fi mult mai dificilă având în vedere faptul că aceste piese sunt acum clasate, cel puțin parțial, în categoria juridică Tezaur.

Mărturii documentare iconografice raportate la familia Lucaciu și la diferite momente din viața și activitatea preotului.

Din pricina unor privațiuni, știm că în tinerețe Vasile Lucaciu a trecut și prin momente de slăbiciune cum a fost voluntariatul său în armata austro-ungară, foarte scurt de altfel, câteva luni în 1867-1868. De această îndeletnicire, total nepotrivită temperamentului său, a fost eliberat prin intervenția unchiului său, Nicolae Toth, fratele mamei sale Paulina. O fotografie, mai puțin cunoscută îl reprezintă pe Vasile Lucaciu în mijlocul unui grup de militari, în perioada mai sus amintită.

După întoarcerea de la Roma, tânărul despre care registrele Institutului Sf. Atanasie spun că, „evlavios, blând și promite cele mai bune speranțe”, își începe, nu numai activitatea sa ca preot (Sâncrai) și apoi ca dascăl (Satu Mare), ci și viața de familie.

În anul 1874 se căsătorește cu Paulina Șerbac (1856-1911) fiica preotului din Potău cu care va conviețui timp de 37 ani. Pierderea Paulinei în 1911, a fost pentru Vasile Lucaciu prima grea lovitură. Peste puțin timp nenorocirea s-a abătut din nou asupra familiei prin pierderea fiului cel mai mic.

Una dintre fotografii îl înfățișează pe tânărul Vasile în haine militare, înaintea plecării pe frontul rusesc, unde își va găsi sfârșitul. Doar temperamentul și datoria față de neamul său l-a ajutat pe Vasile Lucaciu să depășească aceste triste momente și să se avânte în evenimente hotărâtoare în plină desfășurare.

Din anul 1878 a ocupat postul de profesor de religie greco-catolică și de limba română la Liceul de băieți din Satu Mare. Aici a desfășurat o activitate de educare a sentimentului religios și a celui național în rândul elevilor, ceea ce a atras dizgrația din partea autorităților, în a căror atenție a intrat. Începe acum șirul multelor procese politice, fiind condamnat în repetate rânduri pentru „calomniere” și „agitatie”. Perioada coincide cu intrarea lui Vasile Lucaciu în viața publică și în vâltoarea luptei politice.

În anul 1881 a ținut primul său discurs politic la sfințirea bisericii din Valea Vinului, vorbind despre deznaționalizarea românilor pe cale religioasă. În anii următori a desfășurat și o intensă activitate publicistică: a colaborat la presa vremii („Gazeta Transilvaniei” din Brașov, „Familia” din Oradea, „Gutinel” din Baia Mare), a editat „Revista Catolică”, periodic tipărit la Satu Mare și Baia Mare, despre care însuși Vasile Lucaciu mărturisește „acest modest periodic s-au întemeiat în 14 iulie 1885 cu știrea, cu binecuvântarea și cu încurajarea Sfinției Sale (Papa Leon al XIII-lea, n.n.)”. „Revista Catolică” este, de altfel, prima publicație periodică în limba română, care s-a tipărit la Baia Mare începând cu octombrie 1886, fiind urmată de ziarul „Gutinel” în anul 1889. În intervalul de 20 de ani (1885-1905), din cauza problemelor pe care Vasile Lucaciu le avea cu autoritățile, prestigioasa publicație a cunoscut întârzieri și întreruperi astfel încât în perioada amintită a însumat doar șase ani de apariție, cu periodicitate, la început lunară, ulterior bilunară⁹.

În perioada 1881-1884 a scris importante cărți de filozofie (*Instituțiuni filosofice*), precum și lucrări cu caracter religios (*Istoria lui Foțiu, patriarhul Constantinoplei, urzitorul schismei grecești*). Periodice, „Revista Catolică” și scrierile sale filozofice se regăsesc în biblioteca pe care părintele Vasile Lucaciu ne-a lăsat-o moștenire.

Revenind la cariera didactică, profesorul dr. Vasile Lucaciu, titularul catedrei gimnaziale de limba română, catedră pe care distinsul dascăl a înțeles să o apere prin toate mijloacele deoarece era în pericol de desființare de către autoritățile maghiare, a devenit indezirabil și a fost catalogat ca instigator și răzvrătit.

Expulzarea sa din școala sătmăreană, urmată imediat de desființarea catedrei de limba română, a avut un puternic impact în presa vremii, acest episod al vieții sale fiind socotit ca prima mare confruntare publică dar și o cotitură importantă a vieții sale, deoarece a însemnat sfârșitul carierei de profesor și începutul destinului de preot într-una din cele mai mari parohii din dieceza Gherlei. Astfel, în ziua de 27 august 1885, Vasile Lucaciu cu soția Paulina și cei patru copii, au descins în frumoasa localitate de la poalele munților Gutâi, Șișești. Imaginea familiei Lucaciu este una dintre cele mai îndrăgite din colecția de fotografii de epocă, parte componentă a fondului documentar care constiuie obiectul acestei prezentări.

De la început, părintele Vasile Lucaciu a fost îndrăgît de șișeșteni, aceștia devenind buni prieteni ai săi și cei mai fideli colaboratori, loialitate care a fost dovedită deseori în anii de grei care au urmat. În scurt timp, ca urmare a luptei pentru apărarea drepturilor naționale dar și a persecuțiilor nedrepte la care era supus Vasile Lucaciu, Șișeștiul a devenit un cunoscut punct de rezistență și afirmare românească.

Ridicarea impunătoarei biserici de piatră, începută în anul 1885 și sfințită în 27 august 1891, a fost pentru părintele Vasile Lucaciu, pentru Șișești și pentru toți românii o măreață construcție închinată unui ideal transmis din generație în

⁹ Ioana Dragotă, *Despre „Revista Catolică” a lui Vasile Lucaciu*, în „Marmatia” Istorie 9/2, Baia Mare, 2007, pp. 64-65.

generație: „Pro S (Sancta) Unione Omnium Romanorum (Pentru Sfânta Unire a Tuturor Românilor)”, cuvinte săpate adânc în piatră pe frontispiciul acestei ctitorii. O accentuată semnificație documentară pentru acest moment foarte important pentru comunitatea șişeşteană este fotografia din timpul construirii măreței biserici, în prim-plan fiind ctitorul preot dr. Vasile Lucaciu și Alexiu Berinde preotul din Seini, arhitectul bisericii, anii 1890.

În multe situații și împrejurări de mare importanță pentru viitorul națiunii române, dr. Vasile Lucaciu a fost la înălțimea chemării sale. După anii 1890, perioadă în care făcea parte deja din conducerea Partidului Național Român, având și calitatea de secretar general, era perceput în România ca un erou vorbindu-se deseori despre curajul, consecvența și sacrificiul său în cauza românilor de peste munți. Aceste percepții s-au amplificat îndeosebi după eșecul demersului nobil și demn al românilor la Viena din mai 1892. Obiecte tridimensionale și fotografii sunt importante mărturii ale rolului primordial pe care părintele Lucaciu l-a avut în cea mai importantă mișcare petiționară a românilor ardeleni din secolul al XIX-lea.

Părintele Lucaciu a fost autorul moral al *Memorandului Românilor* și unul dintre cei mai importanți exponenți ai mișcării naționale, pe care acest document de importanță covârșitoare a generat-o. În același an a fost suspendat din parohie și judecat la Debrețin (12 noiembrie 1892) într-un proces în care Vasile Lucaciu a apărut cu demnitate nu persoana lui, ci poporul său nedreptățit. A fost primit la București, în capitala Regatului României, ca un lider național iar în timpul și după procesul memorandiștilor de la Cluj (7-25 mai 1894), a devenit un adevărat simbol al mișcării naționale românești.

După cum se știe, procesul fruntașilor memorandiști a declanșat ample manifestări de adeziune, solidaritate și sprijin cu românii judecați și pentru cauza memorandiștilor, în Transilvania și România dar și în diferite țări europene, precum Franța, Anglia, Italia, Belgia etc. În anul 1894 apărea la București volumul „*Voci latine. De la frați la frați! Culegere de adeziuni a gintei latine. Mișcarea Națională din Transilvania și Banat. Ilustrată cu autografe și diverse stampe prin V.A.Urechia, președintele Ligii pentru unitatea culturală a Românilor*”. Un exemplar original al acestei valoroase lucrări nu putea să lipsească din biblioteca părintelui Vasile Lucaciu, așa cum nu lipsesc alte importante titluri din publicistica vremii. Modalitatea în care a fost conceput acest volum îi conferă caracterul de unicatate. Distinsul profesor V. A. Urechia (1834-1901), membru fondator al Academiei Române, a inițiat, înainte de „procesul secolului”, în calitate de președinte al Ligii pentru Unitatea Culturală a Românilor (fondată în ianuarie 1881), un Apel adresat instituțiilor politice, academice, presei, unor personalități ale vieții publice din țările Europei solicitând să-și spună cuvântul cu privire la starea politică a românilor din Transilvania și Banat. Acest demers a intrat în istorie „ca și cea mai susținută campanie de presă europeană în favoarea românilor”. Peste 500 de articole, studii și informații au fost publicate de către 113 ziare și reviste¹⁰.

¹⁰ Nicolae Oprea, *Ecoul Procesului Memorandului în presa străină*, în „Centenarul revistei Transilvania”, Sibiu, 1969, pp. 95-99.

Opiniile formulate, de regulă în limbile franceză și italiană, au fost publicate în acest volum, constituind valoroase documente istorice, atât prin conținutul acestora, cât și datorită faptului că au văzut lumina tiparului în perioada imediat următoare pseudo-procesului de la Cluj, în care fruntași ai mișcării naționale românești au primit grele condamnări. Un exemplar din prețioasa lucrare se află pe rafturile bibliotecii din vechea căsuță parohială din Șişești.

Antecedentele și implicarea puternică a preotului Vasile Lucaciu în această mișcare petiționară extrem de importantă au atras cea mai grea condamnare și anume cinci ani de temniță la Seghedin.

La scurt timp după instalarea lui Vasile Lucaciu în Șişești și mai ales după inaugurarea Bisericii (august 1890), acele locuri au devenit nu numai cunoscute ci și căutate și vizitate, chiar în lipsa „Leului” de acasă, de către personalități ale timpului – oameni politici, colaboratori ai săi sau distinși consacrați ai scrisului. Din alte surse, parvenite nouă tot prin donații, confirmăm poposirea în Șişești a binecunoscutului epigramist Cincinat Pavelescu în anul 1905. Fotografia, donația folcloristului Pamfil Bîlțiu, îl reprezintă pe acesta alături de prințul Sturza și de marele proprietar de mine din Baia Mare, Alexiu Pocol, în fața casei parohiale din Șişești.

Un consistent grupaj de facsimile, printre care *Memorandul Românilor din Transilvania și Ungaria către Maiestatea sa Imperială și Regală Apostolică Francisc Iosif I, împărat al Austriei* (Foaia de titlu a exemplarului oficial și ultima filă, cu semnături), alături de alte documente (acte de înnobilare, acte de cancelarie, documentele Unirii, credenționale, foi de titlu a unor importante tipărituri cu scriere chirilică au fost achiziționate contra cost de Muzeul Județean Maramureș în vederea organizării expoziției de bază ce urma să cuprindă istoria (națională și locală) „din cele mai vechi timpuri până la zi”. Menționăm faptul că aceste facsimile au fost executate de un grup de specialiști și experți acreditați de ministerul culturii din perioada respectivă (arhiviști, artiști plastici). A fost perioada în care muzeele județene erau/urmau să fie reorganizate (1980-1989) într-un mod foarte asemănător, principiul de bază fiind integrarea istoriei locale în istoria națională. Unele au finalizat acest demers de anvergură, spre exemplu Muzeul Județean Satu Mare, altele precum Muzeul Județean Maramureș nu au finalizat expoziția de bază preconizată, date fiind evenimentele din decembrie 1989. Totuși, materialele mai sus amintite, respectiv facsimile, copii și reproduceri, sunt folosite și astăzi în expunere ceea ce este un semnificativ câștig pentru instituție.

În contextul declanșării Marelui Război în vara anului 1914, când nimeni nu îndrăznește să prevadă sfârșitul acelei conflagrații, Vasile Lucaciu a susținut în modul cel mai hotărât că a venit ceasul eliberării națiunilor subjagate, deci și a națiunii române, că „acest război este lupta decisivă care trebuie să ne aducă eliberarea”. Prigonit fiind de autorități, dar cu acest crez în suflet și în minte, părintele Lucaciu, în toamna aceluiași an 1914 părăsește Șişeștiul pentru a pleca în România.

În capitala țării a militat pentru intrarea în război alături de Antantă. S-a bucurat de stima, prețuirea și colaborarea unor iluștri oameni politici și demnitari: Nicolae Iorga, Tache Ionescu, Nicolae Titulescu, Octavian Goga, dar și a Ligii Culturale, al cărei președinte a fost ales (marele istoric și om politic Nicolae Iorga a cedat lui Vasile Lucaciu, președinția Ligii).

Credința fermă în victoria finală, în înfăptuirea idealului național l-a determinat să o mărturisească în modul cel mai convingător, în mai toate orașele României, în fața regelui Ferdinand I, a prim miniștrilor țării ca și în fața miilor de auditori români din Italia, America, Franța, Elveția. Cuvântul său de mesager al poporului român a fost ascultat de mari conducători de state, precum Wilson sau Orlando, de iluștri demnitari de stat. Fotografii, acte personale, accesorii ale veșmintelor preoțești, fotocopii „La Roumanie”, sunt mărturii ale misiunii sale patriotice în Europa sau în Statele Unite ale Americii.

În lunile noiembrie-decembrie 1918, Vasile Lucaciu, departe de țară, a trăit și a simțit împlinirea idealului de unitate națională a românilor constatând că „suferința nu a fost zadarnică”.

Fondul memorial „Vasile Lucaciu”, administrat de Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș este, în modul cel mai fericit, completat de colecții memoriale constituite din mărturii ale vieții și activității unor personalități cu importante rosturi în istoria locală, oameni care au fost în strânse relații de colaborare cu părintele Vasile Lucaciu sau chiar în relații de rudenie cu acesta. Amintim un grupaj mai restrâns de mărturii memoriale dezvoltat în jurul distinsei familii Barbul din Mocira. În anul 1989, au fost achiziționate, de la un descendent al familiei (inginer Nicolae Barbul, Baia Mare), mai multe fotografii de epocă.

Cele mai multe fotografii îl au, în prim-plan, pe Nicolae Barbul (1879-1946), inginer agronom, om politic, născut în localitatea Pomi (jud. Satu Mare). Acesta, în perioada 1900-1913 a fost în Statele Unite ale Americii, unde a înființat primul ziar românesc, „Românul” (1905), împreună cu fratele său Gavril și cu vărul său Epaminonda Lucaciu.

O altă colecție memorială este dedicată profesorului Aurel Coza, constituită ca urmare a donației săvârșite în luna aprilie 2006 de către nepoata ilustrului dascăl, doamna Maria Agata Coza. Este vorba, în principal, despre manuscrise, cuvântări, materiale cu caracter istoric, cărți și publicații. Dr. Aurel Coza (1892-1978), a fost un intelectual de mare valoare, profesor de latină și de istorie la Liceul „Gheorghe Șincai” (prima generație de profesori români ai primului liceu românesc din Baia Mare, înființat în anul 1919) iar în perioada 1923-1926 a ocupat funcția de custode al Muzeului Orășenesc Baia Mare¹¹.

Profesorul Coza l-a cunoscut pe părintele Vasile Lucaciu, l-a admirat și i-a purtat o temeinică și adâncă recunoștință, ceea ce a imprimat vieții sale o permanentă atitudine de înaltă ținută și etică morală, atitudine care a fost mult mai evidentă în calitatea sa de director al Liceului „Vasile Lucaciu” din Carei (funcție ocupată de la 1 decembrie 1926).

¹¹ Viorel Rusu, Lucia Pop, *Profesor dr. Aurel Coza (1892-1978)*, în „Povestea lor - Istoria noastră. Personalități băimărene înainte și după 1900”, Editura Eurotip, Baia Mare, 2019, p. 47.

În iarna anului 1972, la Șișești, au avut loc ample manifestări de comemorare a preotului dr. Vasile Lucaciu, prilejuate de împlinirea a 50 de ani de la moartea tribunului. Printre cei prezenți, ca invitat de onoare a fost și profesorul dr. Aurel Coza. Iată o frântură din cuvântarea rostită cu acel prilej: „Și ce coincidență, ori să fie o satisfacție că Ziua Unirii i-a fost și a înmormântării. A fost așezat într-un mormânt în fața bisericii din Șișești pe care a ridicat-o el, mai târziu fiind așezat în cavoul din interior alături de Paulina...Treceți prin fața acestor moaște ale părintelui Vasile Lucaciu plecându-vă capul în semn de recunoștință, păstrați câteva momente de tăcere dacă vreți să desprindeți o bucată din trecut ce poartă pecetea năzuințelor lui pentru care s-a devotat pâna la jertfa de sine”. Manuscrisul acelei cuvântări se află în fondul documentar care îi poartă numele¹².

Colecțiile memoriale dezvoltate în jurul personalității impresionante care a fost preotul dr. Vasile Lucaciu, indiferent de locațiile culturale unde acestea sunt valorizate se constituie în principalele surse de cunoaștere a biografiei excepționale a celui care a fost declarat oficial „Erou al Națiunii Române”.

¹² Viorel Rusu, Lucia Pop, *Preot dr. Vasile Lucaciu (1852-1922)* în „Povestea lor - Istoria noastră. Personalități băimărene înainte și după 1900”, Editura Eurotip, Baia Mare, 2019, p. 28.



Vasile Lucaciu voluntar în armata austro-ungară, 1867-1868.



Grup în care apar tânărul Vasile Lucaciu și viitoarea sa soție, Paulina Șerbac.



Familia preotului Vasile Lucaciu (Vasile Lucaciu, soția Paulina, copiii Epaminonda, Vasile, Tulia, Veturia).



Biserica greco-catolică din Șișești,
îchinată Pro S. (Sancta) Unione Omnium Romanorum
[Pentru S. (Sfânta) Unire a tuturor Românilor]



Preot dr. Vasile Lucaciu, fotografie realizată în studioul primului fotograf român din Bistrița, Alexandru Roșu



Cartea de identitate a preotului Vasile Lucaciu pentru perioada șederii sale la Paris, 2 septembrie 1918



Coroana de lauri primită de preot dr. Vasile Lucaciu
de la Papa Leon al XIII-lea, 4 iulie 1889



Cutia, îmbrăcată în piele, cu monograma din argint, a adăpostit potirul de aur,
dăruit preotului Vasile Lucaciu de către „fetele din Ardeal și Ungaria”



Imagine de la banchetul dat în cinstea lui Vasile Lucaciu
de către societăți românești din America, New York, 18 noiembrie 1917.



Aurel Popp, „Apoteoza lui Vasile Lucaciu”, 1933.

MEMORIA DOCUMENTELOR. ÎNFIINȚAREA MUZEULUI MEMORIAL „VASILE LUCACIU” DIN ȘIȘEȘTI (1968)

Viorel RUSU*

Abstract: The Memory of Documents. On the Founding of the „Vasile Lucaciu” Memorial Museum in Șișești (1968). *The 50 Year Anniversary of Transylvania’s Union with Romania, celebrated in 1968, gave the Communist regime the perfect opportunity to firmly express its orientation to capitalize on national and nationalistic values. Although this tendency had already been visible, it became more nuanced once Nicolae Ceaușescu came to power. At a county level, it was the Committee for Culture and Art that was in charge with organizing the celebrations. The Committee’s most ambitious project in this sense was the founding of a “Vasile Lucaciu” museum campus in Șișești. This campus would include the memorial house, a small museum dedicated to Romanian schools in Maramureș, as well as the church that Lucaciu built and where his earthly remains now rest. Thus, after two decades of oblivion, Lucaciu was re-established in the public discourse and the collective memory. This project constitutes a positive moment in the history of Romanian museology, during which the professionals’ duty to conserve and exhibit our cultural heritage met with the regime’s plan to enlarge its supporters pool via summoning great personalities of the past.*

Keywords: Vasile Lucaciu, priest, Șișești, memorial museum, memorial house.

Împlinirea în 1968 a 50 de ani de la Unirea Transilvaniei cu România a constituit pentru regimul comunist ocazia perfectă pentru afirmarea clară a orientării către valorizarea specificului național, linie începută cu câțiva ani înainte, dar care, la începutul mandatului lui Nicolae Ceaușescu¹ a căpătat valențe noi.

La nivel județean, Comitetul pentru Cultură și Artă² a fost organismul implicat direct în organizarea sărbătoririi semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România, planul său de „măsuri” vizând activități derulate prin intermediul comisiei județene de răspândire a cunoștințelor cultural-științifice, sectorului așezămintelor culturale, sectorului de artă și sectorului muzee-monumente. Planul acestui din urmă „sector” era cel mai ambițios, prevăzând „organizarea de complexe muzeale la Șișești și Băsești”. La Șișești acesta urma să cuprindă: „a) Casa memorială Vasile Lucaciu; b) Muzeul școlii românești din Maramureș; c) Biserica unirii tuturor românilor construită de Vasile Lucaciu între anii 1886-1890, unde se află mormântul ctitorului; d) Altarul bisericii vechi de lemn; e) „Izvorul românilor”; f) Crama-locul de adunare al sătenilor”; la Băsești se dorea

* Manager, doctor în istorie, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș; e-mail: viorelrusu70@yahoo.com.

¹ Nicolae Ceaușescu a fost ales secretar general al Partidului Comunist Român în 1965 și președinte al Consiliului de Stat în 1967.

² Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă a fost înființat prin Decretul nr. 417/1962 și a funcționat până în 1971 când a fost înlocuit de Consiliul Culturii și Educației Socialiste.

organizarea „Casei memoriale George Pop de Băsești”³.

Între alte obiective care trebuia să fie îndeplinite de „sectorul muzeemonumente” figurau „organizarea de sesiuni științifice dedicate lui Vasile Lucaciu și George Pop de Băsești, personalități de frunte în lupta pentru Unirea Transilvaniei cu România”, „organizarea unor expoziții documentare cu tema Unirii la Baia Mare, Sighetul Marmăției, Vișeu de Sus, Tg. Lăpuș, Șomcuta”, editarea de către Muzeul Județean a lucrărilor „Vasile Lucaciu-mare luptător pentru unitatea națională a poporului român” și „Contribuția maramureșenilor la Unirea Transilvaniei cu România”⁴.

„Comisia județeană de răspândire a cunoștințelor cultural-științifice” urma să ia măsuri precum: întocmirea materialului „Unirea Transilvaniei cu România, moment istoric important în făurirea statului național unitar” care urma să fie multiplicat și difuzat la case de cultură, cămine culturale, întreprinderi, instituții și școli; „organizarea în lunile noiembrie și decembrie de simpozioane dedicate evenimentului la Baia Mare, Sighetul Marmăției, Vișeu de Sus, Tg. Lăpuș, Șomcuta, Cavnic și alte centre mai importante”; expuneri, pe această temă, în colaborare cu Comitetul județean UTC, în fața tinerilor din școli întreprinderi și instituții”; apariția în presa locală a „mai multe materiale referitoare la actul Unirii Transilvaniei cu România”⁵.

Sectorul „așezămintelor culturale” trebuia să organizeze, „la casele de cultură și căminele culturale, în lunile noiembrie-decembrie, manifestări cultural-artistice dedicate acestui eveniment, constând din montaje literar-muzicale, piese de teatru, audiții la radio, vizionări la televizoare a emisiunilor dedicate evenimentului”. La biblioteci urmau să fie organizate „vitrine cu cărți dedicate luptei pentru unitatea națională a poporului român” și „seri de poezie și proză care ilustrează acest eveniment”⁶. Planul mai cuprindea organizarea unui festival al corurilor maramureșene, cele mai bune formații corale urmând să prezinte „un spectacol festiv la Baia Mare la începutul lunii decembrie 1968”; nu era uitat nici filmul, fiind propusă organizarea unui „festival al filmului românesc la toate cinematografele din județ”, unde „se vor prezenta filme documentare adecvate”, urmând ca la cinematograful „Dacia” din Baia Mare să se organizeze „o gală de filme românești cu caracter patriotic”⁷.

Implicarea „sectorului de artă” urma să se realizeze prin prezentarea piesei „Ecaterina Teodoroiu” la Teatrul de Stat din Baia Mare, prin pregătirea, de către „Ansamblul de cîntece și dansuri” a unui „recital de poezie și cântece, închinat Unirii, cu care va prezenta spectacole la Baia Mare, Satu Mare, Sighetul Marmăției, Vișeu de Sus, Tg. Lăpuș, Șomcuta, Șișești și în alte localități”,

³ Direcția Județeană pentru Cultură Maramureș, *Fond propriu de arhivă*, dosar nr. 1/1968-1969, f. 36; document întocmit de Comitetul pentru Cultură și Artă al Județului Maramureș la 14 mai 1968, *Măsuri privind sărbătorirea semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România*, semnat de președintele organismului, prof. Elvira Gabor și de vicepreședintele Valeriu Achim.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, f. 34.

⁶ *Ibidem*, f. 35.

⁷ *Ibidem*.

asemenea spectacole fiind pregătite și de Școlile populare de artă din Baia Mare și Sighetul Marmăției. În fine, în colaborare cu Filiala Baia Mare a U.A.P., expoziția anuală de artă plastică urma să se deschidă pe 30 noiembrie 1968⁸.

Trecerea în revistă a măsurilor propuse de organismul implicat direct în organizarea activităților de sărbătorire a semicentenarului Unirii confirmă politica Partidului Comunist Român de valorizare a liniei care promova aspectele naționale, propaganda manipulându-le în conformitate cu propriile obiective. Populația trebuia pregătită prin popularizarea actului de la 1 Decembrie 1918 în congruență cu scopurile oficiale, regimul condus de Nicolae Ceaușescu fiind astfel prezentat ca depozitarul demnității și mândriei naționale, care asigura cadrul propice dezvoltării într-un „stat național unitar român”, bogat și înfloritor⁹.

În același timp, semicentenarul a făcut posibilă revalorizarea unor personalități care fuseseră puse la index după 1948, prin publicarea unor studii și volume științifice importante, dar și prin înființarea unor case memoriale care tezaurizau un patrimoniu cultural neglijat (sau supus distrugerii) până atunci.

Studiul nostru nu-și propune să urmărească dacă toate „măsurile” stabilite la nivelul organismului de partid și de stat au fost îndeplinite, ci să releve modul în care, în contextul special al anului 1968 s-a reușit înființarea Muzeului memorial „Vasile Lucaciu” la Șișești, în subordinea Muzeului Județean Maramureș. Pregătirile par să fi început în primăvara aceluși an, când Muzeul Județean Maramureș a înaintat Direcției de Sistematizare Arhitectură și Proiectarea Construcțiilor (DSAPC) din subordinea Consiliului Popular Județean, solicitarea de întocmire a unui proiect pentru „conservarea, repararea și întreținerea ansamblului monumental Șișești”, fiind indicate „casa lui Vasile Lucaciu, care va primi destinația de casă memorială”, „vechea școală, actuala casă parohială, cu destinația de Muzeu al școlii românești din Maramureș” și „Altarul bisericii de lemn cu marcarea incintei bisericii”¹⁰.

Solicitarea, semnată de directorul Aurel Socolan¹¹ și de contabilul instituției, făcea referiri la existența resurselor financiare necesare pentru plata lucrărilor, dar

⁸ *Ibidem*, f. 36.

⁹ Zevedei-Ioan Drăghiiță, *Jurnalul unei aniversări: semicentenarul Unirii Transilvaniei cu România (Alba Iulia, 1 Decembrie 1968)*, în „Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis”, anuarul Muzeului Municipal „Ioan Raica” Sebeș, 4, 2012, p. 329.

¹⁰ Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș, *Fond propriu de arhivă*, dosar nr. 5/1968, f. 8.

¹¹ Mandatul de director al lui Aurel Socolan (1966-1974), care i-a succedat lui Octavian Bandula (1963-1966) a coincis cu „ofensiva culturală” din anii 1965-1970, perioadă care cuprinde, printre altele: organizarea primului simpozion de etnografie și folclor (septembrie 1965), inițierea și desfășurarea unor campanii de cercetări arheologice în zona Maramureșului istoric (Cuhea, Oncești, 1964-1965, Giulești - 1966), în colaborare cu prestigioase instituții de cercetare din țară, cercetări la Cetatea Chioarului, importantă fortificație medievală (1968-1969), inițierea celui mai longeviv șantier arheologic al muzeului băimărean (Lăpuș, 1967). De asemenea, în anul 1965 a fost înregistrată prima apariție editorială *Baia Mare. Schiță monografică*, iar în anul 1969 a fost publicat primul număr al anuarului „Marmatia”, sub „îngrijirea științifică” a directorului Aurel Socolan și muzeografului arheolog Carol Kacsó. Cu un an înainte, în 1968, sub egida Muzeului Județean Maramureș apăruse lucrarea *Maramureșul și Unirea (1918)*, iar Valeriu Achim și Aurel Socolan publicaseră cartea *Dr. Vasile Lucaciu luptător pentru drepturile românilor și unirea Transilvaniei cu România*, tipărită sub egida Comitetului pentru Cultură și Artă al Județului Maramureș și Muzeului Județean Maramureș.

și la termenul urgent de execuție, „întrucât intenționăm inaugurarea obiectivelor propuse cu prilejul aniversării a 50 de ani de la Unirea Transilvaniei cu România”¹².

Documentația întocmită a fost trimisă pentru avizare, la 25 iunie 1968, Direcției Monumentelor Istorice din București și a constatat din șase dosare separate cu următoarele obiective: Casa memorială „Vasile Lucaciu”, Școala muzeu, Biserica veche de lemn (altarul), Fântâna „Ciurgău”, Pavilionul adunării populare, Biserica Unirii tuturor românilor. Primele cinci obiective urmau să fie executate din fondurile Muzeului din Baia Mare, iar cel de-al șaselea (biserica) din resursele protopopiatului. În final, se invoca necesitatea avizării în regim de urgență, pentru respectarea termenului asumat¹³.

În octombrie 1968, conducerea muzeului a ridicat problema proprietății bunurilor imobile de la Șișești solicitând Comitetului Executiv al Consiliului Popular Județean emiterea unei decizii de atribuire a acestor bunuri. S-a invocat faptul că în luna martie a anului 1968 Parohia din Șișești a „donat statului în scopul amenajării unui complex muzeal următoarele dependințe: 1. Casa fostă locuință a lui Vasile Lucaciu, construită în anul 1837. 2. Casa parohială, fost local de școală, construită în anul 1905. 3. Pavilionul pentru adunări.”¹⁴.

Adresa menționa că Episcopia Ortodoxă a Vadului, Feleacului și Clujului aprobase trecerea bunurilor din proprietatea parohiei în cea a statului, preotul paroh Iuliu Șurani, împreună cu prim-epitropul parohiei, „fiind autorizați să semneze în numele parohiei actele necesare pentru transfer”¹⁵. Născut în 1900, Iuliu Șurani fusese preot paroh greco-catolic în Șișești din anul 1932, când păstora 998 de credincioși (tabloul confesional al localității mai cuprindea atunci doi ortodocși și 11 evrei)¹⁶. După 1948, când cultul greco-catolic a fost scos în afara legii de către regimul comunist¹⁷, Șurani a rămas în fruntea parohiei din postura de preot ortodox (formal, conform mărturiilor credibile¹⁸) și a fost interesat de perpetuarea memoriei lui Vasile Lucaciu, inclusiv prin crearea muzeului memorial.

Așadar, în anul 1968 ideea începea să prindă contur organizațional. Lucrările de restaurare din acel an au fost executate de T.R.C.L. Baia Mare în baza contractului nr. 756/1968. Suma decontată pentru aceste lucrări încadrate la capitolul bugetar „reparații capitale” a fost de 156.303 lei, obiectivele cuprinse

¹² Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș, *Fond propriu de arhivă*, dosar nr. 5/1968, f. 8.

¹³ *Ibidem*, p. 18.

¹⁴ *Ibidem*, p. 178.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Șematismul Veneratului Cler al Eparhiei Greco-Catolice Române a Maramureșului pe anul 1932*, Tip. Dacia, Baia Mare, 1932, p. 22.

¹⁷ Decretul nr. 358 din 1 decembrie 1948 al Prezidiului Marii Adunări Naționale „pentru stabilirea situației de drept a fostului cult greco-catolic” a fost publicat în „Monitorul Oficial”, partea I A, nr. 281, joi, 2 decembrie 1948, p. 9563.

¹⁸ Portretul succint pe care i-l zugrăvește muzeograful dr. Blaga Mihoc, care a petrecut mult timp la Șișești pe parcursul restaurării și amenajării Muzeului memorial „Vasile Lucaciu” este sugestiv: „Mic de statură, Iuliu Șurani locuia în noua casă parohială, cu o fiică a sa, și se afla încă în funcțiune. Vorbea rar, la slujbă nu folosea uzitatul la ortodocși „Doamne miluiește” și nici „Sfântul Duh”, ci „Doamne, îndură-te de noi”, respectiv „Sfântul Spirit” al greco-catolicilor, pe atunci scoși în afara legii”. Cf. Blaga Mihoc, *Dr. Vasile Lucaciu (1852-1922)*, Editura Primus, Oradea, 2018, p. 240.

în deviz fiind: „școala muzeu 87.584 lei; casa memorială 23.175 lei; pavilionul adunării 20.387 lei fântâna Ciurgău 8.268 lei; biserica veche de lemn 1.589 lei; diverse 15.300 lei”¹⁹. Fondurile au fost alocate din rezerva bugetară, cheltuielile fiind verificate în octombrie 1969 de reprezentantul Direcției de control și revizie din Ministerul Finanțelor. Acesta menționa în actul de constatare că obiectivul de la Șisești „nu a fost dat în funcțiune la 1 decembrie 1968, așa cum se prevedea, deoarece mai trebuiau efectuate încă lucrări la Casa memorială pentru care s-au alocat în 1969 din credite bugetare suma de 85.000 lei pentru reparații capitale”²⁰. În octombrie 1969 lucrările fuseseră efectuate parțial, nefiind decontată nici o sumă, fapt care l-a determinat pe controlorul revizor să concluzioneze că „fondurile destinate acestui obiectiv nu au avut eficiența scontată prin punerea în funcție a acestui complex, în care scop mai trebuie să fie achiziționate și unele obiecte de muzeu”²¹.

Considerațiile bazate pe documentele oficiale pot fi coroborate cu mărturiile unuia dintre cei implicați direct în proiectul de la Șisești, muzeograful dr. Blaga Mihoc. Activând la Baia Mare între anii 1968-1977, domnul Blaga Mihoc a rememorat acțiunile de atunci, dându-ne detalii extrem de interesante despre restaurarea (de fapt, reconstruirea) casei memoriale în anul 1968 și pregătirea ei ca spațiu de expunere (inclusiv prin introducerea energiei electrice). Spațiul se compunea din cele două încăperi principale și holul de intrare. Camera dinspre stradă are dimensiunile de 489/460 cm, cea dinspre grădină 648/345 cm, iar holul de legătură 238/274 cm. Materialul expozițional a fost în parte achiziționat (piese de mobilier, obiecte de uz casnic, în perioada octombrie 1968-noiembrie 1972), în parte donat (cărțile) muzeului de către nepotul preotului dr. Vasile Lucaciu, medicul Vasile Lucaciu din Cluj²².

Astfel, prima expoziție în vechea casă parohială de la Șisești a fost realizată de către dr. Blaga Mihoc în toamna anului 1968, muzeograful amintindu-și că înainte de simpozionul organizat în sala teatrului din Baia Mare pe tema semicentenarului Marii Uniri a primit sarcina de a organiza la Șisești, în vechea casă parohială, o mică expoziție memorială. „Am și organizat-o (își amintește domnul dr. Blaga Mihoc) așezând în camera din față, în câteva vitrine, cărțile scrise de Vasile Lucaciu, sau cele de alții despre el, alături de anumite obiecte (piese de mobilier) cumpărate nu de mult (anul 1968, n.n.) de la fosta soție a lui Epaminonda (1877-1960), fiul lui Vasile Lucaciu, domiciliată, precum țin minte, la Viile Satu Mare”²³.

¹⁹ Direcția Județeană pentru Cultură Maramureș, *Fond propriu de arhivă*, dosar nr. 1/1969, f. 292; *Nota de constatare* întocmită de controlorul revizor principal Dumitrescu Ioan de la Direcția generală de control și revizie din Ministerul finanțelor la 15 octombrie 1969 a fost însoțită de Comitetul Județean pentru Cultură și Artă și trimisă Muzeului Județean pentru conformare.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, p. 293.

²² Blaga Mihoc, *op. cit.*, p. 207.

²³ *Ibidem*, p. 237.

În anul 1969 „cu bani mulți, a fost turnată placa basoreliefală din bronz, cu chipul lui Vasile Lucaciu”²⁴. Un memoriu al muzeului, datat 24 februarie 1970, confirma că „s-au investit sume importante din bugetul de stat pentru confecționarea unei plăci comemorative (...) depozitată în una dintre încăperile casei în care a locuit marele patriot”²⁵. Invocând că „locuitorii comunei Șişeşti ca şi ai altor sate şi oraşe din Maramureş aşteaptă ca memoria Dr. Vasile Lucaciu să fie cinstită cum se cuvine”, semnatarii documentului (Aurel Socolan, director şi Ioan Iuga, muzeograf principal) concluzionau că „se impune cu necesitate montarea imediată a plăcii comemorative pe casa în care a locuit Dr. Vasile Lucaciu”²⁶. Rezultă aşadar că la un anumit nivel decizional aprobarea trena, reprezentanţii muzeului din Baia Mare insistând cu „montarea imediată”, solicitată chiar de popor („locuitorii comunei Șişeşti şi ai altor sate şi comune”). Mai mult, finalul memoriului propunea ca „în faţa şcolii vechi româneşti din Șişeşti, iniţiată de Dr. Vasile Lucaciu să fie construit şi amplasat un bust al marelui patriot”²⁷. Demersul, încununat de succes²⁸ (în privinţa plăcii şi a bustului) ni se relevă ca unul curajos şi demn într-o perioadă de deschidere faţă de valorile autentice şi în care îşi găseau loc şi asemenea iniţiative, chiar dacă inerţia era pe măsură.

După o muncă laborioasă de cercetare la Bucureşti (Biblioteca Academiei, Institutul de Istorie al Partidului) şi Cluj-Napoca (Biblioteca Centrală Universitară), muzeograful dr. Blaga Mihoc a reuşit să adune un material consistent pentru a organiza în incinta casei parohiale şi în clădirea vechii şcoli din Șişeşti, restaurată şi ea de Muzeul Judeţean din Baia Mare, o amplă expoziţie. Pe lângă mobilier, obiecte de uz casnic şi fotografii, un segment expoziţional important îl constituie cărţile familiei Lucaciu, acestea oferind o imagine vie asupra cărturarului, gânditorului şi omului de cultură, ale cărui argumente din scrisorile şi memoriile sale îşi aveau izvorul într-o cunoaştere cuprinzătoare, bazată pe o amplă cercetare documentară. Cele aproximativ 2000 de volume care s-au păstrat până astăzi la Șişeşti denotă că alcătuirea bibliotecii a stat sub semnul unor necesităţi pedagogico-educative (pentru educaţia copiilor), dar şi pentru desfăşurarea activităţii politico-sociale de către dr. Vasile Lucaciu. Amenajată aidoma ca odinioară, după cum relatează muzeograful dr. Blaga Mihoc, biblioteca recompune o atmosferă de prezenţă perpetuă²⁹.

În paralel cu activităţile de restaurare a imobilelor şi de organizare a expoziţiei au continuat demersurile privind obţinerea aprobărilor legale privind funcţionarea Muzeului memorial. La 18 iulie 1972, ca răspuns la adresa trimisă

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ „Memoriu privind montarea plăcii comemorative dedicate marelui patriot român Dr. Vasile Lucaciu în comuna Șişeşti, judeţul Maramureş” păstrat la Muzeul Judeţean de Istorie şi Arheologie Maramureş, *Fond propriu de arhivă*, dosar nr. 2/1970, f. 51.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, f. 52.

²⁸ După obţinerea aprobărilor legale, placa a fost montată pe peretele casei, iar bustul a fost aşezat în imediata apropiere a imobilului.

²⁹ Blaga Mihoc, *op. cit.*, pp. 209-214.

de structura subordonată din Maramureș, Direcția Muzeu din cadrul Consiliului Culturii și Educației Socialiste solicita un material sintetic „pentru a putea obține aprobarea Secretarului C.C. al Partidului Comunist Român”³⁰. Materialul trebuia să cuprindă următoarele informații: „personalitățile cărora doriți să le creați case memoriale; spațiul de care se dispune pentru aceste muzee (starea localului, schița spațiului, circuitul muzeal, destinația fiecărei încăperi, specificarea la ce au fost utilizate anterior aceste spații); patrimoniul existent la ora actuală pentru personalitățile în cauză; personalul afectat acestor unități (de specialitate și de supraveghere-îngrijire) și din ce fonduri; regimul în care vor funcționa unitățile respective (muzee independente, filiale ale unor muzee mai mari, secții etc.)”³¹. Nu am identificat documentul oficial de aprobare a funcționării noii entități muzeale, dar la 26 noiembrie 1972, conform mărturiilor participanților, a avut loc la Șișești un eveniment de anvergură care semnifica intrarea Muzeului memorial „Vasile Lucaciu” în circuitul muzeal. Evenimentul s-a desfășurat în prezența unei mulțimi imense, între care mulți oameni în vârstă, care-l cunoscuseră pe cel omagiat, de la dispariția căruia se împlineau atunci 50 de ani³².

Proiectul ambițios început în anul 1968 constituie o poveste frumoasă a muzeografiei românești, în care viziunea profesioniștilor care doreau salvarea și punerea în valoare a patrimoniului cultural s-a întâlnit cu planul regimului de a-și lărgi baza susținătorilor, inclusiv prin apelul la valorile și personalitățile trecutului.

Astfel, după două decenii de uitare, personalitatea fascinantă a dr. Vasile Lucaciu reîntra în discursul public și în memoria colectivă prin intermediul Muzeului înființat la Șișești. Locul păstrează cel mai bine urmele biografiei sale fizice și spirituale, Biserica (pe care a ctitorit-o și unde este înmormântat), școala (pe care a înființat-o), casa parohială (în care a locuit cu familia), pavilionul pentru adunări, constituind tot atâtea mărturii concrete și, în același timp, simbolice despre una dintre personalitățile emblematice ale românilor.

³⁰ Direcția Județeană pentru Cultură Maramureș, *Fond propriu de arhivă*, dosar nr. 2/1972, f. 174.

³¹ *Ibidem*.

³² Blaga Mihoc, *op. cit.*, pp. 242-245.



Bustul reprezentându-l pe Părintele dr. Vasile Lucaciu și casa parohială din Șișești (în care preotul a locuit cu familia în perioada 1885-1914). Foto: Zamfir Șomcutean.



Camera de lucru, biroul și biblioteca lui Vasile Lucaciu.
Foto: Zamfir Șomcutean.



Vedere de ansamblu cu Școala confesională înființată de Vasile Lucaciu în anul 1905 (stânga), casa parohială (dreapta imaginii) și Biserica greco-catolică din Șisești închinată „Pro S.(Sancta) Unione Omnium Romanorum”/„Pentru S. (Sfânta) Unire a tuturor Românilor”, ctitorită de preotul paroh Vasile Lucaciu.

Foto: Zamfir Șomcutean.



Mormântul ctitorului Vasile Lucaciu și al soției Paulina din biserica de la la Șisești.

Foto: Zamfir Șomcutean.

ISTORIA PATRIMONIULUI GENERAȚIEI MARII UNIRI. REPERE ARĂDENE

Felicia Aneta OARCEA*

Abstract: *From the history of heritage relating to the Great Union Generation in the Arad region. Designed as a “temple of erudition”, the Arad Museum, as a depository of collective memory, housed heritage of communities that had lived in the cosmopolitan, West-oriented Arad region. The Great Union Generation, as their title suggests, were a generation that have woven the story of Greater Romania around themselves, a story, nevertheless, defined by the guiding visionary spirit of ancestors. Our approach in this article is to restore to the present a concise insight into the history of the heritage found in the Arad Museum’s collections of some of the Great Union’s creators: Vasile Goldiș, Ștefan Cicio Pop, Ioan Suciu, Adriana and Sever Ispravnic, Lazăr Nichi, and Moise Rîșcutia. Old and new writings or heirlooms preserved in museums, archives, and public and private collections speak of these forefathers’ priceless legacy. Our research on the history of some of the objects found at the Arad Museum allowed us to rebuild a fraction of the historical context of the Great Union Generation. Their descendants left invaluable heritage in the care of the Arad Museum, and it is our duty to preserve it and pass it on to the future generations.*

Keywords: *Arad, history, heritage, Great Union generation, collections.*

Conceput ca „templu al erudiției”, muzeul ca depozitar al memoriei colective a adăpostit patrimoniul comunităților trăitoare în spațiul arădean, unul cosmopolit, pecetluit de civilizația occidentală. Cercetările asupra istoriei patrimoniului au permis reconstituiri ale aceluși timp istoric, plăsmuitor al generației Marii Uniri. O generație care a țesut în jurul ei povestea României Mari, definită de spiritul vizionar, călăuzitor al înaintașilor. Despre moștenirea lor de neprețuit vorbesc vechile și noile scrieri ori valorile de patrimoniu păstrate în muzee, arhive ori colecțiile publice și private. Artefactul este un „rezervor al memoriei colective”, care „retrasează aventura creerii și folosirii lui, amintind mereu, în subtext, și de cel care l-a creat, l-a posedat sau l-a mânuit, devenind un element capabil să scrie o pagină din biografia celui care l-a inventat sau l-a utilizat la un moment dat”¹.

Patrimonializarea valorilor istorico-documentare și memoriale aparținătoare făuritorilor Marii Uniri a devenit o datorie a noastră, a istoricilor, a celor pentru care trecutul nu este separat niciodată de prezent, căci învățăturile căpătate de la înaintași trebuie să ne fie povață nouă și urmașilor noștri. Pornind de la dezideratul lui Vasile Goldiș de a realiza un monument dedicat Marii Uniri care să sfințească

* Muzeograf, doctor în istorie, Complexul Muzeal Arad; e-mail: felly_oarcea@yahoo.com

¹ Cristina Bogdan, *Obiectul-martor și muzeul ca instalație de rememorare*, în Cristina Bogdan, Silvia Marin Barutcieff, eds., „Obiecte și urmele lor. Priviri istorice, povești antropologice”, Editura Universității București, București, 2018, pp. 225–229.

memoria zilei de 1 decembrie 1918², dar și de la convingerea lui Ascaniu Crișan – directorul Liceului „Moisă Nicoară” – că în bibliotecile și arhivele intelectualilor arădeni „zac scripte, tipărituri de mare valoare” din care s-ar putea constitui un muzeu al unirii³, directorul Palatului Cultural, prof. dr. Lazăr Nichi (1884-1953)⁴ a susținut orice inițiativă de sporire a patrimoniului cultural românesc.

Anul 1934 a fost unul de referință. Trecerea în neființă a celor doi oameni politici arădeni, Vasile Goldiș (12 noiembrie 1862-10 februarie 1934) și Ștefan Cicio-Pop (1 aprilie 1865-16 februarie 1934) a văduvit lumea românească interbelică. Promotori ai culturii și spiritualității românești, alături de consoartele lor, ei s-au ancorat în realitățile și proiectele derulate în Europa acelor vremuri. Îndemnul lansat soțiilor celor doi oameni de stat de către directorul Palatului Cultural, profesor dr. Lazăr Nichi, de a spori colecțiile muzeului cu bunuri istorico-documentare și memoriale aparținătoare lor a plămădit în sufletul comunității arădene speranța fondării unui muzeu al unirii în capitala politică – Arad. Atent la mișcările antirevizioniste maghiare, dar și la necesitatea imperioasă de a spori patrimoniul cultural românesc, dr. Lazăr Nichi a dus o politică de difuziune culturală. La o lună de la trecerea în neființă a celor doi (7 martie 1934), acesta a elaborat un memoriu, adresat autorităților municipale arădene, din rândurile căruia răzbătea datoria de a eterniza memoria lui Vasile Goldiș și Ștefan Cicio-Pop:

„Domnule Președinte!

Municipiul Arad a fost văduvit prin pierderea celor doi luminați bărbați de stat – Vasile Goldiș și Ștefan Cicio Pop – de cele mai strălucite figuri ale vieții noastre publice și culturale din această regiune. Activitatea lor rodnică și binefăcătoare pentru întreg neamul românesc și-a întins cadrele largi peste granițele țării, recoltând pretutindeni serioasă apreciere și recunoștință documentată.

Orașul nostru este trecut pe una din cele mai glorioase pagini ale istoriei naționale tocmai prin binecuvântata lor muncă de mucenici ai neamului, care au consfințit prin legături indisolubile acest municipiu...aici în orașul preferat de alte localități ale țării, în care fără întrerupere au avut amândoi domiciliul lor personal până la cea din urmă suflare. Aici s-au inspirat din mărețele idei providențiale din care s-a plămădit cel mai important eveniment al istoriei contemporane: Unirea Ardealului cu Patria-mamă și aici s-au reîntors ei spre a-și reîmprospăta puterile istovite, după încercările grele ale vieții jertfite pe altarul neamului...”.

² Pentru realizarea monumentului Marii Uniri la Arad s-a deschis un cont la Institutul de economii „Victoria” din Arad. Printre donatori s-au remarcat Dr. Iustin Miron (Arad – 100 lei), Vasile Olariu (referent consistorial, Arad – 100 lei), Ioan Camenița și soția (Micălaca, Arad – 100 lei), generalul Daschevici (500 lei) și dr. Ioan Robu (primarul orașului Arad – 100 lei). Izbucnirea celui de-Al Doilea Război Mondial a schimbat destinația acestor bani, ei fiind folosiți pentru necesitățile armatei.

³ „Românul”, nr. 91, Arad, 28 aprilie 1921, pp. 1, 3; Ascaniu Crișan, *Rolul Palatului Cultural în promovarea culturii arădene*, în „Hotarul”, V, Arad, nr. 1-2/ianuarie-februarie 1938, p. 36.

⁴ Detalii despre viața și activitatea sa vezi: Felicia Aneta Oarcea, *Pe urmele generației Marii Uniri. Dr. Lazăr Nichi (1884-1953) – director al Palatului Cultural Arad. Repere biografice*, în „Banatica”, 31/2, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2021, pp. 429-444.

Spațiul muzeal reconfigurat prin amenajarea a „2 camere de lucru în cadrele muzeului din Palatul Cultural, unde se vor păstra masa de scris și câteva piese din mobilierul marilor dispăruți, precum decorațiile lor și o colecție din corespondența și documentele lor. Să se aprobe comanda portretelor Goldiș și Cicio Pop la unul din cei mai aleși portretiști locali⁵, care portrete de asemenea se vor păstra în camerele de lucru menționate. În felul acesta credem că, pe lângă denumirea străzilor după numele lor, ne vom da silința de a depune pe altarul recunoștinței cea mai frumoasă coroană de flori neveștejite ca o pildă înălțătoare de afirmare a modului cum trebuie să ne cinstim înaintașii merituoși. Instalarea se va face în cadrele muzeului de tablouri în două logete corespunzătoare, care se vor evacua de obiectele expuse până aci și se vor amenaja cu mobila și relicvile marilor decedați”⁶.



Vasile Goldiș
cu soția sa, Elena Luțai

Semnificativa **donăție a Elenei Goldiș** (1882-1963), survenită în cursul anului 1934 a constat în obiecte cu valoare istorico-documentară, memorială și volume de cărți. Cele peste 200 de volume, păstrate odinioară în Biblioteca Palatului Cultural, se regăsesc astăzi în colecția Bibliotecii Județene A.D. Xenopol din Arad⁷.

La finele anului amintit, într-o încăpere a muzeului au fost etalate exponatele – biroul⁸, biblioteca⁹ și piese de mobilier¹⁰, fotografii¹¹, obiecte personale¹², diplome¹³ și decorații – Brevetul de decorare cu Ordinul „Coroana României” în grad de Mare Cruce (11 decembrie 1918); Ordinul „Coroana României” în grad de Mare Cruce; Brevetul de decorare cu medalia „Răsplata muncii pentru Biserică”, clasa. I (29 martie 1924); Brevetul de decorare cu Ordinul „Ferdinand I” în grad de Mare Cruce (București, 8 mai 1933); Ordinul „Sfântul Grigore cel Mare”¹⁴.

⁵ Cele două portrete au fost realizate în același an de reputatul pictor arădean Carol Wolf.

⁶ Complexul Muzeal Arad (în continuare C.M.A.), Arhiva Palat Cultural, Fond *Lazăr Nichi*, document nr. 75/1934, filă neinventariată.

⁷ Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad, *Registru inventar carte*, nr. inv. 35.104-35.317; Olimpia Zdroba, *Biblioteca lui Vasile Goldiș și formația sa spirituală*, în „Comunicări și referate”, Arad, 1974, pp. 77-79.

⁸ C.M.A., *Colecția de Istorie*, Fond *Muzeu Oraș* (în continuare C.I., F.M.O.), nr. inv. 73.

⁹ *Ibidem*, nr. inv. 1.

¹⁰ *Ibidem*, nr. inv. 144 (scaun de birou).

¹¹ *Ibidem*, nr. inv. 673, 685-687, 712, 716-717, 740, 754, 813.

¹² *Ibidem*, nr. inv. 402.

¹³ *Ibidem*, nr. inv. 725, 727.

¹⁴ *Ibidem*, nr. inv. 642, 643a, 643b, 719-720.

Bunurile de patrimoniu care reconstituie viața și activitatea lui Vasile Goldiș au fost întregite prin donații sau achiziții de la Eugenia Cornea Barb de Ileni¹⁵, fiica preotului Simeon Cornea (1868-1932), care a pus bazele protopopiatelor românești din Bătania (azi localitate în Ungaria)¹⁶, fratele Floarei Cornea, căsătorită cu preotul Isaia Goldiș¹⁷. Reputatul profesor universitar dr. Sorin Mitu a închinat un capitol aparte familiei nobiliare Cornea Barb de Ileni, din viața căreia se trăgea atât mama lui Vasile Goldiș, cât însuși sus amintitul universitar¹⁸.

Grija Eugeniei pentru salvagardarea memoriei unchiului ei s-a concretizat în anul 1978, când la aniversarea a 60 de ani de la 1 decembrie 1918, a întregit patrimoniul generației Marii Uniri. Arborelui genealogic al familiei Goldiș, *Jurnalului de tinerețe a lui Vasile Goldiș* ori albumului cu fotografii de la



Ștefan Cicio Pop
cu soția sa, Eugenia Macavei.

funeraliile sale li s-au adăugat, în anul 1997, alte documente, dintre care unele atestă nobilitatea familiei Cornea Barb de Ileni¹⁹.

Rămași în anonimat ori menționați în registrele de inventar, nume precum Elena Izpravnic, Traian Codrean, Ana Filip, Iustin Sereďan, Ion Simion, Ioan Șipoș, Maria Luțai, Szilard Agneta – de la ultima provin piese de mobilier stil Biedermeier²⁰ ori Lucia Ioan și Ovidiu Avramescu, urmașii lui Ioan Suci, au întregit universul goldișian.

Donația Eugeniei Ștefan Cicio-Pop.

În decursul aceluiași an, soția avocatului dr. Ștefan Cicio-Pop²¹, Eugenia Macavei (1876-1951)²² a făcut la rândul-i o donație ce cuprindea

¹⁵ *Ibidem*, nr. inv. 10332. Eugenia (5 martie 1905-16 mai 2000) s-a căsătorit în 12 iulie 1930 la Arad cu locotenentul Emil Pintiliescu. Informație orală obținută prin bunăvoința doamnei Magda Pintiliescu (n. Boancă, Arad, 18 septembrie 1936) căsătorită cu Emil Pintiliescu jr. (29 iunie 1932-14 septembrie 2013).

¹⁶ Elena Csobai, *Simion Cornea, luptător pentru organizarea parohiilor ortodoxe române într-o eparhie*, în „Simpozion. Comunicările celui de-al XX-lea simpozion al românilor din Ungaria” (Giula, 27-28 noiembrie 2010), Giula, 2011, pp. 100-114.

¹⁷ În anul 1911, la vârsta de 24 de ani, Simion Cornea s-a căsătorit cu Ecaterina Iancu din localitatea Cinteș (județul Arad). Din această căsătorie s-au născut șase copii: Georgiana (1894–1920), Felicia (1896–1963), Lucian (1898–1962), Ana (1900–1969), Elvira (1903–1991), Eugenia (1905–2000). Detalii vezi: Elena Csobai, *op. cit.*, p. 101.

¹⁸ Sorin Mitu, *Identități moderne în Transilvania*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2016, pp. 149-170.

¹⁹ Donația Eugeniei Pintiliescu, conform Procesului verbal nr. 366 din 11 decembrie 1997. Bunurile culturale se află în colecțiile Complexului Muzeal Arad.

²⁰ C.M.A., C.I., F.M.O., nr. inv. 3146 (masa stil Biedemeier), 3147-3152 (scaune Biedemeier), 3145 (canapea Biedemeier).

²¹ Detalii despre viața și activitatea avocatului dr. Ștefan Cicio-Pop vezi: Laurențiu Oanea, *Dr. Ștefan Cicio Pop – un titan în luptele național-politice ale românilor din Transilvania și părțile românești din Ungaria: 1865-1934*, ediție îngrijită de Felicia Aneta Oarcea, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2008.

²² Felicia Aneta Oarcea, *Elite feminine românești la cumpăna veacurilor XIX-XX. Repere arădene*, în „Tyragetia”, XVI (XXXI), nr. 2, Chișinău, 2022, pp. 169-176.

documente – Diploma de doctor în științe juridice universale (Budapesta, 13.04.1889)²³, fotografii²⁴, obiecte și decorații – Ordinul „Coroana României” în grad de Mare Cruce, Brevetul de decorare cu Ordinul „Ferdinand I” în grad de Mare Cruce și Ordinul „Ferdinand I” în grad de Mare Cruce, Ordinul „Sfântului Grigore”, Ordinul „Steaua României”²⁵. Portretul reputatului avocat a fost realizat de Carol Wof, în anul 1934; în același an și pictorul Iulian Toader a realizat unul păstrat de Ecaterina Anghelescu până în 1995, când a fost achiziționat de muzeul arădean²⁶. Amintim de noile achiziții și donații din deceniul opt al veacului XX de la Nelu Bocșa ori Ioan Voiticeanu²⁷.

Moștenitorii compozitorului sirian Emil Monția au oferit spre achiziție, în 1966 și după Revoluția din 1989, documente cu valoare istorico-documentară și memorială – fotografii, documente, colecția de partituri, obiecte personale și piese de mobilier – care sunt expuse la Muzeul „Ioan Slavici și Emil Monția” din Șiria²⁸.

În acei ani, fostul comandant al Gărzii Naționale Române din Seleuș, locotenent-colonelul Iustin Seredan, fratele lui Valeriu Seredan, comandant în Garda Națională Română a Marinarilor de la Pola, a oferit spre achiziție fotografii, documente, brevete de decorare și obiecte memoriale personale și de familie²⁹.

Un deceniu mai târziu, Margareta Raicu (1895-1982), fiica lui Sava (1859-1920) și Elenei Raicu (1867-1913) a dat spre achiziție portretele părinților ei, realizate de reputatul pictor arădean Carol Wolf³⁰.



Sava Raicu



Elena Raicu

²³ C.M.A., *C.I.*, *F.M.O.*, nr. inv. 356.

²⁴ *Ibidem*, nr. inv. 734, 737, 738, 741, 745, 746, 747.

²⁵ *Ibidem*, nr. inv. 636, 690, 641, 635, 638.

²⁶ *Ibidem*, Fond Muzeu Feudal (în continuare *F.M.F.*), nr. inv. 3838; *Ibidem*, *F.M.O.*, nr. inv. 9707 (Cf. procesului verbal 370/12 octombrie 1995).

²⁷ *Ibidem*, *F.M.O.*, 3951-3952.

²⁸ *Ibidem*, Fond Emil Monția.

²⁹ *Ibidem*, *F.M.O.*, nr. inv. 1044, 1072-1073, 2246, 7855, 7857-7860, 9942-9945.

³⁰ *Ibidem*, nr. inv. 3510-3511.



Ioan Suciu cu cei doi copii.

O impresionantă donație a urmașilor avocatului dr. Ioan Suci (14.12.1862-12.03.1939)³¹, Lucia Ioan și Ovidiu Avramescu³² din 6 martie 1981 și valoroasa achiziție de la Ion Simion (26 iunie 1981) au fost reunite în Fondul Suci, care cuprinde 271 bunuri culturale cu valoare istorico-documentară și memorială – numeroase fotografii, cărți cu ștampila „Dr. Ioan Suci”, documente – Brevetul de decorare cu Ordinul „Coroana României” în grad de Ofițer (Sinaia, 14 noiembrie 1922), Brevetul de decorare cu medalia „Răspalta Muncii pentru Biserică”, clasa I (București, 22 februarie 1930), Brevetul de decorare cu Ordinul „Steaua României”, în grad de Mare Ofițer (București, 17 mai 1929)³³ ori manuscrisul avocatului Alexandru Marta din 5 martie 1961, intitulat „Amintiri din prietenia mea cu dr. Ioan Suci, fost ministru și apoi notar public la Chișineu Criș”³⁴; diploma de cetățean de onoare al

comunei Șistarovăț³⁵, fotografii de familie, cu prietenii ori oameni politici, de cultură și înalte fețe bisericești, obiecte personale – carnet de identitate CFR, clasa I; sfeșnic cu toartă, garnitură de birou, lampă de birou, sonerie de cameră, baston, ștampile cu semnătura lui Ioan Suci³⁶ și piese de mobilier³⁷.

Un fond familial rar, cel al familiei învățătorului Ioan Silviu Tomuția (1889-1971), din Lupești (județul Arad), care a străbătut veacurile XIX-XX, a intrat în patrimoniu în anul 2008, grație substanțialei donații și achiziției familiei Dreucan³⁸.

³¹ *Ibidem*, Fond Suci (în continuare F.S.), 61, 61.

³² Nepotul de soră – Victoria Suci s-a căsătorit cu avocatul Vasile Avramescu – a avocatului dr. Ioan Suci, Ovidiu Avramescu (25 septembrie 1905, Radna - dec. 9, sec. XX) a urmat cursurile gimnaziale în Arad la Gimnaziul de băieți, promoția 1923/1924. Detalii vezi: Alexandru Roz, *Monografia Colegiului Național „Moise Nicoară”*, Editura „Fundăției Moise Nicoară”, Arad, 2008, p. 544; Felicia Aneta Oarcea, *Pe urmele generației Marii Uniri. Vasile Avramescu (1873-1949). Repere biografice*, în Doru Sinaci, Sorin Bulboacă (coord.), „Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana”, vol. XVI, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2021, pp. 532-540.

³³ C.M.A., C.I., F.S., nr. inv. 145-147.

³⁴ *Ibidem*, nr. inv. 218.

³⁵ *Ibidem*, nr. inv. 88.

³⁶ *Ibidem*, nr. inv. 150, 260, 251, 262, 253; ștampile: nr. inv. 177, 247/175/248, 246.

³⁷ Natalia Dascăl, *Din colecțiile muzeului arădean – Fondul Ioan Suci*, în „Ziridava”, XIX-XX, Arad, 1996, pp. 371-384.

³⁸ Dan Demșea, *Date genealogice și istorico-documentare referitoare la familia învățătorului și preotului Ioan Silviu Tomuția din Lupești-Arad (1899-1971)*, în „Ziridava”, XXV/1, 2010, pp. 199-200.

Centenarul Marii Uniri – 1918-2018 – a sensibilizat urmașii făuritorilor Marii Uniri.

Păstrate cu sfințenie, nealterate de regimul comunist, memoria și urmele înaintașilor familiei Ispravnic, Ciorogariu ori Ioanovici au fost reunite în Fondul *Adriana și Sever Ispravnic* și Fondul *Ciorogariu*, grație mărinimoaselor donații și achiziției distinșelor doamne Rodica Țabic și fiicei acesteia Adriana Elena Popescu.



Sever Ispravnic



Adriana Ispravnic

Definită ca o generație în sufletele căreia a fost sădită datoria sfântă de a conserva artefactele pentru a modela prezentul prin pilda trecutului zilelor trăite de făuritorii României Mari, Domniile lor au considerat că a sosit vremea ca aceste bunuri să se regăsească în colecțiile muzeului arădean. Portretelor lui Sever (1871-1954) și a Adrianei Ispravnic (1877-1963) li s-a adăugat cel al lui Roman Ciorogariu (1852-1936). Fotografii de familie – Sever și Adriana Ispravnic în tinerețe; Adriana Ispravnic în costum popular; Sever Marius și Letiția, copiii Ispravnic; Letiția și Romulus Ioanovici – numeroase instantanee și documente din cariera militară a lui Romulus Ionovici (1889-1983)³⁹, Caietele Herminei Ciorogariu, precum și documente și fotografii despre activitatea episcopului de Oradea Romulus Ciorogariu⁴⁰ reiterează icoane ale trecutului, care nu sunt separate niciodată de prezent. Liantul intergenerațional, pioșenia în fața istoriei strămoșilor constituie dovezi incontestabile ale înrădăcinării în cultura și spiritualitatea românească.

Vizita inopinată la muzeul arădean, din toamna anului 2018, a distinsei doamne prof. univ. dr. Rodica Calciu, nepoata prof. dr. Lazăr Nichi, directorul Palatului Cultural (1921-1944)⁴¹ a prilejuit îmbogățirea Fondului *Lazăr Nichi*,

³⁹ C.M.A., C.I., Fond *Adriana și Sever Ispravnic*.

⁴⁰ *Ibidem*, Fond *Ciorogariu*.

⁴¹ *Ibidem*, Fond *Lazăr Nichi* (în continuare *F.L.N.*).



Lazăr Nichi și soția sa, Aglaia Covacevici.



Moise Rîșcuția cu soția, Veturia,
și copilul, Cantemir.

constituit prin grija doamnei Doina Hanga. Noile valori de patrimoniu – fotografii de familie, documente și valiză cu care a participat bunicul ei la Primul Război Mondial, restituie prezentului contribuția sa la realizarea Marii Uniri⁴².

Intelectuali de vază, aflați între fruntașii care au susținut lupta politico-națională a românilor, familiile Rîșcuția, Sterca-Suluțiu ori Oncu au pecetluit devenirea comunităților în care au trăit, constituind un model de devotament și dăruire. Grație celor două albume de fotografii donate de distinsa doamnă prof. univ. dr. Letiția Costea, în primăvara anului 2019, am putut reconstitui imagistic viața profesională și de familie a colonelului Moise Rîșcuția (1884-1959), tatăl reputatului medic și antropolog Cantemir Rîșcuția⁴³, fost căpitan al Gărzilor Naționale Române din Arad și Jur⁴⁴.

Însemnatelor donații și achiziții care au sporit colecțiile muzeului arădean li se alătură cele sporadice ale mărinimoșilor participanți la Unirea cea Mare ori inițiative ale autorităților orășenești de a eterniza portretele unor primari și prefecți români ai perioadei interbelice, care și-au adus un aport deosebit la consolidarea structurilor administrativ-politice, economice și cultural-spirituale românești. Exercițiul de recunoștință se îndreaptă către toți cei care au pus o piatră de temelie la îmbogățirea patrimoniului Generației Marii Uniri, căci „Amintirile trecutului sunt un patrimoniu de neprețuit, iar păstrarea lor este un atribut al popoarelor civilizate”⁴⁵.

⁴² Aceste bunuri culturale se găsesc în C.M.A., C.I., F.L.N.

⁴³ C.M.A., C.I., F.M.O., Albume Moise Rîșcuția.

⁴⁴ Detalii despre viața și activitatea sa vezi: Felicia Aneta Oarcea, *Colonelul Moise Rîșcuția. Destin și Istorie*, Editura Etnologică, București, 2019.

⁴⁵ Ioan Aurel Pop, *Postafăță*, în Ioan Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyary András, „Istoria Transilvaniei, vol. III (de la 1711-până la 1918)”, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca; Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2016, p. 652.

